

СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Број 125 Год. LXIII Понеделник, 15 октомври 2007

Цена на овој број е 250 денари

www.slvesnik.com.mk

contact@slvesnik.com.mk

СОДРЖИНА

	Стр.		Стр.
1634. Програма за поттикнување на развојот на земјоделството во 2007 година	2	1639. Правилник за критериумите за финансирање на проектите од филмската продукција и елементите што треба да бидат содржани во проектите од филмска продукција што се од национален интерес.....	79
1635. Програма за изменување на Програмата за поттикнување и развој на органското земјоделско производство во 2007 година.....	9	Исправка на Календарот за организација на учебната 2007/2008 година во јавните средни училишта.....	80
1636. Програма за изменување на Програмата за финансирање на активностите во примарното тутунско производство во 2007 година.....	9	1640. Одлука за утврдување на содржина и висина на надоместоци.....	80
1637. Програма за изменување и дополнување на Програмата за рурален развој за 2007 година.....	9	1641. Решение за давање дозвола за работење на брокерска кука.....	82
1638. Решение за донесување на Основите на Програмата за воспитно-образовната работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки.....	10	1642. Одлука за определување највисоки цени на одделни нафтени деривати утврдени согласно Методологијата.....	82
Основи на Програмата за воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки.....	10	1643. Одлука за определување продажна цена на природен гас во четвртиот квартал од 2007 година.....	83
		Огласен дел	1-44

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**1634.**

Врз основа на член 8 од Законот за поттикнување на развојот на земјоделството („Службен весник на Република Македонија“ бр. 24/92, 32/92, 83/92, 78/93 и 14/96), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 10.10.2007 година, донесе

**ПРОГРАМА
ЗА ПОТТИКНУВАЊЕ НА РАЗВОЈОТ НА ЗЕМЈОДЕЛСТВОТО ВО 2007 ГОДИНА**

I

1. Средствата за поттикнување на развојот на земјоделството во 2007 година во износ од 1.027.499.000,00 денари, обезбедени согласно раздел 14001 програма 3 подпрограма 30 категорија 46 ставка 464 и средствата во износ од 23.068.000,00 денари обезбедени согласно раздел 14001 програма 6 подпрограма 60 категорија 48 ставка 482 од Буџетот на Република Македонија („Сл. весник на РМ“ бр. 139/06 и 96/07), ќе се користат според намените, критериумите и условите утврдени со оваа програма и тоа за:

	МЕРКА	Вкупно денари
1.	Финансиска поддршка за развој на растителното производство кај одделни видови земјоделски култури	210.169.400,00
2.	Финансиска поддршка за развој на сточарското производство	764.572.600,00
3.	Финансиска поддршка за алтернативни нетрадиционални и недоволно застапени производи	4.257.000,00
4.	Поддршка на пазарно ориентирани организации на производители	2.500.000,00
5.	Стандарди за квалитет и безбедост на храна	10.000.000,00
6.	Финансиска поддршка за развој на водостопанството	23.068.000,00
7.	Општи мерки	30.000.000,00
8.	За довршување на започнати мерки и неподмирени обврски во 2006 година и за недоволно предвидени средства за поединечни мерки	6.000.000,00
СЕ ВКУПНО		1.050.567.000,00

II

Средствата од дел I точка 1 на оваа програма наменети за развој на растителното производство во износ од 210.169.400,00 денари ќе се користат за следните мерки:

РАСТИТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО		
	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
	Поледелство и индустриски култури	153.300.000,00
1.1.	Финансиска поддршка за произведена пченица од род 2005/2006 година предадена во мелничко претпријатие	14.000.000,00
1.2.	Финансиска поддршка за засеана и произведена пченица од род 2006/2007 година по хектар	110.500.000,00
1.3.	Финансиска поддршка за производство на маслодајни култури од род 2007 година (сончоглед, маслодајна репка и соја)	12.000.000,00
1.4.	Финансиска поддршка за домашно производство на сертифициран семенски материјал за житни и маслодајни култури	16.800.000,00
	Градинарско производство	16.352.900,00
1.5.	Финансиска поддршка за оранжериско производство во 2007 г.	14.000.000,00
1.6.	Финансиска поддршка за производство на индустриска пиперка на отворено и во пластеници	2.352.900,00
	Лозарство и овоштарство	36.516.500,00
1.7.	Финансиска поддршка за подигнати нови лозови насади	35.000.000,00
1.8.	Финансиска поддршка за производство на сертифициран лозов калем	800.000,00
1.9.	Финансиска поддршка за подигнати нови овошни насади (круша, праска, кајсија, слива, вишна, малина, рибизла, капина)	16.500,00
1.10.	Финансиска поддршка за производство на сертифициран овошен расаден материјал	700.000,00
	Пасишта	1.000.000,00
1.11.	Финансиска поддршка за унапредување на пасишта	1.000.000,00
	Посебни мерки во растителното производство	3.000.000,00
1.12.	Финансиска поддршка за научно-истражувачки апликативни проекти од областа на растителното производство	3.000.000,00
	ВКУПНО	210.169.400,00

III

Средствата од дел I точка 2 на оваа програма наменети за финансиска поддршка за сточарското производство во износ 648.572.600,00 денари ќе се користат за следните мерки:

	СТОЧАРСКО ПРОИЗВОДСТВО	
	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
	Говедарство	383.710.100,00
2.1.	Финансиска поддршка за регистрирани фарми со минимум 5 обележани грла говеда	378.000.000,00
2.2.	Финансиска поддршка за обележани говеда на фарми со минимум 30 грла крави под контрола и со ориентација на производство на месо	4.060.100,00
2.3	Финансиска поддршка за обележани крави од благородни раси за кои се води контрола на производни својства кај фарми со минимум 10 грла (новоуматичени)	1.650.000,00
	Овчарство	267.450.000,00
2.4.	Финансиска поддршка за зголемување на основното стадо овци кај фарми со минимум 50 грла	266.200.000,00
2.5.	Финансиска поддршка за набавка на машки приплодни грла од: - раса аваси (оригинали) 450.000,00 - раса виртемберг (репродуктори) 800.000,00	1.250.000,00
	Козарство	23.555.000,00
2.6.	Финансиска поддршка за одржување и зголемување на основното стадо кози кај фарми со минимум 30 грла кози	23.155.000,00
2.7.	Финансиска поддршка за набавка на приплодни грла во типот на расата алпина	400.000,00
	Свињарство	43.810.000,00
2.8	Финансиска поддршка за одгледани и продадени минимум 5 гоеници во кланични капацитети со тежина од 90 до 120 кг	40.610.000,00
2.9	Финансиска поддршка за набавка на педигрирани грла свињи	3.200.000,00
	Живинарство	19.000.000,00
2.10	Финансиска поддршка за одгледани и продадени бројлери во кланични капацитети	15.000.000,00
2.11	Финансиска поддршка за произведени еднодневни бројлерски пилиња	3.000.000,00
2.12	Финансиска поддршка за произведени еднодневни женски пилиња од јајценосни хибриди	1.000.000,00
	Рибарство	10.797.500,00
2.13	Финансиска поддршка за порибување на риболовни води: - риболовни подрачја - риболовни ревири	2.500.000,00 500.000,00
2.14	Спроведување на активности уредени со новиот Закон за рибарство и аквакултура	4.700.000,00
2.15	Физичка заштита на риболовно подрачје	3.097.500,00

	Охридско Езеро	
	Пчеларство	2.250.000,00
2.16.	Финансиска поддршка за набавка на матици	300.000,00
2.17.	Финансиска поддршка за набавка на пчелни нуклеуси	1.200.000,00
2.18.	Финансиска поддршка за засеани површини под медоносни растенија (еводија и др.)	750.000,00
	Посебни мерки во сточарското производство	14.000.000,00
2.19.	Финансиска поддршка за водење на матично книговодство, селекција и следење на состојбите во сточарството	6.000.000,00
2.20.	Финансиска поддршка за апликативни проекти од областа на сточарското производство	8.000.000,00
	Се вкупно	764.572.600,00

IV

Средствата од дел I точка 3 на оваа програма во износ 4.257.000,00 денари од ќе се користат за следните мерки:

	АЛТЕРНАТИВНО, НЕТРАДИЦИОНАЛНО И НЕДОВОЛНО ЗАСТАПЕНИ ПРОИЗВОДИ	
	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
	Растително производство	2.457.000,00
3.1.	Финансиска поддршка за производство на аспарагус	819.000,00
3.2.	Финансиска поддршка за култивирано производство на лековити, ароматични и зачински растенија	99.500,00
3.3.	Финансиска поддршка за подигнати нови овошни насади и маслинки	1.538.500,00
	Сточарско производство	1.800.000,00
3.4.	Финансиска поддршка за фармерско одгледување на ноеви	1.500.000,00
3.5.	Финансиска поддршка за фармерско производство на полжави	300.000,00
	Вкупно	4.257.000,00

V

Средствата од дел I точка 4 во вкупен износ од 2.500.000,00 денари наменети за поддршка на пазарно ориентирани организации на производители ќе се распоредат за:

	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
4.1	Финансиска поддршка за компензација на дел од оперативни трошоци за работење на пазарно ориентираните организации	2.500.000,00
	Вкупно :	2.500.000,00

VI

Средствата од дел I точка 5 во вкупен износ од 10.000.000,00 денари наменети за поддршка на спроведување на стандарди за квалитет и безбедност на храна ќе се распоредат за:

	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
	Спроведени стандарди за безбедност во примарното производство	4.600.000,00
5.1	финансиска поддршка по производна површина (во оранжерии, пластеници и отворени површини)	3.000.000,00
5.2	Финансиска поддршка за компензација на трошоците за консултантско-припремни услуги за воведување стандарди за безбедност	800.000,00
5.3	Финансиска поддршка за компензација на трошоците за сертификација	800.000,00
	Спроведени стандарди за безбедност во преработувачки капацитети (доработка)	1.000.000,00
5.4	Финансиска поддршка за компензација на трошоците за консултантско-припремни услуги за воведување стандарди за безбедност	500.000,00
5.5	Финансиска поддршка за компензација на трошоците за сертификација	500.000,00
	Воведување одржливи системи за користење на природни ресурси	1.340.000,00
5.6	Финансиска поддршка за изработка на елаборат за природна продуктивност на подрачјето за собирање самоникли растителни видови, габи и лишаи	500.000,00
5.7	Финансиска поддршка за регистрација на откупен пункт за собирање	600.000,00
5.8	Финансиска поддршка за обука и регистрација на собирачи	240.000,00
	Регистрација и добивање право на користење на географска ознака (ГО), ознака за потекло (ОП) и традиционален специалитет (ТС)	1.060.000,00
5.9	Финансиска поддршка за изработка на Елаборат за регистрација	750.000,00
5.10	Финансиска поддршка за регистарција во Државниот завод за индустриска сопственост,	250.000,00
5.11	Финансиска поддршка за трошоци за бар-код регистрација	60.000,00
	Контрола на квалитетот на непреработени и	

	полупреработени земјоделски производи преку лабораториска анализа	1.200.000,00
5.12	Финансиска поддршка за трошоци за лабораториска анализа на финален производ наменет за домашен пазар и/или извоз	1.200.000,00
	Спроведени стандарди за квалитет на готови пазарни производи	800.000,00
5.13	Финансиска поддршка за стандардизација на производите (по пазарни стандарди за квалитет)	800.000,00
	Вкупно :	10.000.000,00

VII

Средствата од дел I точка 6 во вкупен износ од 23.068.000,00 денари наменети за развој на водостопанството ќе се распоредат за:

	ВОДОСТОПАНСТВО	
	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
6.1.	Санација и ревитализација на хидромеханичката и електричната опрема вградена во темелните испусти на браните од член 103 од Законот за водите и надзор над санацијата	10.000.000,00
6.2.	Изработка на техничка документација	6.490.206,00
6.3.	За неподмирени обврски во 2006 година	6.577.794,00
	Вкупно	23.068.000,00

VIII

Средствата од дел I точка 7 во вкупен износ од 30.000.000,00 денари наменети за општи мерки ќе се распоредат за:

	ОПШТИ МЕРКИ	
	ВИД НА МЕРКА	ВКУПНО ДЕНАРИ
7.1.	Образование и пропаганда во земјоделството	5.000.000,00
7.2.	Финансиска поддршка за организирање на саеми и манифестации	5.000.000,00
7.3.	Одржување и надградба на земјоделски информативен систем	5.500.000,00
7.4.	Материјални трошоци за спроведување на програмата	9.000.000,00
7.5.	Средства за изработка на закони и подзаконски акти и обуки од областа на земјоделството	5.500.000,00
	Вкупно	30.000.000,00

IX

Средствата од дел I точка 8 на оваа програма во износ од 6.000.000,00 ќе се користат за довршување на започнатите мерки и неподмирени обврски во 2006 година и за недоволно предвидени средства по одделни мерки во 2007 година.

X

1. Исплатата на средствата за мерките од оваа програма по корисници ја врши Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство врз основа на поднесени барања до министерството најдоцна до 31.10.2007 година.

Барања може да поднесат правните и физички лица кои податоците за своето производство го имаат пријавено до Подрачните единици на Министерството, за земјоделство, шумарство и водостопанство најдоцна до 31.06.2007 година.

Некомплетните барања и барањата доставени надвор од предвидените рокови нема да се разгледуваат.

Доколку дојде до извршување на некои мерки предвидени со оваа програма во поголем обем, а друга биде нецелосно реализирана, министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство во рамките на вкупно расположивите средства по оваа програма врши соодветна пренамена по мерки.

2. За барањата поднесени од рурално население во населени места со статус на специфични подрачја, висината на финансиската поддршка ќе биде зголемена за 10%.

3. За реализација на средствата од Програмата се грижи Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, согласно Законот за поттикнување на развојот на земјоделството.

XI

Средствата предвидени со оваа програма се неповратни.

XII

Со денот на влегувањето во сила на оваа програма престанува да важи Програмата за поттикнување на развојот на земјоделството во 2007 година („Службен весник на Република Македонија“ бр. 45/07, 73/07 и 90/07

Исплатата на средствата по барањата поднесени согласно Програмата за поттикнување на развојот на земјоделството во 2007 година („Службен весник на Република Македонија“ бр. 45/07, 73/07 и 90/07) ќе се реализираат согласно оваа програма..

XIII

Оваа програма влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“

Бр. 19-6420/1
10 октомври 2007 година
Скопје

Претседател на Владата
на Република Македонија,
м-р Никола Груевски, с.р.

1635.

Врз основа на член 7 од Законот за органско земјоделско производство („Службен весник на Република Македонија“ бр. 16/04), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 10.10.2007 година, донесе

**ПРОГРАМА
ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА ПОТТИКНУВАЊЕ И РАЗВОЈ НА ОРГАНСКОТО ЗЕМЈОДЕЛСКО ПРОИЗВОДСТВО ВО 2007 ГОДИНА**

I

Во Програмата за поттикнување и развој на органското земјоделско производство во 2007 година („Службен весник на Република Македонија“ бр. 46/07) во дел I во табелата:

- во точка 1 износот „4.000.000,00“ се заменува со „3.000.000,00“;
- во точка 2 износот „2.000.000,00“ се заменува со „1.250.000,00“;
- во точка 3 износот „2.000.000,00“ се заменува со „1.250.000,00“;
- во точка 4 износот „1.000.000,00“ се заменува со „500.000,00“;
- во Вкупно износот „11.000.000,00“ се заменува со „8.000.000,00“.

Во дел II во табелата

- во точка 1.5. износот „1.400.000,00“ се заменува со „400.000,00“, и
- во Вкупно износот „4.000.000,00“ се заменува со „3.000.000,00“.

Во дел III во табелата

- во точка 2.1. износот „300.000,00“ се заменува со „150.000,00“;
- во точка 2.2. износот „600.000,00“ се заменува со „500.000,00“;
- мерките 2.3. и 2.4. се бришат и
- во Вкупно износот „2.000.000,00“ се заменува со „1.250.000,00“.

Во дел IV во табелата

- во точка 3.1. износот „1.200.000,00“ се заменува со „850.000,00“;
- во точка 3.2. износот „800.000,00“ се заменува со „400.000,00“, и
- во Вкупно износот „2.000.000,00“ се заменува со „1.250.000,00“.

Во дел V во табелата мерката

- во точка 4.1. износот „650.000,00“ се заменува со „300.000,00“;
- во точка 4.2. износот „350.000,00“ се заменува со „200.000,00“;
- во Вкупно износот „1.000.000,00“ се заменува со „500.000,00“.

II

Оваа програма влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 19-6419/1
10 октомври 2007 година
Скопје

Претседател на Владата
на Република Македонија,
м-р **Никола Груевски**, с.р.

1636.

Врз основа на член 51 од Законот за тутун и тутунски производи („Службен весник на Република Македонија“ бр. 24/06), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 10.10.2007 година, донесе

**ПРОГРАМА
ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИТЕ ВО ПРИМАРНОТО ТУТУНСКО ПРОИЗВОДСТВО ВО 2007 ГОДИНА**

I

1. Во Програмата за финансирање на активностите во примарното тутунско производство во 2007 година („Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/07 и 90/07) во делот I во воведната реченица бројот „309.800.000,00“ се заменува со бројот „300.000.000,00“.

Во табелата во точка 1. бројот „305.800.000,00“ се заменува со бројот „295.200.000,00“.

Во табелата во точка 4. бројот „500.000,00“ се заменува со бројот „800.000,00“ и во точка 5. бројот „1.000.000,00“ се заменува со бројот „1.500.000,00“.

Во „ВКУПНО“ бројот „309.800.000,00“ се заменува со бројот „300.000.000,00“.

2. Во делот II бројот „305.800.000,00“ се заменува со бројот „295.200.000,00“.

II

Оваа програма влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 19-6421/1
10 октомври 2007 година
Скопје

Претседател на Владата
на Република Македонија,
м-р **Никола Груевски**, с.р.

1637.

Врз основа на член 36, став 5 од Законот за Владата на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија“ бр. 59/00, 12/03, 55/05, 37/06 и 115/07), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 10.10.2007 година, донесе

**ПРОГРАМА
ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РУРАЛЕН РАЗВОЈ ЗА 2007 ГОДИНА**

I

1. Во Програмата за рурален развој за 2007 година („Службен весник на Република Македонија“ бр. 46/07) во делот I точка 1 Инвестиции во земјоделски стопанства износот „34.000.000,00“ се заменува со износот „60.000.000,00“.

Во точката 2 Инвестиции во преработка на земјоделски производи износот „10.000.000,00“ се заменува со износот „13.000.000,00“, по точката 3 се додава нова точка 4 која гласи: „Трошоци за подготовка на закони, подзаконски акти и работа на комисији од областа на руралниот развој и ИПАРД програмирање со износ од „1.000.000,00“.

2. Во делот II точката 1.1.а) Растително производство, износот „14.000.000,00“ се заменува со износот „26.500.000,00“.

Во точката 1.2.а) Сточарско производство износот „10.000.000,00“ се заменува со износот „10.500.000,00“.

Во точката 1.1.б) Растително производство износот „6.000.000,00“ се заменува со износот „13.000.000,00“.

Во точката 1.2.б) Сточарско производство износот „4.000.000,00“ се заменува со износот „10.000.000,00“.

3. Во делот III точката 2.1. Инвестиции во преработка на овошје и зеленчук износот „2.000.000,00“ се заменува со износот „3.200.000,00“.

Во точката 2.3. Инвестиции во преработка на поделелски култури за добивање на сточна храна износот „2.000.000,00“ се заменува со износот „3.000.000,00“.

Во точката 2.4. Инвестиции во преработка на месо износот од „2.000.000,00“ се заменува со износот „1.000.000,00“.

Во точката 2.3. Инвестиции во преработка на млеко износот „2.000.000,00“ се заменува со износот „800.000,00“.

II

Оваа програма влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“

Бр. 19-6418/1 Претседател на Владата
10 октомври 2007 година на Република Македонија
Скопје м-р **Никола Груевски**, с.р.

МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

1638.

Прз основа на член 55 став 1 од Законот за организација и работа на органите на државната управа („Службен весник на Република Македонија“ бр. 58/00 и 44/02) и член 52 став 2 од Законот за заштита на децата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 98/00, 17/03, 65/04 и 113/05), министерот за труд и социјална политика донесе

РЕШЕНИЕ

ЗА ДОНЕСУВАЊЕ НА ОСНОВИТЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНАТА РАБОТА СО ДЕЦА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ ВО ЈАВНИТЕ ДЕТСКИ ГРАДИНКИ

1. Се донесуваат „Основите на програмата за воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“.

2. Составен дел на ова решение се „Основите на програмата за воспитно-образовната работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“.

3. Ова решение влегува во сила од денот на донесувањето, а ќе се објави во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр.11-3-853/1
8 октомври 2007 година
Скопје Министер,
Љупчо Мешков, с.р.

ОСНОВИ НА ПРОГРАМАТА ЗА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА РАБОТА СО ДЕЦА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ ВО ЈАВНИТЕ ДЕТСКИ ГРАДИНКИ

„Основите на програмата за воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“, со координација на раководителот на комисијата од Бирото за развој на образованието ја изготви работната група:

1. Атанасоска Лидија, музички педагог во ДГ „Росица“ - Скопје
2. д-р Ачовски Душко, професор на Педагошкиот факултет - Скопје
3. Алиу Мустафа, советник во БРО - ПЕ – Гостивар
4. Арифи Хермелеке, воспитувач во ОУ „Ибрахим Тема“ с. Стримница, Тетово
5. Бекир Перихан, музички педагог ДГ „Кочо Рацин“ - Скопје
6. Велинова Валерија, директор на ДГ „Братство единство“ - Скопје
7. Витанова Анкица, советник во БРО - Скопје
8. Грабовска Оли, директор во ДГ „Распеана младост“ - Скопје

9. Грпчевска Тодорка, директор на ДГ „Срничка“ - Скопје

10. м-р Груби Блерим, вон. професор на Тетовскиот државен универзитет - Тетово

11. д-р Дамовска Лена, проф. на Филозофскиот факултет - Институт за педагогија - Скопје

12. Дамјановска Викторија, воспитувач во ДГ „11 Октомври“ - Скопје

13. Доко Хава, воспитувач во ОУ „25 Мај“ - Скопје

14. Јаковлев Здравко, советник во Бирото - ПЕ Кавадарци

15. Камбери Валбона, воспитувач во ОУ „Сефедин Бајрами“ - Каменане, Тетово

16. д-р Кондовски Насе, советник во БРО- Скопје

17. Ковачевска Савка, директор во ДГ „Кочо Рацин“ - Скопје

18. д-р Копачев Драгослав, проф. на Филозофскиот факултет, Институт за дефектологија - Скопје

19. Лазаревска Снежана, воспитувач во ДГ „13 Ноември“ - Скопје

20. Лефкова Васка, советник во БРО - ПЕ Велес

21. Митревска Александра, воспитувач во ОУ „Климент Охридски“ с. Драчево - Скопје

22. д-р Мурати Мурат, проф. на Педагошкиот факултет - Скопје

23. д-р Мустафа Авзи, проф. на Филолошкиот факултет - Скопје

24. Мустафа Ибе, воспитувач во ОУ „25 Мај“ - Скопје

25. Наневски Петре, советник во БРО - Скопје

26. Наумова Јасмина, воспитувач во ОУ „Васил Главинов“ - Велес

27. Нацева Бојана, советник во Бирото за развој на образованието - Скопје

28. Неческа Татјана, воспитувач во ОУ „Војдан Чернотрински“ - Скопје

29. Николовска-Георгиевска Лидија, психолог во ДГ „Ангел Шајче“ - Куманово

30. Ордев Данчо, проф. на Педагошки факултет - Скопје

31. Павловска Кита, директор на ДГ „13 Ноември“ - Скопје

32. Пајдакова Пандорка, воспитувач во ОУ „Кирил и Методи“ - Велес

33. Палчевска Симона, воспитно-образовен координатор во фондацијата „Чекор по чекор“ - Скопје

34. д-р Петров Никола, проф. на Педагошкиот факултет - Скопје

35. Пецева Весна, воспитувач во ДГ „13 Ноември“ - Скопје

36. Подгорец-Радиќ Снежана, директор на ДГ „Мајски цвет“ - Скопје

37. Русева Софија, психолог во ДГ „Братство единство“ - Скопје

38. Рушители Агим, советник во БРО - Скопје

39. д-р Несет Саити, проф. на Педагошки факултет - Скопје

40. Самарциска-Панова Љиљана, советник во Бирото за развој на образованието - Скопје

41. Саревска Весна - директор „25 Мај“ - Скопје

42. Салији Ајрије, воспитувач во ОУ „Дитурија“ - с. Липково

43. Стефановски Јовица, советник во БРО - Скопје

44. д-р Тофовиќ-Камилова Маја, проф. на Филозофскиот факултет, Институт за педагогија - Скопје

45. Цветковска-Панова Ана, ликовен педагог во ДГ „13 Ноември“ - Скопје

46. Халими Зејна, директор на ДГ „Младост“ - Тетово

47. Шабани Нусрет, советник во БРО - ПЕ Куманово

48. м-р Шеху Флорина, Педагошки факултет - Скопје

В О В Е Д

Изготвувањето на „Основите на програмата за воспитно-образовна работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“ се актуелизира со новата законска регулатива за заштита на децата. Тоа е национален документ, усогласен со современите општествено-демократски и плурални движења кај нас, воедно и со Уставот на Република Македонија, како и со Декларацијата и Конвенцијата за правата на децата.

Стручно-научните согледувања укажуваат на тоа дека првите седум години од животот на човекот се фундамент на воспитанието и образованието на секоја индивидуа.

Овој програмски документ се заснова на согледувањата добиени од анализата на претходните програмски документи, а во неа се вградени, покрај стручно-научните сознанија за интелектуално сознанието и менталните потенцијали на детето од 8 -месечна до 5 - годишна возраст, позитивните ефекти од реализацијата на проектот „Чекор по чекор“, како и од проектите „Граѓанско образование“, „Приоди кон визуелно размислување“ и „Инклузија на децата со посебни потреби во редовните училишта“.

Овој документ е наменет за воспитувачите, како непосредни реализатори на воспитно-образовната работа, стручните соработници и директорите во јавните детски градинки.

1. ОСНОВИ ВРЗ КОИ Е ИЗГОТВЕН ПРОГРАМСКИОТ ДОКУМЕНТ

1.1. Стручно-научна оправданост

Раното детство е важно за севкупниот развој на личноста. Теориите и истражувањата (Хант, Брунер, Блум, Пијаже, Ериксон, Виготски и др.) укажуваат на значењето на раното детство за интелектуалниот, емоционалниот и социјалниот развој и со тоа и на важноста на организирано создавање услови за тој развој.

Општествено-демократските движења бараат доследна практична примена на стручно-научните сознанија, како и доследна примена на хуманистичкиот теоретски, педагошко-психолошки процес во толкувањето на детската личност. Фактот дека секое дете има свои интелектуални специфики и развојни потенцијали, бара негово поставување во партнерски однос со сите субјекти во воспитно-образовниот процес. Развојните законитости кај секоја детска индивидуа претставуваат императив за потребата од сознавање и учење по пат на игра, интеракција, активирање во истражувачко-откривачки процеси и решавање на различни проблемски ситуации од страна на секое дете. На тој начин ќе се поттикне потребниот дивергентен начин во мислењето кај секоја индивидуа и ќе се задоволи нерасцепаноста во перцепирањето на сè што го опкружува детето.

1.2. Принципи во градењето на програмскиот документ

- Принцип на демократичност

Се нуди широк избор на активности, а воспитувачот треба да користи различни методи на работа. Неопходна е флексибилност во просторната и часовната организација на престој на детето и работата во групата.

Почитувањето на другиот е основа на демократските односи во воспитно-образовниот процес. Почитувањето на личноста на детето подразбира самопочитување на воспитувачот и почитување на други луѓе и раз-

бирање и почитување на развојниот факт дека детето станува личност врз основа на тоа што другите (родителите, воспитувачите) го сметаат за таков и постапуваат согласно со тоа.

- Принцип на отвореност на воспитно- образовниот процес

За да обезбеди развој на детето во контекстот на животот, програмите треба да обезбедат воспитно-образовниот процес да биде отворен кон сите институции во кои детето престојува, се развива и комуницира. Почитувајќи го семејството како прв воспитен фактор, тој треба примарно да биде отворен кон него, како и кон околината воопшто со сите свои специфичности.

- Принцип на еднакви можности и почитување на разликоста меѓу децата и принцип на мултикултурализам

Потребно е обезбедување на еднакви услови за оптимален развој на секое дете. Исто така, потребно е широко и флексибилно создавање услови за постојано или повремено вклучување на децата со посебни потреби во редовните групи.

Се почитуваат половите разлики, социјалното и културното потекло. Се почитува разликоста и мултикултурализмот при изборот на активностите, средствата и материјалите, што на децата им овозможуваат негување на сопствениот идентитет и стекнување искуства и знаења за разликоста на луѓето и културите.

- Принцип на усогласеност со возрастните карактеристики

Активностите кои им се нудат на децата се организираат во вистинско време, на соодветен начин, прилагодени на нивните можности, темпото за кое се способни, психичката структура и актуелното искуство, потребите и интересите.

- Принцип на следење и поттикнување на детскиот развој

Воспитанието и образованието треба да го следат детскиот развој- одејќи пред него. Поттикнувањата на воспитувачот треба да се движат во наредната зона на развојот на детето, така што во активностите ќе внесува елементи непосредно сврзани со битните особини на личноста кои треба да се појават. Така се постигнува највисокото можно ниво на формираност на оние психолошки квалитети и способности за кои детето е способно во тој период.

- Принцип на целосност и интегритет

Во своите активности детето учествува со сите аспекти на сопствената личност. Тоа го набљудува светот во неговата целина, што императивно ја наметнува потребата од воспитно-образовно дејствување врз целокупноста на неговата личност, а не само врз поединечните развојни аспекти. Во функција на тоа неопходно е програмите да насочуваат интегрираност на сите содржини при реализацијата на воспитно- образовниот процес.

- Принцип на развојно-процесен пристап

Цел на учењето е самиот процес на учење, каде целите не се правилни и неправилни одговори, туку поттикнување на детските симболички, фантазиски и мисловни стратегии на размислување, изразување и др., значајни во конкретната развојна возраст.

- Принцип на индивидуализација

Програмата овозможува секој воспитувач да го следи индивидуалниот развој на детето, да стекнува реална слика за него и неговиот развоен пат и врз основа на тоа да ги усогласува сопствените воспитни интервенции со детските индивидуални специфики и разлики.

- *Принцип на активно учење и поттикнување можности на вербализација и други начини на изразување*

Воспитно-образовниот процес се организира во спокојна и стимулативна средина, што овозможува приод кон планирани и други насочувања на воспитувачот, но и на детските самоиницијативни интереси. Кај децата се развива осетливост и свест за проблемите, се поттикнуваат да користат различни стратегии при барање решенија и одговори.

Потребно е поттикнување на децата кон вербализација и други начини на изразување и творење.

- *Принцип на животност*

Преку различните организирани и животни ситуации детето среќава и добива непосредни различни животни искуства, а не е само подучувано. Тоа учи низ животот и за животот.

- *Принцип на доминација на игра*

Помеѓу играта и развојот постои меѓусебна условеност; додека развојот отвора нови можности на играта, таа, од своја страна, го помага неговиот природен ток.

- *Принцип на критичко вреднување*

Потребна е постојана евалуација на воспитно-образовната работа на ниво на: меѓусебни интеракции во групата; на планирање на одделните подрачја, методи на работа; правата и одговорностите на родителите; во детската градинка и локалната самоуправа.

2. Улогата на воспитувачот

Согласно целите на воспитно-образовната работа улогата на воспитувачот со состои, пред се, во:

- следење на детскиот раст и развој индивидуално;
- почитување на детските индивидуални разлики, потреби и предлози при планирањето и реализирањето на воспитно-образовната дејност (интегрирано);
- мотивирање на децата кон различните видови активности;
- следење и вреднување на воспитно-образовниот процес и самовреднување;
- водење на Досие на детето;
- развивање кај децата процес на самовреднување;
- соработување со семејството;
- почитување на детскиот избор и негово користење во насока на реализирање на конкретните цели;
- реално планирање, усогласување со можностите, потребите и интересите на децата, условите во потесната и пошироката средина;
- тимско работење, соработка со стручни, научни и други институции во пошироката средина;
- обезбедување стимулативна средина, позитивна социо-емоционална клима, нагледност и автентичност во воспитно-образовниот процес;
- поттикнување на децата кон истражувачки, откривачки, креативни процеси и кон активирање во планирањето и реализацијата на целите и др.

3. Планирање на воспитно-образовната работа

Воспитувачот, врз база на „Основите на програмата за воспитно-образовната работа во предучилишното воспитание и образование“, а имајќи ги предвид условите за работа, пошироката околина, културата и менталитетот во средината, индивидуалните разлики, потреби и можности на децата во конкретната група, изготвува: долгорочно-годишно, среднорочно-тематско и краткорочно-дневно планирање.

Воспитно-образовната работа се планира, а и реализира интегрирано. При планирањето воспитувачот јасно и прецизно ги дефинира целите на воспитно-образовната работа, а потоа определува активности со кои најефикасно ќе ги реализира определените цели.

4. Простор

Реализацијата на програмскиот документ условува постоење на:

- здрав, сигурен и пријатен простор (внатрешен и надворешен);
- флексибилност и стимулативност на просторот;
- простор за осамување.

Организацијата на просторот е флексибилна и нуди можности за организирање на активности во поголема, помала група, индивидуална работа, како и за времено осамување.

Принципот на активно учење наметнува организирање на катчиња за учење: семејно-драмско, математичко, библиотечно, катче со вода и песок, градежно, музичко, истражувачко, уметничко, етнолошко, куклено, татковинско катче, мала сцена за куклени претстави, катче за изложби на детските творби. Отворањето на катчињата за работа зависи исклучиво од целите испланирани во краткорочниот (дневен) план.

Материјалите во катчињата треба да бидат: организирани, јасно наредени, чисти и уредни; достапни за децата; набљудувани, оценувани и постојано збогатувани. Тие треба постојано да се збогатуваат и со неструктуриран материјал, а децата да се поттикнуваат да прават независни избори за слободни и организирани активности.

5. Организација на времето

Организацијата на денот во групите за деца од најрана предучилишна возраст (од 8 до 18 месеци) ориентационо е следната:

Целодневен престој		Продолжен престој	
Активности	Време	Активности	Време
- прием на децата и слободни активности	до 8.15	- прием на децата и слободни активности	до 13.30
- подготовка за појадок и појадок	8.15	- тоалет и подготовки за спиење	13.30
- реализација на дневното планирање	9.00	- пасивен одмор - спиење	14.00
- ужинка	10.00	- тоалет и миење	16.00
- тоалет и подготовки за спиење	10.20	- ужинка	16.30
- пасивен одмор - спиење	10.50	- реализација на дневното планирање	17.00
- тоалет, подготовки за ручек	12.50	- подготовка за вечера и вечера	18.00
- ручек	13.10	- тоалет и миење	18.45
- миење раце и тоалет	13.40	- пасивен одмор - спиење	19.00
- слободни игри и престој на воздух	14.00	- тоалет и миење	21.00
- ужинка	15.00	- слободни активности	21.50
- реализација на дневното планирање	15.30	- заминување на децата	22.00
- слободни игри	16.00		
- заминување на децата	до 18.00		

Организацијата на денот во групите за деца од најрана предучилишна возраст (од 18 до 24 месеци) ориентационо е следната:

Целодневен престој		Продолжен престој	
Активности	Време	Активности	Време
- прием на децата и слободни активности	до 8,15	- прием на децата и слободни активности	до 13,30
- подготовка за појадок и појадок	8,15	- тоалет и подготовки за спиење	13,30
- реализација на дневното планирање	9,00	- пасивен одмор - спиење	14,00
- ужинка	10,00	- тоалет и миене	16,00
- слободни игри и престој на воздух	10,30	- ужинка	16,30
- тоалет и подготовки за ручек	11,30	- реализација на дневното планирање	17,00
- ручек	12,00	- подготовка за вечера и вечера	18,15
- пасивен одмор - спиење	12,45	- тоалет и миене	18,45
- ужинка	14,45	- слободни игри	19,00
- реализација на дневното планирање	15,10	- заминување на децата	до 20,00
- слободни игри	16,30		
- заминување на децата	до 18,00		

Организацијата на денот во групите за деца од постара предучилишна возраст (од 2 до 4 години) ориентационо е следната:

Целодневен престој		Продолжен престој	
Активности	Време	Активности	Време
- прием на децата и слободни активности (игри по избор на децата)	до 8,15	- прием на децата и слободни активности	до 13,30
- утринска гимнастика	8,15	- тоалет и подготовки за спиење	13,30
- појадок	8,30	- пасивен одмор - спиење	14,00
- реализација на дневното планирање	9,00	- тоалет и миене	16,00
- ужинка	10,00	- ужинка	16,30
- реализација на дневното планирање	10,30	- реализација на дневното планирање	17,00
- прошетки, набљудување и престој на воздух	11,00	- подготовка за вечера и вечера	18,15
- ручек	12,15	- тоалет и миене	18,45
- пасивен одмор - спиење	12,45	- слободни игри	19,00
- ужинка	14,45	- заминување на децата	до 20,00
- реализација на дневното планирање	15,15		
- слободни игри	16,30		
- средување на занималната	17,30		
- заминување на децата	до 18,00		

Организацијата на денот во групите за деца од постара предучилишна возраст (од 4 до 5 години) ориентационо е следната:

Целодневен престој		Продолжен престој	
Активности	Време	Активности	Време
- прием на децата и слободни активности	до 8,15	- прием на децата и слободни активности	до 13,15
- утринска гимнастика	8,15	- пасивен одмор - спиење	13,30
- појадок	8,30	- реализација на факултативни програми (програми по избор на родителите и децата, на пример: јазик, балет и др.)	15,00
- реализација на дневното планирање	9,00	- реализација на дневното планирање	15,30
- ужинка	10,00	- ужинка	16,30
- реализација на дневното планирање	10,30	- реализација на дневното планирање	17,00
- прошетки, набљудување и престој на воздух	11,15		
- средување на занималната	12,00	- подготовка за вечера и вечера	18,30
- ручек	12,15	- слободни активности	19,00
- пасивен одмор - спиење	12,45	- средување на занималната	19,50
- ужинка	14,30	- заминување на децата	до 20,00
- реализација на факултативни програми (програми по избор на родителите и децата, на пример: јазик, балет и др.)	15,00		
- реализација на дневното планирање	15,30		
- слободни игри	16,45		
- средување на занималната	17,30		
- заминување на децата	до 18,00		

Организацијата на денот во групите за деца од постара предучилишна возраст (од 5 до 6 години) ориентационо е следната:

Целодневен престој		Продолжен престој	
Активности	Време	Активности	Време
- прием на децата и слободни активности	до 8,15	- прием на децата и слободни активности	до 13,15
- утринска гимнастика	8,15	- пасивен одмор - спиење	13,30
- појадок	8,30	- реализација на факултативни програми (програми по избор на родителите и децата, на пример: јазик, балет и др.)	15,00
- реализација на дневното планирање	9,00	- реализација на дневното планирање	15,30
- ужинка	10,00	- ужинка	16,30
- реализација на дневното планирање	10,30	- реализација на дневното планирање	17,00
- прошетки, набљудување и престој на воздух	11,15		
- средување на занималната	12,00		

- ручек	12,15	- подготовка за вечера и вечера	18,30
- пасивен одмор - спиење	12,45	- слободни активности	19,00
- ужинка	14,30	- средување на занималната	19,50
- реализација на факултативни програми (програми по избор на родителите и децата, на пример: јазик, балет и др.)	15,00	- заминување на децата	до 20,00
- реализација на дневното планирање	15,30		
- слободни игри	16,45		
- средување на занималната	17,30		
- заминување на децата	до 18,00		

6. Соработка со родителите

Основите на програмата поттикнуваат на вклучување на семејството во повеќе аспекти од животот и работата во групата.

Ефикасната соработка детерминира постоење на односи на заемно почитување помеѓу воспитувачот и родителите. Родителот секојдневно се информира за постигнувањата и развојот на неговото дете, а од него се добиваат информации неопходни за планирањето, реализацијата и следењето на воспитно-образовната работа.

Соработката со родителите се планира заедно со нив, зависно од можностите и интересите на самите родители и потребите на воспитно-образовниот процес. Формите на соработка со родителите се разновидни: разговори (индивидуални и во мали групи); состаноци; информирање на родителите (усно и писмено - со бележки, тетратки, огласна табла, билтен, информативни материјали и др.); планирање на воспитно-образовната работа; учество во реализацијата на одредени активности во групата и во пошироката средина; посети во домот; заедничка прослава на родендени и други манифестации; збогатување на просторот со средства и неструктуриран материјал; заеднички излети, прошетки, театарски и куклени претстави и сл.

ОСНОВИ НА ПРОГРАМАТА ЗА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНА РАБОТА СО ДЕЦА ОД НАЈРАНА ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ (од 8 до 24 месеци)

7. СОЦИЈАЛЕН И ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ

7.1. Социјален развој

Глобални цели

- Доживување на градинката како средина каде сите имаат еднакви можности да се вклучат во животот и работата без оглед на телесната, половата, психичката конституција, националната припадност, културното потекло.

- Развивање на социјалната перцепција.
- Развивање на способности за адаптација во нова средина, интерперсонални односи и комуникациски вештини.
- Развивање свест, однос кон групата.
- Развивање на социјалната интелигенција.
- Усвојување на норми и обичаи во различни средини и ситуации.
- Воведување на детето во универзални човекови вредности и етички принципи.

7.2. Емоционален развој

Глобални цели

- Развивање на емоционалната интелигенција.
- Препознавање и доживување на сопствените чувства.
- Развивање свест за сопствените чувства, развивање чувство на сигурност, доверба и прифатеност во околината.
- Поттикнување на детето за емоционално врзување со повеќе лица (од семејството и околината).
- Збогатување на емоционалниот живот со нови чувства и нијанси на чувствата.
- Градење сопствени начини на изразување на чувствата, прифатливи и препознатливи за другите и поддршка на автентичен начин на изразување на чувствата.
- Негување на позитивни емоции.
- Сензибилизирање за чувствата на другите.
- Оспособување да го контролира изразувањето на негативните емоции, без да ги потиснува и без оптоварување со чувството на вина.
- Градење на отпорност кон напнатост, фрустрација, стрес, низ разрешување на животните проблемски ситуации.

7.3. Социо-емоционален развој

7.3.1. Социо-емоционален развој на децата од 8 до 12 месеци

Цели

- Воспоставување на стабилни емоционални врски со еден или повеќе возрасни лица од својата околина.
- Збогатување на социјалното искуство од кругот на семејството кон средината која го опкружува.
- Намалување на вознемиреноста и напнатоста во периодот на адаптација во нова средина.
- Создавање на основи за запознавање на својот физички изглед (елементарна слика за себе).
- Развивање на способност да разбере и препознае мимики, гестови, изрази на лице, боја на глас на познати возрасни (невербална комуникација), односно превербална комуникација.
- Поттикнување на сигурност, пријатно расположение и поттикнување на чувство на сигурност и доверба.

Активности

- Негувателката при прием, нега и хранење нежно и внимателно се однесува со детето при што му се обраќа со нежен и природен глас и нежно го допира.
- При заспивање на детето му пее тивка приспивна песна, пушта инструментална музика или раскажува кратка приказана со тивок глас.
- Држејќи го во прегратка му дозволува да го истражува нејзиното лице, носот, косата, а тоа го проследува со коментар.
- Традиционални игри со делови од телото „Мотала буба свилица“ „Пеат скокат палците“.
- Го носи детето пред огледало, го допира и му вели: „Еве го носот, устата ...косата и сл.“).
- Негувателката вербално и невербално му покажува на детето кога е забранета некоја активност (пр.: не.. не.. и мавтање со прст), а притоа му нуди дозволена активност во замена на забранетата.

Очекувани резултати

- Детето со насмевка реагира на познат лик и ги пружа рацете да го земе во прегратка.
- Се смее на мимики или гестови кои ги изведуваат блиски возрасни лица.
- Имитира гласови на луѓе кои ги сака.
- Со плач реагира при одвојување од блиско лице.
- Имитира активности на мавтање со раката - „Па - па“.
- Го препознава незадоволството на возрасните.
- Реагира на повик на свое име, со поглед или пружање на раце.
- Го влече или допира возрасниот за нос, рака или лицето.
- Умее да покаже што сака со цела рака.
- Се смее во огледало и се обидува да го дофати ликот.
- Разбира кога нешто му се забранува.
- Покажува страв - резервирано се однесува кон непознати лица.

7.3.2. Социо-емоционален развој на децата од 12 до 18 месеци

Цели

- Воспоставување на стабилни емоционални врски со еден или повеќе возрасни лица од својата околина.
- Намалување на интензитетот на напнатост и вознемиреност и страв од одвојување (сепарација) од блиско лице.
- Поттикнување на започнувањето на процесот на социјализација во рамките на задоволување на детските физиолошки потреби.
- Развивање на способност за разбирање на активностите на возрасните, нивните гестови, мимики, движења и говорот.
- Поттикнување на детето позитивно да одговори на иницијативата на возрасниот и да се вклучува во заеднички активности.
- Помагање на детето да ги усвојува основните норми на однесување, што смее, а што не смее.
- Поттикнување на интерес кон другите деца и нивните меѓусебни контакти.
- Надминување на страв, напнатост и непријатност при контакт со непознати луѓе и ситуации.
- Поттикнување на задоволство и радост кај детето.
- Воведување на детето во запознавање со деловите на своето тело и стекнување елементарни сознанија за самиот себе.
- Задоволување на детската потреба за самостојност.

Примери на активности

- Детето учествува во активности во будна состојба: при миене на рацете негувателката вели, на пр: „Да & покажеме на куклата (мечето,...) како ги миеме рацете“ и сл.
- Учествува во игри пред огледало-набљудува, покажува и именува делови на телото пред огледало со помош на негователката, прави разни гримаси пред огледалото (ги затвора очите).
- Учествува на социјални игри на давање и земање - „На ти-дај ми“ пр.: „Дај ми го зајачето“ (кучето, мечето, коцката...), игри со балони, давање-земање на топка, фрлање и сл.
- Учествува во игри на извршување на едноставни напознати (на пример „отвори ја устата“, „донеси кукла“ и сл.).
- Негувателката поттикнува пријатни чувства, зборува убаво за куклата и ја гали; го поттикнува детето да го прави истото.
- Негувателката вербално и невербално забранува опасна активност, при што нуди друга, дозволена активност.

Очекувани резултати

- Детето ги разбира мимиките и гестовите на познатите возрасни лица.
- Започнува да соработува во активности со возрасните: при облекување, соблекување, хранење и игра.
- На вербален налог го донесува посочениот предмет.
- Одбивањето го манифестира со целото тело.
- Показува интерес за врсниците, им се доближува, ги допира.
- Имитира гестови и движења на возрасните.
- На забрана запира со движењето.
- Јасно манифестира љубомора со муртење, напад на ривалот или фрлање на играчка.
- Отпоздравува со „па-па“.
- Се набљудува во огледало и се смее-го препознава својот лик.
- Го знае своето име и се јавува на повик.

7.3.3. Социо-емоционален развој на децата од 18 до 24 месеци**Цели**

- Воспоставување и продлабочување на топла емоционална врска со еден или повеќе возрасни во клима на меѓусебно почитување, толеранција, топлина, спонтаност, индивидуалност.
- Развивање на невербална и вербална комуникација во односите дете-возрасен и дете-дете.
- Поттикнување на интерес за другите деца во групата (преку паралелни и заеднички активности на децата, особено во мали групи од две до четири деца).
- Поттикнување на детето да ја заврши задачата која ја започнува возрасниот.
- Пренасочување на негативни реакции-туркање, гребење, кубење во конфликтни ситуации со врсниците.
- Поттикнување на способност да се разбере однесувањето на другите и имитирање на однесувањето на другите (глас, движење и сл.).
- Негување на отвореност и спонтаност кон нови доживувања.
- Поттикнување за доживување и манифестирање на љубов кон луѓето, животните, појавите, предметите, растенијата.
- Пренасочување на манифестациите на: љубомора, гнев, страв од непознати ситуации и луѓе.
- Поттикнување на свесност за себе (своето име, изглед, идентитет и можности).
- Оспособување за стекнување на физичка и психичка самостојност при задоволување на своите потреби.

Примери на активности

- Детето држи играчка (маче, куче, кукла), ги покажува деловите на главата и телото (очи, нос, уста.. раце..), имитира како се јавуваа, движат, со што и како се хранат; ја манифестира љубовта кон куклата или играчката преку галење, лулање; грижа - преку хранење, капење, облекување, соблекување и сл. Сите активности прво ги изведува негувателката, а потоа детето со помош на негувателот.
- Детето имитира гестови како што се: галење по образ, коса и сл., смеење, намигнување, поздравување, плачење, лутење, сокривање, имитира возење автомобил, правење колачи, кафе, чај, јадење, перење алишта и сл. Овие игри се изведуваат најчесто пред огледало.
- Учествува во традиционални игри и бројалки: „Балонот се надува.“, „Ринге, ринге раја...“, „Топчето ми падна“ и др.

- Учествува во играта „Волшебна кутија“ или „Волшебна престилка“- детето се наоѓа пред огледало кое покажува кој е најубав и најдобар на светот, а потоа учествува во разговор за деловите на лицето со непосредно покажување и именување од страна на детето.
- Разгледува сликовница со дебели страници и слуша прочитан мал текст од страна на негувателката.
- Учествува во игри на улоги (пр., мајка и бебе).

Очекувани резултати

- Го разбира и имитира однесувањето на другите луѓе (пр., покажува како кашла дедо и сл.).
- Умее да го придобие вниманието на оној со кого си игра.
- Стапува во контакт со врсници кога сака да ја земе играчката, понекогаш им дава или покажува играчка.
- Способно е да го повтори своето однесување по ист редослед или со мали промени.
- Краткотрајно игра со другарче.
- Го утешува саканото лице ако е тажно со милување или бакнеж.
- Показува и именува делови на глава и тело.
- Го препознава својот лик во огледалото, го допира и се смее.
- Разбира пофалба и прекор од возрасен.
- Реагира на емотивен израз на човечкиот лик.
- Препознава блиско лице на фотографија.
- Се забавува и се смее кога некој прави гримаси, необични движења.
- Со зборови и движења соопштува за веќе испразнетите бешика и црева, изразува задоволство по уринарањето во нокшир.

8. МОТОРИЧКИ РАЗВОЈ**8.1. Развој на перцепциите****Глобални цели**

- Оспособување за восприемање, обработка и организација на сетилните сензации за предмети, состојби, промени, процеси и нивните односи во природниот и општествениот свет.
- Препознавање, именување и одредување на припадност на сетилните квалитети на предметите, појавите и односите со директно манипулирање, набљудување, слушање и доживување на мирис и вкус.
- Усовршување на функцијата на сетилните органи: вид, слух, допир, мирис и вкус.
- Усвојување на ментални слики (сензорни еталони или внатрешни слики) на особини на предмети и појави кои ќе имаат улога на модели за нивно препознавање.
- Оспособување за користење на перцептивни и мисловни постапки за точно, прецизно и целосно перцепирање и истражување на предмети, појави и процеси, како и нивни разновидни својства и односи.
- Формирање свест за ограничувањата на своите сетила (под одредени услови можат да наведат на погрешен заклучок).
- Оспособување за самоконтрола при интерпретирање на сетилните впечатоци (претставувајќи ги пред себе предметите и појавите се применуваат неколку алтернативни начини).
- Оспособување за апстракција на суштинските особини на предметите, појавите и процесите, формирајќи систем на поими.
- Развивање на сензорна осетливост, координација меѓу одделни сетила, како и меѓу перцепцијата и моториката.

- Усовршување на перцепцијата при што таа станува сè поцелисходна и поефикасна, со издвојување на сензации кои се во склад со детските потреби и дискриминирајќи сè помали разлики меѓу нив.

- Развивање на перцептивното искуство како услов за развој на способностите за читање, пишување и сл. и за снаоѓање во нови ситуации и средини.

8.1.1. Развој на перцепциите на децата од 8 до 12 месеци

Цел

- Развивање на сетилата за допир, вкус, мирис, вид и слух.

Примери на активности

Сите активности со децата од 8 до 12 месеци се одвиваат во спонтаната атмосфера на заемна комуникација дете-возрасен каде активностите се проследени со разбирлив и едноставен говор, т.е. коментар од страна на негувателот.

Сетило за допир

- Детето го допира своето тело, деловите на своето тело; го допира лицето и деловите на телото на негувателката.

- При облекување и исхрана детето допира: облека, обувки, храна, вода, млеко.

Сетило за вкус и за мирис

- При хранење негувателката го поттикнува детето да помириша млеко, чај, сок, супа, кашичка, овошје и го насочува да го поврзува изгледот и мирисот на храната со најзиниот вкус. Овие активности ги проследува вербално и невербално, со гримаса на лицето и телото, покажувајќи пријатност или непријатност на вкусот и мирисот и го поттикнува детето на слични активности.

Сетило за вид

- Пред очите на детето негувателката придвижува играчки и предмети хоризонтално, вертикално и кружно, а детето визуелно ја следи местоположбата на предметот.

- Вклучува и исклучува сијалица, батериска или ноќна ламба пред очите на детето и ја следи реакцијата, поттикнувајќи го детето да ги забележи појавите и вербално и невербално да ги изрази.

Сетило за слух

- Забележува и разликува гласови на познати луѓе; слуша гласови на непознати луѓе; слуша разни звуци и шумови во околината; гласови на животни, природни појави и сл.

Очекувани резултати

- Следи со поглед предмети кои се движат хоризонтално, вертикално и кружно.

- Со гримаса и глас реагира на светло и темно.

- Ја врти главата кон изворот на звук и глас.

- Прави гримаса, ја криви устата при вкусување на кисел портокал.

- Ја повлекува раката на допир на топол предмет.

8.1.2. Развој на перцепциите на децата од 12 до 18 месеци

Цел

- Развивање на сетилата за допир, вкус, мирис, вид и слух.

Примери на активности

- Сите активности со децата од 12 до 18 месеци се одвиваат во спонтаната атмосфера на заемна комуникација дете-возрасен каде активностите се проследени со разбирлив и адекватен говор, т.е. коментар од страна на негувателот.

Сетило за допир

- Детето допира предмети од непосредната околина со различни својства: меко-тврдо, мазно-рапаво, топло-студено, суво-влажно (на пр., свилена марама, волнено шалче, пелени, покривка од лен, тропалка, гумена играчка, пластична играчка, крзнена играчка, шише со топол чај, шише со студена вода, влажно шамивче и сл.).

- Додека ги мие рацете со сапун воочува дека е мазен, тврдо, лизгав.

- Допира тврди, меки, мазни, рапави топки и игра со нив.

- Во летниот период, на балкон или во двор негувателот става пластичен сад (леген или кофа) и го полни со вода, а покрај него става играчки од лесен материјал (стиропор, плута). Детето ги зема играчките, ги потопува во вода, го истиснува воздухот од гумените играчки, ги турка, потиснува на дното на садот, ги става една во друго и сл.

Сетило за вкус и за мирис

- При хранење негувателката го поттикнува детето да помириша млеко, чај, сок, супа, кашичка, јаболко, морков, портокал, лимон, колаче. Таа го насочува детето да го поврзува мирисот и изгледот на храната со нејзиниот вкус: колачето и чоколадата се благи, кашичката, супата и пирето се солени, јогуртот и сокот од лимон се кисели, грејпфрутот е горчлив. Сите активности таа ги проследува вербално и невербално, со гримаси на лицето и телото покажува пријатност или непријатност на вкусот и мирисот, а и детето го поттикнува на слични активности.

- На масата пред детето негувателката става чинии во кои има кисело млеко, мед, сок, парчиња, грејпфрут, сол. Детето ги вкусува продуктите, а воспитувачот ја следи неговата реакција и коментира: „киселото млеко е кисело, медот е благ, грејпфрутот е горчлив, солта е солена“, играта може да продолжи со давање налози, „дај ми мене солена сол“, „земи од благиот мед“ и сл.

- При овие активности негувателката мора да води сметка за здравствениот статус на детето (алергија).

Сетило за вид

- Додека детето ползи и почнува да оди негувателката го поттикнува да истражува, гледа, да го забележува и да го доживува просторот.

- Негувателката го носи на балкон и во дворот каде детето ја доживува височината и длабочината на просторот, гледа и забележува птици кои летаат, маче кое мјаука, пеперутка која има шарки и др.

- Во пригодни ситуации (празници, родендени) негувателот украсува, внесува промени во декорацијата, а тоа детето го гледа, воочува и проследува со едноставни коментари.

Сетило за слух

- Детето зема тропалки, стапчиња, гумени и пластични играчки, го слуша звукот кој тие го произведуваат.

- Негувателката му обрнува внимание на детето на звуците од околината: шушкање на целофан, огласување на животни, звук на вода која тече од славина, звук на автобус, мотор, ветер, дожд и др.

- Негувателката покрива будилник со крпа, а детето треба да го најде според звукот што го слуша.

Очекувани резултати

- Препознава глас на познати луѓе.
- При вкусување на мед се смее, а при кисело јаболко се мурти.
- Имитира јавување на пиле, маче, куче (познато животно).
- Со гримаса и глас реагира на топло и студено.
- Со затворени очи, со мирисање препознава и именува супа, млеко, сок.

8.1.3. Развој на перцепциите на децата од 18 до 24 месеци**Цели**

- Поттикнување на детето преку допир со дланката да ја воочува разликата на површината на предметите или играчките.
- Поттикнување на детето за допирање на предметите кои произведуваат звук и со дланка да ги почувствува вибрациите при удирање или дување.
- Насочување на детето да ја забележува разликата во температурата.
- Поттикнување на детето да препознава вкусови преку изгледот на храната, веббално и невербално да ги соопштува.
- Поттикнување на детето да препознава мириси преку храна, напитки и средства за нега.
- Насочување на вниманието на детето на пријатни и непријатни мириси во непосредната околина и негово поттикнување невербално да соопшти за пријатноста и непријатноста на миризбите.
- Поттикнување на детето да набљудува предмети кои се движат хоризонтално, вертикално и кружно заради создавање на некои проценки за оддалеченоста, брзината и насоката.
- Поттикнување на детето да ја следи промената на своето видно поле и перспективата на предметите кои ги гледало: додека лежело, стоело на подот, седело на своето столче, било во прегратка на возрасно лице кое стои.
- Поттикнување на детето да препознава познати лица на фотографија, како и да ги покаже предметите кои ги видело на фотографија.
- Вежбање на детето да ги гледа предметите при слабо осветлување - во полутемнина, а со постапно зголемување на светлината да ги идентификува и именува предметите.
- Развивање на слухната осетливост на детето.
- Поттикнување на детето да слуша ритмички и мелодични содржини и да реагира на нив.

Примери на активности**Сетило за допир**

- При секојдневни животни активности детето истражува, доживува, а притоа негувателката му помага да ги запознае квалитетите и да се здобие со полезни практични искуства (да не допира жешка пегла, шолја со врело млеко или чај, супа од која излегува пареа; дека е пријатно да се капе во млека вода; дека преку зима е пријатно телото да се заштити од студот со топла облека, ракавици, капа и шал).
- Истура, претура вода во садови; во песочарник полни и празни садови со песок; допира влажен песок и го става во кофичка.
- По игрите со вода со фен се суши косата - на рацете и лицето се чувствува топол воздух.
- Во дворот детето допира костени, лисја, шишарки, ги испитува и ги носи во занималната.

Сетило за вкус

- Негувателот пред детето чисти и сече млад компир, кромид, лук, магдонос, морков, домати; детето допира, мириса и вкусува цреша, роквица, кромитче, салата по нивното миене и сечење.

Сетило за мирис

- Негувателот повремено му обрнува внимание на детето со коментари („пријатен е парфемот на мајката ти“, „убаво ти мирисаат рацете по миенето со сапун“, „непријатно мирисаат патиките по долго носење“, „непријатно мирисаат нокширот по употребата“ и сл.).
- Помирисува природно овошје и зеленчук, играчки - овошје и зеленчук од пластика и утврдува кое се јаде, а кое не.

Сетило за вид

- Негувателот заедно со детето разгледува фотографии со познати лица и го поттикнува детето да именува кој е на фотографијата, името и роднинската поврзаност.
- Негователот заедно со детето разгледува сликовница, го поттикнува да именува што гледа на сликата, да ја покаже именуваната слика со прст, виденото на слика да го покаже во природен облик.
- Гледа играчка лежејќи, стоејќи на под, седејќи на столче и одозгора од прегратка на возрасен.
- Следи со поглед фрлено авионче од хартија се додека паѓа долу.

Сетило за слух

- Детето допира, врти и фрла предмети и играчки кои произведуваат звук.
- По звук пронаоѓа скриен будилник, телефон, музичка кутија.

Очекувани резултати

- Повеќе пати повторува активност на допирање на предмети и играчки кои произведуваат звук или менуваат положба при допирање.
- Невербално и вербално соопштува непријатни искуства на допирање, забележување и доживување.
- Боцкањето, допирот со топол предмет и удирањето во тврд предмет го манифестира со викање и повлекување.
- Изразува потреба за самостојно земање на храна.
- По вкусена храна може да врши дискриминација на квалитетот на вкусовите: благо, солено, кисело и тоа го соопштува невербално.
- Искажува потреба с# да проба, ги следи и имитира активностите на подготвување на храната.
- Го поврзува изгледот на некои видови храна и мириси со вкусот.
- На мирис на храна вербализира потреба за јадење.
- Со изразот на лицето покажува пријатност на мирисите.
- На мирис на хигиенските средства за козметика искажува потреба да се мие и намириса.
- Реагира на сите видови звуци.
- На ритам, песна, инструментална музика започнува да се ниша, потскокнува.
- Долго игра со предмети кои произведуваат звук; бара да му се пушта музика.
- Покажува страв од ненајдени силни звуци (палење мотор, бучава, ненадејно лаење и сл.).
- Брзо разликува познати од непознати лица.
- Групира предмети по форма, по сличност, ретко по боја.
- Може да прави комбинации на перцептивните сензации, гледа - допира, забележува звучен предмет и се придвижува да го слушне.

8.2. Физичко воспитание

Глобални цели

- Овозможување и поттикнување на активностите на движење на детето.
- Доживување на пријатност при движењето.
- Овозможување на детето да ги запознае своите способности за движење.
- Развивање на способностите за движење.
- Стекнување сигурност во своето тело и способностите за движење.
- Усвојување на основните концепти на движење.
- Постапно елементарно спознавање на различни спортови.
- Спознавање на важноста да се учествува и почитување на различностите.

8.2.1. Физичко воспитание на децата од 8 до 12 месеци

Цели

- Поттикнување на развојот на спонтаните моторички активности.
- Задоволување на природните развојни потреби на детето за движење.
- Поттикнување на развојот на моторичките активности: седење, лажење, станување, стојење.

Примери на активности

- Детето седи само без туѓа помош; на десет месеци во седечка положба изведува движења напред и назад.
- Седејќи во скотот на негувателот детето зема топка од маса со палец и показалец.
- Фаќа коцка и други помали предмети со врвовите на прстите од позиција на палец.
- Детето почнува да лази - со полни девет месеци може да ја земе положбата за ползење (се потпира на колената и рацете, а притоа stomачниот дел е подигнат над подот); ползи низ просторијата (децата ползат на различни начини и тоа им се овозможува).
- Детето прелистува книга, тутка, фаќа ситни предмети со показалецот и средниот прст („ножички“) и со палецот и показалецот („пинцета“).
- Лази низ просторијата за да земе играчка.

Очекувани резултати

- Детето може да седи само, без туѓа помош, додека да се изброи до десет.
- Може да ги изведува движењата на ползење.
- Може да стои ако се придржува.
- Се спушта од стоечка во седечка положба, со придржување.
- Може да земе коцка со врвовите на прстите.
- Може да земе предмет или играчка и по своја волја го испушта.

8.2.2. Физичко воспитание на децата од 12 до 18 месеци

Цели

- Поттикнување на развојот на спонтаните моторички активности.
- Задоволување на природните развојни потреби на детето за движење.
- Поттикнување на развојот на фината моторика (допирање, фаќање, притискање со прстите на раката и со шаката).
- Поттикнување на развојот на основните сложени моторички активности: седење, станување, стојење, одење (исправено преместување со потпирање, одење со помош на возрасен, самостојно одење по рамна подлога), провлекување.

Примери на активности

- Детето често престојува на балкон и во двор, за да се движи на чист воздух.
- Детето самостојно лази и оди придржувајќи се за нешто.
- Влече и турка различни предмети и играчки.
- Четириножно се качува по косо поставена штица.
- Подига топка од под.
- Собира топчиња во различни садови, претура, ги пренесува од една во друга корпа.
- Става коцка во сад; става една коцка врз друга, гради до три коцки.

Очекувани резултати

- Детето оди со придржување за една рака (12 месеци).
- Детето стои и без потпирање одржува рамнотежа.
- Детето оди само (15 месеци).
- Стоејќи се спушта за да земе играчка.
- Преминува само од стоечки во седечки став.
- Става коцка во сад; полни и празни садови.
- Реди коцка врз коцка - до три коцки.
- Покажува со рака што саќа.
- Подига топка од подот и ја фрла со двете раце.

8.2.3. Физичко воспитание на децата од 18 до 24 месеци

Цели

- Развивање на: фаќање, фрлање, собирање, уфрлување.
- Поттикнување на развојот и усовршување на положените моторички активности: одење - брзо и бавно, одење меѓу препреки и совладување на препреките на различни начини, одење по тесна површина, провлекување, туркање, тркалање, скокање.
- Развивање на способноста за одржување на рамнотежа.
- Развивање на способноста за ориентација во просторот (напред-назад, пред-зад, горе-долу).
- Воведување во културата на моториката (некои традиционални игри од моторички тип, елементи на ритмика).

Примери на активности

- Детето стои, ги крева рацете и покажува колку е голем, а потоа клекнува и покажува дека е мал.
- Ја крева топката од подот над главата и повторно ја спушта долу.
- Оди по обележена линија; оди помеѓу две линии; оди по работ на тепихот.
- Трча и се обидува да ја фати негувателката која трча во круг; детето трча, а негувателката се обидува да го фати.
- Скока од обрач во обрач.
- Клекнува и собира мали топчиња од подот.
- Самостојно јаде со лажица.
- Влече различни играчки на тркала низ просторијата.
- Турка топка со нога, на вербално барање ја удира топката со нога.

Очекувани резултати

- Оди посигурно, ги спушта рацете додека оди, го намалува растојанието меѓу стапалата.
- Детето отвора врата.
- Може далеку да фрли топка со една и со двете раце, ја фрла високо до еден метар - со една и со двете раце.
- Самостојно јаде со лажица.
- Ги врти страниците на сликовницата.
- Влече играчка на тркала.
- Може само да клекне без придржување.

- Може да подигне предмет од подот, без придржување.
- Гради кула од пет коцки.
- Турка топка со нога.
- На вербален налог изведува движења на имитативно скокање (пр., скока како зајак, како жаба и сл.).

9. КОМУНИКАЦИЈА И ТВОРЕШТВО

9.1. Јазик

Глобални цели

- Развивање на јазичките способности како основа за развој на сопствениот идентитет.
- Доживување на статусот на македонскиот јазик како државен јазик.
- Развивање на способностите за слушање, разбирање и доживување на јазикот.
- Осознавање на значењето на сопствениот и другите јазици, сопствената и другите култури.
- Доживување и спознавање на темелните литературни дела за деца.
- Развивање на јазикот во функција на морално-етички и когнитивни аспекти на личноста на децата.
- Поттикнување на творештвото.
- Воведување во основите на пишаниот јазик.
- Спознавање на говорот, книгата како извор на информации.
- Негување љубов и позитивен однос кон книгите.
- Развивање способност за смислено и граматички правилно изразување на своите мисли.
- Оспособување за примена на адекватни средства и говорни фрази во општењето со другите.
- Оспособување за учество во јазични комуникативни ситуации.

9.1.1. Јазикот кај децата од 8 до 12 месеци

Цели

- Поттикнување на детето да произведува гласови, да вокализира, гука.
- Следење, разбирање и поддршка на невербалните пораки на детето.
- Поттикнување на детето да изговара зборови со значење.

Примери на активности

- На разбраните пораки од детето возрасниот одговара навремено и на вистински начин (му возвраќа со насмевка, му го дава тоа по што посегнува, го зема во раце и сл.).
- Детето изговара слогови (ма- ма; ла- ла; еда- еда и сл.), а негувателката постојано ја поддржува оваа појава на детска игра.
- Негувателката покажува и јасно ги именува предметите од околината (без инсистирање детето веднаш да ги знае тие зборови).
- Повторува гласови или слогови откако детето ги изговорило.

Очекувани резултати

- Детето реагира на познати зборови (на налог ја врти главата кон познато лице, реагира на зборовите: одиме па-па, дојди, немој).
- Детето изговара вокали.
- Изговара неколку збора со значење (мама, баба, тато, тета).

9.1.2. Јазикот кај децата од 12 до 18 месеци

Цели

- Поттикнување на перцептивниот развој - доживување на различни звуци и комбинации на гласови.

- Поттикнување невербална и вербална комуникација дете-возрасни.
- Поттикнување вербална и невербална комуникација меѓу децата.
- Развивање на способноста за пренесување на многу куси вербални пораки.

Примери на активности

- Секое утро негувателот ги поздравува со „Добро утро“, а кога си оди вели: „До гледање“ и мавта со раката.
- Детето учествува во играта „Да го повикаме мачето, кучето, пиленето“ (ги вика овие животни со изговарање на: пи, пи...; мац, мац... и сл.).
- Детето слуша и изговара вокали (ааа, ее, а, е, ае, ууу, ооо, оу, уо, иа, аи, аи итн.), потоа консонанти (ггг, ккк, п, п, п, ббб, ттт, шшш итн.). Продолжува играта на комбинирање на вокали и консонанти: различни консонанти со ист вокал: те, та, тете, тата, да, да, до, ко, ки итн.; различни вокали со ист консонант: да, де, ди, до, ду, дада, деде, диди, додо, дуду итн. Гласовите и слоговите детето ги изговара со лесно движење на телото и главата на една и друга страна.
- Во игра со кукла детето именува дејство (пр., куклата јаде, куклата спие, куклата падна и плаче и сл.).
- Негувателот му дава задача на детето (на пример: „Дај ми...“; „Дај на другарчето...“; „Покажи ми...“ и сл.).

Очекувани резултати

- Имитира неколку гласови од непосредната околина (глас на животна, звук на автомобил).
- На барање на возрасно лице: „Покажи ми...“ детето го покажува предметот.
- Може да именува познат предмет за секојдневна употреба, со помош на онотопеја именува предмети (на пр., тик-так, ку-ку).
- На барање на негувателот исполнува едноставна задача (на пр., дај, донеси и сл.).
- Во комуникација со останатите детето практично и правилно користи неколку гестови за комуникација (на пр., покажува со прст, одмавнува со глава и сл.).
- Искажува свои потреби и желби со употребување на фраза со два збора од именски тип или со именка и гест со раката, именува дејство (располага со 20-30 зборови на искажување).

9.1.2. Јазикот кај децата од 18 до 24 месеци

Цели

- Поттикнување невербална и вербална комуникација (дете-возрасни; дете-дете).
- Оспособување за именување на предмети.
- Поттикнување на активен говор (од одделни зборови, двочлени реченици, а кон крајот на втората година до повеќечлени изрази).
- Оспособување за поставување на прашања и вербално реагирање на нив.
- Оспособување за употреба на прости реченици.
- Проширување и збогатување на детскиот речник.
- Поттикнување на комуникативните способности на детето (со возрасните, меѓу самите деца, во симболичка игра).

Примери на активности

- Детето учествува во играта „Патуваме, патуваме, (се редат во „воз“, и патуваат низ занималната - одат, поминуваат околу столчињата, се провлекуваат под масичките и притоа изговараат: ш,ш, ш, у, у, у, ту, ту, а на крајот од играта негувателот кажува куси стихови на тема воз). На ист принцип ќе „патуваат“ со автобус, автомобил, авион.

- Кога дува силен ветер се води разговор за тоа како надвор се нишаат гранките, се креваат парчиња хартија, се мрси косата на децата, а потоа негувателката рецитира куса стихотворба за ветер. Слични се активностите кога надвор паѓа снег.

- Негувателот дава налози на детето, на пример: „Стави ја куклата во креветче“; „Стави ја топката на масата“; „Извади кекс од чинијата“ и сл.

- Детето игра со телефон, се „јавува“ кај мама и кажува каде е, со кого си игра, со што си игра и дали му е убаво тука.

- Негувателката користи гињол кукла за да ги повика децата да се измијат, да јадат; гињолката им „пее“ на децата, поставува прашања и бара одговор од децата, кажува куси стихови.

- Негувателката рецитира куси стихотворби (не инсистира детето да ги научи напамет стиховите).

- При играње кажува бројалки - во бавно или умерено бавно темпо.

Очекувани резултати

- Детето, во комуникација, умее правилно да ги изговори сите вокали и малку согласки.

- Искажува реченица од 2-3 збора, но нема помошен глагол кој ги поврзува.

- На барање детето го изговара своето име.

- Во комуникацијата именува делови од телото, предмети за секојдневна употреба, дејство, користи придавки (на пр., голема, мала, топло, меко).

- Извршува задача која бара активност од него (на пр., однеси ја куклата во креветче, отвори ја вратата и сл.).

- Примерено одговара на прашања кои имаат значење на припаѓање (на пр., Чија е оваа мајка?; Чии се овие патики? и сл.).

- Именува и прашува за предмети кои не се присатни (на пр., Што е тоа? ; Каде е тоа? и сл.).

- Слуша и разбира едноставни приказни за тоа што му е познато, што му се случило.

- Употребува 200 до 250 збора.

9.2. Музичко воспитание

Глобални цели

- Развивање на интерес и љубов кон музиката.

- Поттикнување на интерес, развивање желба и култивирање на детското природно тежнение за учество во различни музички активности (пеење, свирење, слушање, музика и движење).

- Формирање и развивање на музички слух.

- Развивање способности за емоционално восприемање и доживување на музиката.

- Создавање услови за откривање на богатството и разновидноста на светот на звуците.

- Поттикнување на желбата и навиката за активно слушање на музиката.

- Негување различни облици на спонтано музичко творештво.

- Развивање интерес и љубов кон уметничкото и народното творештво.

- Негување на љубов кон татковината и националниот и културниот идентитет.

- Доживување на музичката уметност како дел од општественото и културното живеење.

- Откривање, негување на индивидуалните специфични способности и надареност и развивање на истите.

- Доживување на музичкиот уметнички јазик и неговите изразни својства.

- Поттикнување на животниот оптимизам и облагодрување на детската личност.

- Навикнување на соодветно и културно однесување при општење со музиката, во концертна сала и други институции.

9.2.1. Музичко воспитание на децата од 8 до 12 месеци

Цели

- Будење и поттикнување на слушното внимание на детето.

- Оспособување за откривање на изворот на звук и глас.

- Создавање на пријатна и топла атмосфера во просторијата.

Примери на активности

- Детето посегнува по различни тропалки, ги зема со двете и со една рака и прави обиди да тропача со нив.

- Слуша звук од звучен предмет и ја врти главата кон изворот на звукот (често се менува местоположбата на изворот на звукот).

- Слуша кратки детски традиционални песни кои негувателката ги пее при изведување на секојдневните животни активности.

- Слуша одбрани кратки класични композиции - пред заспивање, по будењето и во текот на денот (на пр. „Мала нокна музика“ од Моцарт; „Мечтаење“ од Шуман и сл.).

Очекувани резултати

- Детето ја врти главата кон изворот на звукот.

- Самостојно посегнува по тропалка и тропача со неа.

9.2.2. Музичко воспитание на децата од 12 до 18 месеци

Цели

- Будење на детските интереси.

- Будење и развивање на слушното внимание на детето.

- Збогатување на музичките впечатоци.

- Задоволување на емоционалните потреби и збогатување на социјалното искуство на детето.

- Поттикнување на интересирањата на децата за манипулирање со едноставни музички инструменти (придвигување на звучни предмети и играчки).

Примери на активности

- Детето манипулира со звучни предмети, како на пример: тропалки со рачка, меки играчки во облик на кукли, мечиња, прозирни кутии (исполнети со топчиња од станиол, различни семиња и др.), со што се поттикнува и развива слушната осетливост кај детето.

- Игра со гумени играчки кои испуштаат звук.

- Детето слуша ритмички изговорен текст, а притоа негувателката со плескање на неговите раце го придружува ритмот.

- Заедно со негувателката гледа сликовница и слуша песничка за пиле, мече и сл.

- При заспивање детето слуша лесна инструментална музика (пр. „Приспивна“ од Ј. Брамс; „Свездичка“ од С. Стојков).

- Детето се поттикнува за различни игровни активности и со кратки инструментални минијатури (на пр. Сен Санс: „Карневал на животните“ - Кенгур, Лебед, Птици; Шуман: „Дивиот јавач“ и сл.).

- Детето седи или стои во skutot на негувателката, а таа му пее традиционална детска песна и го придружува додека детето се ниша напред - назад и лево - десно.

- Детето учествува во игри со песни, при што изведува едноставни движења со рацете, главата, телото и нозете.

Очекувани резултати

- Детето посегнува, зема во рака звучни предмети и играчки, ги фрла, ги фака, ги удира и игра со нив.
- Детето може да пронајде скриена звучна играчка.
- Слуша бројалка и плеска со рацете.
- Слуша музика една до две минути, со прекини.
- Покажува дека препознава повеќе пати слушана едноставна песна.
- Детето реагира со движење на своето тело на позната музичка содржина.

9.2.3. Музичко воспитание на децата од 18 до 24 месеци**Цели**

- Создавање на пријатна и топла атмосфера со музиката.
- Јакнење на музичките впечатоци на детето.
- Поттикнување на детските активности.
- Создавање и поддржување на ведрото расположение на детето.
- Развивање на интерес за музика.
- Развивање на сознанието на детето дека и тоа може да се изразува со пеење, играње и „свирање“.
- Поттикнување на развојот на музичките способности (слух, ритам, почетни способности за пеење, музичко помнење).

Примери на активности

- Детето игра со кукли и други играчки и притоа слуша едноставна песна која со текстот иницира различни активности (пр., барање на куклата, заспивање на куклата, одење на мечето, скокање на зајачето).
- Слуша бројалки, ритмички ги поддржува со плескање на рацете и изговара неколку слогови од текстот.
- Слуша едноставни, кратки песни во обем кварта (од e1 до a1) и се обидува да пее дел од песната.
- Пред заспивање слуша вокални и инструментални композиции со мирен ток („Приспивна“ од Брамс; „Мечтаење“ од Шуман и др.).
- Детето учествува во динамични игри (ја движи куклата по ритам на музиката, плеска со рацете, свири со тропалки и др.) и притоа слуша композиции со игровен карактер (на пр. „Дивиот јавач“, од Шуман; „Мала ноќна музика“ од Моцарт и др.).
- Слуша кратки контрасни композиции во однос на темпото (брзо, бавно) и го прилагодува движењето на своето тело според темпото на музиката.

Очекувани резултати

- Го пронаоѓа скриениот предмет, според звукот, и го имитира звукот на пронајдениот предмет.
- Изговара неколку слога од повеќе пати слушаната бројалка.
- Ја препознава веќе слушаната песна во изведба на некои од мелодиските инструменти од страна на негувателката и тоа го вербализира.
- Го поддржува ритмот на песната со плескање на рацете, со тропалка и свонче.
- Се вклучува во пеење на дел од позната едноставна песна.
- Го препознава брзото и бавното темпо на музиката и го изразува со соодветно движење на телото.

9.3. Ликовно воспитание**Глобални цели**

- Оспособување на детето за доживување, спознавање и уживање во ликовната уметност.
- Воведување во доживувањето на ликовната уметност како дел од општественото и културното живеење.

- Запознавање со дел од нашето културно наследство, јакнење на чувството на почит и гордост со него.
- Негување и развивање на индивидуални творечки потенцијали во фаза на доживување, креативно мислење и изразување, развивање на фантазијата.
- Откривање и негување на специфични уметнички способности и надареност.
- Воведување во доживување и спознавање на комуникацијата со и за ликовните дела.
- Воведување во спознавањето на ликовниот јазик: запознавање со светот на боите, облиците и линијата во визуелната комуникација со надворешниот свет.
- Развивање на способноста за изразување на своите доживувања преку ликовен јазик.
- Воведување на детето во светот на ликовното творештво: развивање, стекнување и негување на сетилниот сензибилитет во непосредната визуелна стварност, задоволување на истражувачките потреби и љубопитноста во манипулирањето со различни материјали и техники, будење на детската креативност, нејзино развивање и искажување.
- Развивање на визуелна и тактилна перцепција.
- Откривање, запознавање и почитување на сопствената различност, но и почитување на различностите на другите во творечка интеракција и комуникација.
- Развивање на мисловните процеси, дивергентно мислење.
- Развивање на интерес за вклучување на детето во одлучувањето и облагородувањето на просторот во кој престојува, како и уредувањето и одржувањето на надворешниот простор.

9.3.1. Ликовно воспитание на децата од 18 до 24 месеци**Цели**

- Поттикнување на детето на активност и давање упатство за употребата на цртачкиот ликовен материјал (мек графитен молив, дебели восочни креди, дрвени бои, креди во боја, цврста разнобојна хартија со голем формат).
- Поттикнување на интересот на детето за цртање.
- Поттикнување на детето да одбира материјал, боја, подлога.
- Збогатување на сетилните искуства на детето.
- Поттикнување на детето да манипулира со различни видови хартија, тесто, амбалажен и друг материјал материјал и во нивните случајни комбинации да изнаоѓа нови решенија.
- Поттикнување на детето за истражување и користење на различни ликовни средства и материјали.
- Поттикнување на интелектуалниот развој, преку истражување на особините и можностите на новите средства за ликовно изразување.
- Поттикнување на сензорно - перцептивниот развој со различни ликовни материјали и средства.
- Негување на природната љубопитност на детето.
- Поттикнување на развојот на фината моторика на раката, развојот на координацијата око - рака.
- Збогатување на детскиот говор.
- Поттикнување на позитивната интеракција и комуникација дете- возрасен, дете - дете.
- Поттикнување на детето на заедничко извршување на активности и создавање на ведро расположение и пријатна атмосфера.

Примери на активности

- Детето се запознава со материјалите, ги набљудува и истражува.
- Негувателката организира индивидуално цртање и притоа му дава насоки на детето за употребата на материјалот (како да го држи моливот, дрвените бои, хартијата за подлога и сл.).

- Со туткање на разнобојна хартија (алуминиумска фолија, колаж хартија, целофан, украсна хартија) детето прави топчиња со различна боја и големина, кои потоа ги тркала, турка, фрла, ги става во кутии со соодветно големи отвори; набљудува дали овие топки скокаат и слуша различни шумови и звуци произведени од различни материјали.

- Од бела хартија, со туткање, детето прави топче кое го потопува во растворена темпера или детето го насликува топчето со нанесување боја со прст. Исушените обоени топчиња детето ги става во кошница или празна амбалажа од јајца.

- Слика со прст на подлога.

- Печати сопствена дланка, прст, стапало, притисната врз виледа претходно премачкана со боја.

- Слика со големо стапче на чиј врв има сунѓер, топче од памук или коноп.

- Игра со тесто, го гмечи, кине парчиња и пак ги составува, го удира, плеска на тестото врз подлогата, постојано му го менува обликот, го дупчи тестото со прст.

- Негувателката пред детето меси обоено тесто - прави топчиња и стапчиња и притоа ги опишува карактеристиките на тестото (боја, мекост, растегливост, облик).

Очекувани резултати

- Детето може да направи едно превиткување на поголемо парче хартија.

- Кине парчиња од разнобојна хартија и ги става во просирен сад.

- Тутка хартија и прави топчиња од нив.

- Со цртачките материјали повлекува линии на хартија со голем формат, без излегување надвор од подлогата.

- Може да слика со прст и сунѓер врз хартија со голем формат.

- Може да ја отпечата својата дланка премачкана со боја.

- Гмечи тесто и го сплескува врз подлогата.

10. ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ

10.1. Математика

Глобални цели

- Воочување на математиката во непосредната околина и секојдневниот живот на детето.

- Развивање на математичкото изразување.

- Развивање на математичкото мислење.

- Развивање на вештините поврзани со математиката.

- Придонесување за формирање на особините на личноста: самостојност, иницијативност, точност, љубопитност, трпеливост и истрајност во започнатите активности.

- Доживување на математиката како пријатно искуство.

10.2. Природа и општество

Глобални цели

- Доживување на градинката - како околина во која се еднакви можностите за вклучување во активностите и секојдневниот живот, без оглед на полот, телесната и душевната конституција, националната припадност, културното потекло, вероисповедта и др.

- Спознавање на самиот себе и другите луѓе.

- Запознавање со секојдневното живеење на луѓето, културно живеење, јавно живеење.

- Развивање на чувство на патриотизам.

- Развивање и негување на националната и културната припадност на својот народ.

- Обликување на основните навики за живот и спознавање на разликите меѓу начините на живеење меѓу нашата и другите култури, како и меѓу различни-те општествени групи.

- Спознавање на пошироката и потесната општествена и културна околина, како и меѓукултурните и други разлики.

- Поттикнување на осетливост за етичната димензија на различностите.

- Воведување на децата во сфаќањето на историските промени; спознавање на тоа дека луѓето и околината, општеството и културата се менуваат.

- Оптимистичко доживување на животот, развивање на хуманизам, другарство и интернационализам.

- Негување на позитивен емоционален однос кон членовите на семејството.

- Спознавање и доживување на живата и неживата природа во нејзината разновидност, поврзаност и постојано менување.

- Развивање на позитивен и одговорен однос кон живата и неживата природа.

- Спознавање на своето тело, животниот циклус, како и здравиот и одговорен начин на живеење.

- Запознавање со материјалите, просторот, времето, звуците и светлината.

- Запознавање со едноставни технички предмети и развивање на вештини од подрачјето на техниката и технологијата.

- Развивање на љубопитност кон светот што го опкружува детето.

- Откривање и спознавање на својствата и карактеристиките на предметите и појавите во својата околина врз основа на сопствените активности (набљудување, споредување, практични активности, истражување, испробување и проверување) и градење на диференцирана слика за светот.

- Развивање на интелектуална самостојност на детето, преку самостојно изнесување на своите идеи, учество во нивно реализирање, ослободување од доминацијата на перцептивните информации.

- Оспособување на конструктивен и креативен начин да се користат предметите и информациите.

- Поттикнување и развивање на љубопитност.

- Стекнување доверба во своите способности и тежнеење кон потпирање на сопственото искуство и логика при поставување на прашањата, релативното самостојно барање и наоѓање на одговори и објасненија за нив, како и при проверување на нивната точност.

- Развивање на дивергентно мислење.

- Оспособување на детето усвоените факти за живиот и неживиот свет да ги врзува со нови кои се со нив во врска која има смисла и користење на сознанијата на практичен начин.

10.3.1. Интелектуален развој на децата од 8 до 12 месеци

Цели

- Поттикнување на интерес кај детето да ја истражува околината.

- Поттикнување на детето да имитира некои активности кои ги изведуваат возрасните.

- Поттикнување на детето да изведува поцелосни смислени активности.

- Оспособување на детето да согледа дека предметите постојат и кога за кусо време се сокриени.

- Воочување на едноставни врски меѓу причините и последиците.

Примери на активности

- Детето ги допира и истражува играчките во креветчето и играчките врзани на и над креветчето (пр., тропалки, гумени играчки, топчиња, балони, пливачки и др.).

- Негувателката крие играчка под пелена, но притоа да се гледа дел од играчката и го поттикнува детето да ја бара и да ја земе играчката.

- Негувателката изведува активности, а детето ги имитира: турка количка, фрла топка, стега гумена играчка која произведува звук, мириса сапун, повлекува линија со дебела боичка, удира со стапче по стапче, меша со лажиче во шолја и сл.

- Негувателот заедно со детето вклучува и исклучува: радио, касетофон, музичка кутија, при што детето ја согледува врската меѓу причината (активноста) и последицата (звучни ефекти).

Очекувани резултати

- Ја бара играчката на она место (пр., под пелена) каде ја оставило заедно со негувателката.

- Детето ги допира и се запознава (ги истражува) со играчките во креветчето и околу него.

- Умее да имитира едноставна активност која ја извел негувателот (на пр., фрла топка долу, стега гумена играчка која произведува звук и сл.).

10.3.2. Интелектуален развој на децата од 12 до 18 месеци**Цели**

- Негување на љубопитноста на детето.
- Развивање на сетилната осетливост.
- Збогатување на сензорно-перцептивните искуства.
- Поттикнување на детето да открива елементарни причинско-последични врски.
- Поттикнување на детето за формирање на почетни сознанија претстави низ практични активности.
- Поттикнување на детето за практично решавање на едноставни проблемски ситуации.
- Поттикнување за заедничко решавање на практични проблеми.

Примери на активности

- Детето вади дрвени и пластични топчиња од кутија, а потоа повторно ги враќа во истата кутија.

- Игра - одделува и составува играчки: коцка во коцка, сад во сад, буре во буре.

- Детето гледа слика на животното (пр., пиле, маче) и го бара соодветниот пар на конкретната слика.

- Негувателката во раката става мал предмет, го покажува на детето, ја затвора раката и вели: „Го нема“. Го поттикнува детето да му ја отвори раката и да го земе предметот.

- Негувателката покажува дека пали светло (притиснува на копчето), гаси светло (притиснува на копчето), со притисок на одредено копче вклучува и исклучува фен, радио, касетофон (причина и последица).

- Детето пронаоѓа скриен предмет кој делумно се гледа.

- Детето игра со топки (големи и мали), а потоа на барање од негувателката носи голема или мала топка (треба да постои видлива разлика во големината).

„Лови“ пластично рипче со цедалче од сад со вода.

Очекувани резултати

- Изведува едноставни активности кои ги извршува негувателката (на пр., ја „храни“ куклата, „готви“ ручек и сл.).

- Детето ги зема играчките во просторијата и ги запознава (ги истражува).

- Умее со притискање на одредено копче да запали светло; со притискање на конкретно копче да го вклучи радиото или касетофонот.

- Повлекува лента за да дојде до врзаниот балон.

- Ја отвора шаката на негувателката за да извади скриена мала играчка.

- Одделува и составува сад во сад.

10.3.3. Интелектуален развој на децата од 18 до 24 месеци**Цели**

- Поттикнување на природната љубопитност на детето.

- Збогатување на сензорно - перцептивните искуства.

- Поттикнување за истражувачки активности (истражување на предметите, интересирање за новооткриените својства на предметите, доведување на предметите во меѓусебни односи и делување со еден предмет врз другите).

- Поттикнување на детето за формирање на почетни сознанија претстави за појавите и промените во природата.

- Поттикнување на детето за самостојно решавање на практични проблеми.

- Оспособување за откривање на елементарни причинско-последични врски.

- Поттикнување за решавање на практични проблеми со помош на средства-орудија.

- Откривање на заеднички особини на предметите.

- Воведување во разбирањето и употребата на симболи и знаци.

Примери на активности

- Игра со кутии и соодветни капаци за нив.

- Детето игра со мали, големи, жолти, црвени, сини балони, а потоа ги групира во различни кошници - соодветно на големината и бојата.

- Детето истражува и наоѓа начин како да извади играчка од кутија или мрежичка (првин го пронаоѓа отворот на кутијата или мрежичката).

- Игра со модели од стиропор или пластика (триаголник, круг, квадрат, ромб) и на крај ги става во соодветни отвори.

- Во долга, тесна и просирна амбалажа воспитувачот става играчка, а детето треба да ја извади. До амбалажата има куси и подолги стапчиња, стапчиња со извиткан врв и детето го наоѓа соодветното стапче кое ќе го искористи како орудие за вадење на играчката.

- Детето учествува во прошетките во дворот на градинката каде негувателот го поттикнува да набљудува: трева, цвеќиња, дрвја, птици и др.

- Игра со мали кутии (на пр., обложената кутија од кибрит ја отвора и во неа наоѓа скриен предмет).

- Провлекува врвка низ неколку дупчиња во издупчен кожен квадрат.

Очекувани резултати

- Детето може да вметнува едноставни предмети во соодветни шаблони.

- Зема различни играчки и предмети, воочува разлики меѓу нив.

- Умее да пронајде скриена играчка (на пр., отвора обложена кутија од кибрит и во неа наоѓа скриен предмет).

- Може да реши едноставен проблем со помош на орудие (на пр. користи стап за да дофати предмет).

- Може да пронајде едно својство по кое се разликуваат исти предмети (пр., црвени балони - голем и мал).

ОСНОВИ НА ПРОГРАМАТА ЗА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНАТА РАБОТА СО ДЕ- ЦАТА ОД ПОСТАРА ПРЕДУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ (од 2 до 6 години)

11. СОЦИЈАЛЕН РАЗВОЈ

11.1. Социјален развој

Глобални цели

- Доживување на градинката како средина каде сите имаат еднакви можности да се вклучат во животот и работата без оглед на телесната, половата, психичката конституција, националната припадност, културното потекло.

- Развивање на социјалната перцепција.
- Развивање на способности за адаптација во нова средина, интерперсонални односи и комуникациски вештини.
- Развивање свест, однос кон групата.
- Развивање на социјалната интелигенција.
- Усвојување на норми и обичаи во различни средини и ситуации.
- Воведување на детето во универзални човекови вредности и етички принципи.

11.1.1. Социјален развој на децата од 2 до 3 години

Цели

- Поттикнување и зачувување на отвореноста и спонтаноста на детето во контактите со околината.
- Развивање на вербалната и невербалната комуникација: дете-возрасен, дете-дете.
- Поттикнување на паралелните и заедничките активности (особено во помали групи).
- Поттикнување на чувството на слобода во играта со деца и возрасни лица.
- Поттикнување на детските иницијативи во помала група.
- Запознавање со некои основни норми на однесување: што смее, а што не смее, што е добро, а што лошо.
- Запознавање со правата и обврските во групата и негување на чувство на припадност на групата и семејството.
- Стекнување навики за лична хигиена.
- Оспособување за правилно консумирање на храна.

Примери на активности

- Учествува во играта: „Најди го својот пар”. Во оваа игра секое дете добива апликација со знак (овошје, играчка и сл.), а потоа шета низ занималната и го бара другарчето што го има неговиот пар-истиот знак.
- Учествува во игри со балони во разни бои во придружба на инструментална музика.
- Детето имитира блиски лица (се чешла, јаде, и сл.).
- Учествува во играта „Не допирај ме” (децата се движат во просторијата по инструкција на воспитувачот: брзо, бавно, на прсти, на петици, со лазење, но притоа не смеат да допрат никого од другарите).
- Учествува во игри на истрајност и довршување на активност или задача при хранење, облекување, соблекување, средување на занималната, играчките (на пример, кој може да се провлече под маса, кој може да стои на една нога, кој ќе ја дофати играчката под креветчето, кој ќе ја подготви куклата за спиење, ќе ја облече и сл.).
- Учествува во играта „Да го поздравиме другарчето” (според инструкциите на воспитувачот децата се движат во занималната и се поздравуваат: со една рака, со двете раце, со мало прсте, со палец, се прегрнуваат, се поздравуваат со рамо, со нос и сл.).

- Следи кратка приказна, текст „раскажан” од кукла за дете кое излегло само од градинката и се изгубило и сл., а потоа разговара со воспитувачот за случката во текстот.

Очекувани резултати

- Детето најчесто игра само покрај друго дете (паралелна игра), но и набљудува што прават другите.
- Краткотрајно соработува со другарче, се зближува (се држат за рака, разменуваат играчка, сочувствува со плачењето на другарчето).
- На барање од воспитувачот задржува внимание.
- Се вклучува во групно водена игра (на пр., ринге раја).
- Самостојно мие раце и лице, оди во тоалет и тоа обично го најавува.
- Самостојно јаде и пие сок, вода.
- Не излегува сам од градинката.

11.1.1.1. Поим за себе

Цели

- Поттикнување на личната автономија на детето.
- Развивање на свесноста на детето за идентификација на своето име, за деловите на своето тело и неговите функции.
- Поттикнување на свест за себе во однос на другите лица.
- Развивање на свест за својот полов идентитет.
- Стекнување на доверба во своите можности, градејќи го својот идентитет.

Примери на активности

- Детето се гледа пред огледало, ги покажува и именува деловите од своето тело, прави гримаси на лицето (кога е весел, кога е лут).
- Прави отисок на раката и ногата во снег.
- Гледа фотографии и се покажува себеси на нив.
- Детето ја отвора „волшебната кутија” во која има „волшебно огледало” кое покажува кој е најубав, најсакан, најдобар и највреден на светот. Детето се гледа и ја открива тајната што ја кажува огледалото.

Очекувани резултати

- Го познава своето тело и деловите на телото.
- Го препознава својот лик во огледалото.
- Го препознава својот лик на фотографија.
- Го знае своето име и пол.
- Во говорот употребува „јас” и другите лични заменки.

11.1.2. Социјален развој на децата од 3 до 4 години

Цели

- Поттикнување на спонтаност и искреност во контактите со возрасни и врстници.
- Развивање на вербалната и невербалната комуникација: дете - возрасен и дете-дете.
- Поттикнување на способност да ги сослуша и следи децата и возрасните.
- Поттикнување на соработката и толеранцијата со врстници, особено во конфликтни ситуации.
- Развивање на способност за разбирање на правилата на однесување во игрите и други ситуации преку прифаќање на правата и обврските.
- Почитување на личната и туѓата сопственост.
- Разбирање на правата, чувствата и обврските на другите членови во групата ставајќи се во позиција на друг.
- Развивање на самостојност при облекување, соблекување уредност и водење грижа за хигиената во средината.

- Развивање на сознајна љубопитност, искреност и истрајност во своето однесување и контактите со средината.

- Поттикнување на способност да се разберат разни социјални контакти (роднинство, пријателство) и ситуации.

- Воведување во елементарните работни навики.

- Поттикнување на чувство на припадност на групата, семејството, народот и државата.

- Поттикнување на елементарни поими за морално однесување (добро - лошо).

Примери на активности

- Самостојно (или со мала помош од возрасен) детето се облекува и соблекува, ја подредува својата облека и обувки на соодветно место.

- Помага при средување на занималната, ги става играчките на одредено место.

- Игра традиционални и други игри со едноставни правила, разговара за правилата на играта, ги почитува тие правила и разговара за успехот и неуспехот во играта.

- При прошетки во блиската околина разговара за тоа како треба да се однесува, кои се правилата и последиците од несоодветното однесување (при премин на крстосница и непочитување на сообраќајни знаци).

- Учествува во игри со другарите: „Топката патува“, „Глув телефон“, „Прстенче“ при што ги сослушува другите и го чека својот ред во играта.

- Учествува во реализација на некои традиционални обичаи, уредување на просторот при прослави и празници.

Очекувани резултати

- Детето со мала помош се облекува и соблекува, ја става облеката на соодветно место.

- Ги прибира и става играчките на соодветно место.

- Детето пројавува желба за независност при задоволување на своите потреби и желби.

- Игра во групна игра, но кратко време.

- Воочува потреба за помош кај другарчето и ја нуди.

- Кон возрасните се однесува како да се врсници и од нив бара информации и помош; поставува прашања: што, зошто, каде, како?

- Поздравува познати луѓе.

- Привлекува внимание наметнувајќи се во играта.

- Преку игри на улоги ги имитира возрасните и нивните односи.

- Ги разбира правилата во групата.

- Ги извршува добиените задачи (пр., средување на играчките и др.).

- Прави пауза кога ќе дојде на ред другарчето во интеракцијата.

11.1.2.1. Поим за себе

Цели

- Формирање на реална слика за себе.

- Воспоставување на своја телесна шема.

- Развивање на свест за својата улога и обврски.

- Споредување на себеси со другите и откривање на своите можности.

- Развивање на свест за својот пол и разликите меѓу половите.

Примери на активности

- Детето истражува што може да направи со очите, устата, носот ушите, рацете, нозете, колку може да скокне во длабочина, колку далеку може да ја фрли топката и сл.

- Ја отвора „волшебната кутија“ во која има „волшебно огледало“ кое покажува кој е најубав, најсакан и најдобар на светот.

- Разговара за своето име-како го добил, дали го сака и дали би го заменил со друго име. Го изговара на различни начини своето име (тивко, силно, со смевање, со пеење, со муртење и сл.).

- Заедно со другарите го слави својот роденден.

- Се гледа на огледалото и покажува што е најубаво на него.

Очекувани резултати

- Детето го знае своето име и пол.

- Се гледа во огледалото и се опишува себеси.

- Умеа да наброи барем 3 работи што може самостојно да ги направи.

11.1.3. Социјален развој на децата од 4 до 5 години

Цели

- Оспособување за воочување на сличностите и разликите кај себе и другите деца (пол, возраст, физички изглед, облекување).

- Усвојување и почитување на правилата на однесување во групата.

- Запознавање на желбите и интересите на другите деца во групата.

- Оспособување за воспоставување на вербална и невербална комуникација и љубезен контакт со други (непознати деца, деца од друг пол, возрасни лица).

- Запознавање на елементарни морални норми со кои се регулира односот кон себе и другите: толерантност, соработливост, упорност, самостојност, правичност, чесност, вистинољубивост).

- Збогатување на социјалното искуство.

- Запознавање и разбирање на животот во својата средина, локалната заедница.

- Градење на културен и национален идентитет.

- Поттикнување на чувство на припадност на групата, семејството, народот и државата.

- Оспособување за пронаоѓање на своето место во средината.

Примери на активности

- Набљудува, воочува и опишува разлики и сличности кај себе и кај другите деца (изглед, пол, возраст, облекување).

- Ги учи и ги почитува правилата на однесување во групата.

- Правилно ја мести и ја подредува својата облека.

- Учествува во разговор со другите деца за тоа која им е омилената играчка и игра, која им е омилената приказна, што сакаат за роденден, Нова година и сл.

- Учествува во организирани активности надвор од градинката (посета на другарче дома, прослава, едномесечен излет и др.).

- Следи приказни, гледа слики, филмови и согледува позитивни примери на однесување (пр., помагање на помали од себе), како и негативни примери на однесување (на пр., лажење, земање на туѓи играчки, облека, насилно однесување кон помали од себе и сл.).

- Учествува во активности на запознавање со вработените во градинката и што тие работат, со неколку професии на родителите на другите деца од групата.

- Се запознава со името на својата населба, град и татковина.

- Игра традиционални игри, се запознава со приказни и некои обичаи на својата култура, посетува културни институции.

- Учествува во празнувањето на празници, обичаи, традиции.

- Учествува во хуманитарни акции (собирање играчки и облека).

Очекувани резултати

- Детето самостојно се облекува и соблекува, ја подредува облеката и обувките на соодветно место.
- Има контрола на уринирање и дефекација, но има потреба од помош во тоалет.
- Игра со четири до пет деца подолго време.
- Ги почитува правилата на однесување во групата.
- Ги именува членовите на своето семејство, групата, ја именува населбата и местото на живеење.
- Набројува неколку професии на возрасните што ги познава.
- Разговара за добрите и лошите постапки и ги објаснува со свои зборови.
- Набројува свои обврски во градинката.
- Умее да игра традиционална игра, набројува барем еден обичај и традиција од својата култура.

11.1.3.1. Поим за себе**Цели**

- Спознавање на телесната шема (физички идентитет).
- Развивање на свест за функциите на своето тело и неговите делови.
- Развивање на свест за своите желби и потреби.
- Формирање на полов идентитет, свесноста за половите разлики.
- Создавање и усвојување на позитивна и реална слика за себе.
- Доживување на себеси во континуитет (јас како мал, јас сега).
- Јакнење на самовербата и самопочитувањето.
- Споредување и разликување на себеси во однос на другите и себеприфакане.

Примери на активности

- Детето го кажува своето име, кажува што значи неговото име.
- Го кажува полот и возраста.
- Игра игри пред огледало: кој сум, каков сум, што е најубаво на мене, на моето лице.
- Прави отисоци на дланка, прст и стапало.
- Истражува што може неговото тело и деловите на телото (што можат неговите раце, очи, уши, нозе, нос, прсти, стомак).
- Ги споредува своите дланки, раце, стапала, височината, преку директен контакт со другарче.
- Показува фотографии на родителите, свои фотографии кога бил мал, дел од облеката и играчките со кои си играл кога бил сосема мал, кажува што можел и знаел кога бил бебе, а што може и знае сега.
- Кажува приказна, стихотворба, пее песна, превиткува хартија и сл. - покажува пред другите деца и возрасните што се може и умее.
- Ја отвора „волшебната кутија“ во која има „волшебно огледало“ кое покажува које најубав, најсакан и најдобар на светот.
- Црта цртеж што сака да добие за роденден, за Нова година; прака балон со пораки и желби за себе и другарите.

Очекувани резултати

- Знае основни податоци за себе: име, пол, возраст.
- Ги кажува имињата на членовите на своето семејство.
- Умее да го опише својот изглед.
- Раскажува како се родил, како растел, што можел кога бил мал.
- Може да наброи два примери на сличности и разлики кај себе и другите.
- Именува и набројува најелементарни функции на деловите на своето тело.
- Набројува што може, а што не може да направи.

11.1. 4. Социјален развој на децата од 5 до 6 години**Цели**

- Оспособување за воочување на сличностите и разликите меѓу децата и возрасните.
- Усвојување и почитување на правилата на однесување во групата и пошироко.
- Оспособување за правилно користење на заедничкиот имот (да знае да дели со другите, да отстапува, да чека на ред).
- Градење на културен и национален идентитет и надминување на евентуалните стереотипи во половите улоги и традициите.
- Оспособување за вербална и невербална комуникација со лица од други социјални структури и групи (непознати деца, возрасни лица, странци и сл.).
- Запознавање и прифаќање на елементарните морални норми со кои се регулира односот кон себе и другите (толерантност, соработливост, упорност, самостојност, правичност, чесност, дарежливост, умереност, вистинољубивост), како и поттикнување на одбивност кон сè она што е спротивно на овие особини (себичност, неумереност, алчност и сл.).
- Негување на осетливоста на детето за интересите, мислењата и однесувањата на другите, кои се разликуваат од неговите.
- Збогатување на социјалното искуство.
- Запознавање и разбирање на животот во својата средина, локалната заедница.
- Поттикнување на чувство на припадност на групата, семејството, народот и државата.
- Оспособување за пронаоѓање на своето место во средината и за барање и добивање помош и поддршка од другите.

Примери на активности

- Детето набљудува, воочува и опишува некои разлики и сличности кај себе и кај возрасните лица (изглед, пол, возраст, облекување, однесување).
- Врши споредба меѓу децата и возрасните - што можат, што смеат и што умеат.
- Учествува во донесување на правилата на однесување во групата, ги учи и ги почитува.
- Учествува во договарање и избор на места и објекти за посета (што ќе се посети и зошто, што ќе носат со себе, со кого ќе комуницираат таму и сл.), а потоа и во реализацијата на договореното (пр., посета на археолошко наоѓалиште, посета на другарче дома, прослава, еднодневен излет и др.).
- Учествува во извршување на задача заедно со неколку другарчиња.
- Следи приказни, гледа слики, филмови и согледува позитивни примери на однесување (пр. помагање на стари, болни и сл.), како и негативни примери на однесување (на пр., лажење, крадење, насилно однесување кон помали од себе и сл.).
- Се запознава со името на својата татковина, знамето и химната.
- Се запознава со обичаите, културата на својот народ и на другите етнички заедници во градот, општината и сл.
- Учествува во одбележувањето на празници, обичаи, традиции, посетува културни институции и сл..
- Учествува во хуманитарни акции (собирање играчки и облека).
- Учествува во изнаоѓање решенија за проблем ситуации (пр. детето е само дома, а снемума струја, пукнала цевка за вода и др.). Разговара за тоа од кого и како да бара помош.
- Игра со играчки кои не се „типични“ за неговиот пол.

Очекувани резултати

- Детето е самостојно во тоалет.
- Покажува дека умее да се снајде во различни ситуации - опишува што би направил, кого би побарал, како би побарал помош.
- Умее да си постави прибор за исхрана и да си сервира храна.
- Ги почитува правилата на однесување во групата, правилно и културно се однесува на улица, во продавница, при посети.
- Ги именува именува местото на живеење и својата татковина.
- Наведува барем една причина за воздржана комуникација со непознато лице.
- Набројува неколку професии на возрастните и објаснува зошто е важна нивната работа.
- Разговара за добрите и лошите постапки и ги објаснува со свои зборови.
- Набројува свои обврски во градинката и дома.
- Кажува неколку примери за својата соработка со врстниците.
- Умее да игра традиционални игри, набројува неколку обичаи од својата култура.

11.1.4.1 Поим за себе**Цели**

- Спознавање на телесната шема (физички идентитет).
- Развивање на свест за функциите на своето тело и неговите делови.
- Развивање на свест за своите желби, чувства, потреби и внатрешните доживувања.
- Формирање на полов идентитет, свесност за половите разлики и прифаќање на половите улоги.
- Создавање и усвојување на позитивна и реална слика за себе.
- Доживување на себеси во континуитет (јас како мал, јас сега и јас во иднина).
- Јакнење на самовербата и самопочитувањето.
- Споредување и разликување на себеси во однос на другите и себеприфаќање.

Примери на активности

- Детето го кажува своето име, кажува што значи името, кој му го дал, дали го сака своето име, дали би го заменил и со кое.
- Измислува смешен прекар за себе.
- Игра игри пред огледало: кој сум, каков сум, каков сум, што е најубаво на мене, на моето лице.
- Истражува што можат деловите на неговото тело, истражува колку брзо може да трча, колку далеку може да скокне, да се качи, да се повлече и сл.
- Ја отвора „волшебната кутија“ во која има „волшебно огледало“ кое покажува кој е најубав, најсакан и најдобар на светот.
- Учествува во играта „како дојдов на овој свет“; покажува фотографии на родителите пред да се роди тој; разговара за тоа како се запознале родителите, што слушал за нивната свадба, кој го родил, каде се родил; кажува што можел и знаел кога бил многу мал, а што може, знае и умее сега.
- Црта автопортрет и портрет на своето семејство.
- Кажува приказна, стихотворба, пее песна, свири на детски музички инструменти, сече со ножички, гледа со лупа, измислува гатанка - покажува пред другите деца и возрастните што сè може и умее.
- Учествува во разговор за тоа што сака да биде во иднина и како тоа може да го постигне.
- Размислува и кажува што може сам, а што со помош на другите.

- Го прашува најдоброто другарче што сака најмногу да јаде, да прави, која му е омилената приказна, песничка, играчка, игра и сл., а потоа ги кажува разликите и сличностите во однос на желбите и интересите кај себе и другарчето.

- Црта цртеж што сака да добие за роденден, за Нова година; прака балон со пораки и желби за себе и другарите.

Очекувани резултати

- Знае основни податоци за себе: име, пол, возраст.
- Ги кажува имињата на членовите на своето семејство и адресата.
- Умее да го опише својот изглед и да каже што е најубаво кај него.
- Раскажува како се родил, како растел, што можел кога бил мал, што може сега, што ќе може кога ќе порасне.
- Може да наброи неколку сличности и разлики кај себе и другите.
- Именува и набројува најелементарни функции на деловите на своето тело.
- Набројува што може, а што не може да направи.
- Наведува неколку примери за тоа што може сам, а што само со помош од другите.
- Набројува неколку свои желби.

12. ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ**12.1. Емоционален развој****Глобални цели**

- Развивање на емоционалната интелигенција.
- Препознавање и доживување на сопствените чувства.
- Развивање свест за сопствените чувства, развивање чувство на сигурност, доверба и прифатеност во околината.
- Поттикнување на детето за емоционално врзување со повеќе лица (од семејството и околината).
- Збогатување на емоционалниот живот со нови чувства и нијанси на чувствата.
- Градење сопствени начини на изразување на чувствата, прифатливи и препознатливи за другите и поддршка на автентичен начин на изразување на чувствата.
- Негување на позитивни емоции.
- Сензибилизирање за чувствата на другите.
- Оспособување да го контролира изразувањето на негативните емоции, без да ги потиснува и без оптоварување со чувството на вина.
- Градење на отпорност кон напнатост, фрустрација, стрес, низ разрешување на животните проблемски ситуации.

12.1.1. Емоционален развој на децата од 2 до 3 години**Цели**

- Оспособување на детето да прифаќа куси разделби без бурно реагирање.
- Негување на отвореноста на детето за доживувања.
- Развивање на способноста врз основа на изразот на лицето, тонот на гласот, да препознае позитивни и негативни чувства.
- Поттикнување на чувствата на: сигурност, прифатеност и заштитеност во групата.
- Развивање на позитивни емоции, љубов, радост, задоволство.
- Намалување на моментниот интензитет на негативните емоции (вознемиреност, незадоволство, љубомора и лутина).

Примери на активности

- Во текот на првите денови во градинката детето со себе носи своја играчка или предмет од дома и не се одделува од него.

- Воспитувачот организира игра во која сите деца се седнати долу во круг, затвораат очи, дишат длабоко, се опуштаат и добиваат задача да се смеат гласно колку што можат. Воспитувачот им се придружува и тоа наскоро преминува во спонтано смеење.

- Воспитувачот игра улоги на: дете кое се лути, дете кое се радува и тажно дете. Овие ситуации ги користи за да започне разговор со сите деца за тоа кога секој од нив се лутел, се радувал или бил тажен.

- Воспитувачот преку кукла раскажува или со помош на кукли животни реализира куса куклена претстава за ситуација на умерен страв.

- Детето подредува слагалки во два дела на кои се претставени лица кои покажуваат: радост, тага и лутина.

- Воспитувачот на детето му дава да тутка целуфан, кине хартија, да гмечи тесто и сл. (за да искаже лутина, агресивност, а да не повредува други деца).

Очекувани резултати

- Врз основа на изразот на лицето и тонот на гласот кај другите детето препознава: лутина, тага, радост.

- Прифаќа куси разделби од блиски лица без бурно реагирање.

12.1.2. Емоционален развој на децата од 3 до 4 години**Цели**

- Поттикнување на разбирањето на основните емоционални состојби кај себе и кај другите деца (чувство на радост, тага, лутина и страв).

- Негување и развивање на чувство на љубов кон себе, другите луѓе, природата.

- Поттикнување на емоционална рамнотежа и градење на елементарен емоционален став кон себе и другарчињата.

- Препознавање и пренасочување на лутина, љубомора и напнатост од страна на возрасен кон позитивни чувства на детето.

- Поттикнување и развивање на радост и задоволство од успешно извршената работа.

- Оспособување за контролирање при манифестирање на негативни емоции.

- Оспособување за прифаќање и соочување со стравот од животни, темнина, непознати луѓе и ненадејни ситуации.

Примери на активности

- Воспитувачот создава атмосфера на сигурност, задоволство кај детето преку различни активности (милување на детето пред другите деца во сите ситуации не само кога е лудо, му се насмевнува, го прегрнува, го охрабрува со поглед, допир и сл.).

- Детето подредува слагалки на човечки лик со различни емоционални изрази на лицето (радост, тага, лутина, страв) и учествува во разговори за тие чувства, а при искажувањето користи и свои доживувања.

- Учествува во активност во која треба да се сети кога бил тажен, лут, исплашен, весел, да го покаже тоа со лицето и телото пред другите деца.

- Разговара со воспитувачот за тоа од што се плаши.

- Го црта смешно животното од кое се плаши; го црта како добар ликот од кој се плаши.

Очекувани резултати

- По успешно завршена работа гласно се смее и покажува радост.

- На прекор од возрасен, или по неуспех, ја наведува главата и ги спушта рацете покрај телото.

- Внатрешната вознемиреност ја манифестира преку: чепкање на носот, вртење на косата, цицање на прстите, грицкање на ноктите, плачење со сила.

- Покажува дека емоционално се врзува (со другарче, воспитувач, негувател).

- Го теши и смирува другарчето кое е тажно.

12.1.3. Емоционален развој на децата од 4 до 5 години**Цели**

- Развивање на емоционалната сигурност, заштита, доверба и прифатеност во групата.

- Развивање и негување на позитивни емоции, како што се: љубов, радост, среќа, задоволство, опуштеност и сигурност.

- Оспособување за воочување и манифестирање на некои нијанси во емоционалната комуникација.

- Развивање на осетливост за чувствата на другите луѓе (емпатија) преку разбирање на нивните емоционални состојби.

- Јакнење на довербата во себе и кон другите луѓе.

- Поттикнување и негување на чувство на љубов кон другите луѓе и татковината.

- Облагородување на позитивните емоции (благородност, милост) и доживување на блиските луѓе како блиски.

- Развивање на свест за негативните емоции (љубомора, агресивност, завидливост, себичност), нивно препознавање кај себе и другите; канализирање на негативните емоции кај детето.

- Препознавање и надминување на чувството на срам и вина.

- Поттикнување на детето за надминување на ирационални стравови.

Примери на активности

- Детето учествува во активност во која воспитувачот и децата покажуваат различни начини на манифестирање на љубов кон мама, тато, сестра... (прегрнување, бакнување, галење по лице, по коса, кажување убави зборови, со цртање цртеж и др.).

- Покажува дека го сака другарчето кое е различно од него.

- Игра со карти кои покажуваат различни изрази на лицето (ги делат меѓу себе и раскажуваат за нив, детето прави гримаси според извлечената карта, кажува дали и тој понекогаш изгледа така).

- Учествува во игри на проекција: слуша прочитан текст „Дебелец, малец и слабец“ или некој со слична содржина, разговара за тоа дека сите деца се различни, секое дете има нешто по што е посебно и најдобро, како се чувствува дете кого го исмеваат; слуша текст „Малата сирена оди на забар“, „Слончето ги оперира крајниците“ и сл. (преку разни ликови на јунаци детето ги проектира своите стравови и се ослободува од нив).

- Учествува во игри за надминување на бес и агресивност (пр., играта „Желка“, каде детето застанува мирно, ги доближува рацете до телото, како што желката се вовлекува во својот оклоп, брои до десет).

- Слуша приказна или следи куклена претстава во која се случува умирање на папагалче, маче или, пак, умирање на саканата баба, дедо и потоа се разговара околу чувствата на јунаците во приказната.

- Го црта смешно животното од кое се плаши.

- Игра со песок, гмечи глина, тесто (за намалување на емоционалната напнатост).

- Слуша снимени човечки гласови што искажуваат иста содржина, но со различна боја и тон на гласот и ги препознава чувствата.

- Учествува во правење на „штит против стравот“ (од хартија, кутии и сл.).

Очекувани резултати

- Детето може да се опише себеси како изгледа кога е среќен, тажен, лут, бесен, исплашен.
- Детето слуша снимени човечки гласови што искажуваат иста содржина, но со различна боја и тон на гласот и ги препознава чувствата.
- Препознава и именува на фотографија различни емоции: радост, тага, лутина, страв.
- Може да опише што го прави среќен, тажен и исплашен.
- Покажува барем два начини на изразување на љубов кон мама, тато.

12.1.4. Емоционален развој на децата од 5 до 6 години**Цели**

- Развивање на емоционалната сигурност, заштита, доверба и прифатеност во групата.
- Развивање и негување на позитивни емоции, како што се: љубов, радост, среќа, задоволство, опуштеност и сигурност.
- Оспособување за воочување и манифестирање на некои нијанси во емоционалната комуникација.
- Збогатување и облагородување на детскиот емотивен свет и имажинацијата, преку непосредна комуникација со различни уметнички дела, традиција, култура на која припаѓа и сл.
- Развивање на осетливост за чувствата на другите луѓе (емпатија) преку разбирање на нивните емоционални состојби.
- Јакнење на довербата во себе и кон другите луѓе.
- Поттикнување и негување на чувство на љубов кон другите луѓе и татковината.
- Облагородување на позитивните емоции (благодарност, милост) и доживување на блиските луѓе како блиски.
- Развивање на свест за негативните емоции (љубомора, агресивност, завидливост, себичност), нивно препознавање кај себе и другите; канализирање на негативните емоции кај детето.
- Поттикнување на детето за препознавање и надминување на чувството на срам и вина.
- Поттикнување на детето за надминување на ирационални стравови.

Примери на активности

- Детето учествува во активност во која покажува различни начини на манифестирање на љубов кон мама, тато, сестра, другарче... (прегрнување, бакнување, галење по лице, по коса, кажување убави зборови, со цртање цртеж и др.).
- Детето покажува на своето тело каде ја чувствува љубовта, слика со неговата „боја на љубовта“.
- Разговара со воспитувачот за тоа кого сака, што сака и зошто; зборува за тоа во кои ситуации се чувствува пријатно, а во кои не и зошто.
- Раскажува за пријатни и непријатни искуства доживевани во различни ситуации.
- Покажува дека го сака другарчето кое е различно од него.
- Учествува во игри на проекција: слуша прочитан текст „Дебелец, малец и слабец“ или некој со слична содржина, разговара за тоа дека сите деца се различни, секое дете има нешто по што е посебно и најдобро, како се чувствува дете когото го исмеваат; слуша текст „Малата сирена оди на забар“, „Слончето ги оперира крајниците“, и сл. (преку разни ликови на јунаци детето ги проектира своите стравови и се ослободува од нив).
- Учествува во активности за збогатување на имажинацијата („патува на најубавото место“, слуша музика и замислува убави слики; зборува за своите доживувања и ги изразува вербално).

- Набљудува репродукции на ликовни дела, следи балетска, театарска претстава.
- Разгледува сликовници, илустрации од списанија со различни емоционални содржини (различни ликови, дете кое плаче, исплашена жена, насмеано бебе и сл.) и потоа раскажува како се чувствува ликот што го видел, прави такво лице или го глуми ликот.
- Учествува во игри за надминување на бес и агресивност (пр. играта „Желка“, каде детето застанува мирно, ги доближува рацете до телото, како што желката се вовлекува во својот оклоп, брои до десет).
- Слуша приказна или, следи куклена претстава во која се случува умирање на папагалче, маче или пак, умирање на саканата баба, дедо и потоа се разговара околу чувствата на јунаците во приказната.
- Моделира од тесто или глина или кашира скулптура на суштество од кое се плаши (на пр., вештерка, диносаурус, чудовиште и сл.).
- Игра со песок, гмечи глина, тесто (за намалување на емоционалната напнатост).
- Учествува во правење на „штит против стравот“ (од хартија, кутии и сл.).
- Учествува во прослави на празници, традиционални обичаи, слуша традиционална музика, гледа ТВ емисии, фотографии за убавините на родниот крај и татковината.

Очекувани резултати

- Детето може да опише и објасни што го прави среќен и тажен.
- Кажува што го луги, од што се плаши и зошто.
- Покажува неколку начини на изразување на љубов кон мама, тато, другарче.
- По следење на куклена претстава зборува за некои чувства на јунаците во претставата.
- Со свои зборови ја искажува својата љубов кон родителите, родниот крај и татковината.

13. МОТОРИЧКИ РАЗВОЈ**13.1. Развој на перцепциите****Глобални цели**

- Оспособување за восприемање, обработка и организација на сетилните сензации за предмети, состојби, промени, процеси и нивните односи во природниот и општествениот свет.
- Препознавање, именување и одредување на припадност на сетилните квалитети на предметите, појавите и односите со директно манипулирање, набљудување, слушање и доживување на мирис и вкус.
- Усовршување на функцијата на сетилните органи: вид, слух, допир, мирис и вкус.
- Усвојување на ментални слики (сензорни еталони или внатрешни слики) на особини на предмети и појави кои ќе имаат улога на модели за нивно препознавање.
- Оспособување за користење на перцептивно и мисловни постапки за точно, прецизно и целосно перцепирање при истражување на предмети, појави и процеси, како и нивни разновидни својства и односи.
- Поттикнување свест за ограничувањата на своите сетила (под одредени услови можат да наведат на погрешен заклучок).
- Оспособување за апстракција на суштинските особини на предметите, појавите и процесите, формирајќи систем на поими.
- Развивање на сензорна осетливост, координација меѓу одделни сетила, како и меѓу перцепцијата и моториката.
- Усовршување на перцепцијата при што таа станува сè поцелисходна и поефикасна, со издвојување на сензации кои се во склад со детските потреби и дискриминирајќи сè помали разлики меѓу нив.

Развивање на перцептивното искуство како услов за развој на способностите за читање, пишување и сл. и за снаоѓање во нови ситуации и средини.

13.1.1. Развој на перцепциите на децата од 2 до 3 години

Сетило за допир

Цели

- Поттикнување на детето со допир да запознава различни видови површини во непосредната околина (меко, тврдо, суво, влажно).
- Оспособување за забележување и самостојно истражување на вибрациите при растегање на растегливи материјали и вербално соопштување на појавата која ја забележал.

Примери на активности

- Детето допира предмети, играчки, необликуван материјал од непосредната околина и согледува од што е, колку е големо во однос на неговите прсти, дали е мазно, рапаво и сл.
- Допира мазна слива, лубеница, круша, јаболко, рапав кочан од пченка, влакнеста праска и киви, ребреста и спукана диња, тврд орев, мека јагода и малина.
- Фаќа сув и влажен песок; претура песок во кофичка, во пластично шише со голем и мал отвор; прави „тунел“, во песокот; црта со прст во сув и влажен песок; прави „колачиња“ од влажен песок.
- Во затворена платнена торба, со допир, препознава кои предмети и играчки се внатре (пр., топче, коцка, лажица).

Очекувани резултати

- Детето допира познати плодови (зеленчук и овошје) и ги групира на мазни и рапави, меки и тврди.
- Со допир може да утврди дали е нешто суво, влажно.

Сетило за вкус

Цели

- Насочување на детето за издвојување на основните квалитети на вкусот.
- Поттикнување на детето вербално да го соопштува своето доживување на пријатен и непријатен вкус.

Примери на активности

- Воспитувачот подготвува: брашно, шеќер, јајца, млеко и води разговор со децата за секој артикл (пр., шеќерот е благ, млекото е течно и бело и сл.). Замесува тесто, децата прават колачи од тестото, ги печат и на крај вкусуваат.
- Детето вкусува: морков, зелка, роквица, кромитче, јаболко, банана, цреси и зборува за тоа дали му се допаѓа секој од примероците; повторно, со затворени очи, вкусува од истите артикли и погодува што јаде.

Очекувани резултати

- По вкусената храна детето може да врши дискриминација на квалитетите на вкусовите: благо, солено, кисело.
- Вербално соопштува кој вкус за него е пријатен, а кој непријатен.

Сетило за мирис

Цели

- Насочување на детето за издвојување на основните квалитети на мирисите.
- Забележување на различните комбинации на мириси во секојдневното опкружување.
- Поттикнување на детето вербално да го соопштува своето доживување на пријатен и непријатен мирис.

Примери на активности

- Додека детето ги мие рацете го мириса сапунот; ја „капе“ куклата заедно со воспитувачот и го мириса шампонот, течниот сапун.
- Помирисува зеленчукови и овошни плодови, чај, млеко, супа, печено месо и други прехранбени артикли.
- Во кујната помирисува и препознава мирис на загорено млеко, на балконот од градинката може да помириса пареа од бензин, издувни гасови.

Очекувани резултати

- Детето препознава по мирисање со затворени очи: храна, козметички средства.
- Вербално го соопштува своето доживување на пријатен и непријатен мирис.

Сетило за вид

Цели

- Оспособување на детето за забележување на промените во структурирањето на просторот, распоредот на предметите, внесувањето на нови предмети.
- Оспособување за составување на слики од 2 до 4 елементи.
- Оспособување за забележување, да врши процена на оддалеченост, длабочина и височина.
- Препознавање на: црвена, жолта и сина боја.

Примери на активности

- Детето игра со предмети со различна боја, форма и големина (пр., логички плочки, картончиња, елементи од слагалка), а потоа детето ги вметнува во соодветни отвори.
- Реди слагалки (до 4 елементи) со ликови на: човечка фигура, овошни и зеленчукови плодови, инсекти, животни.
- Детето истражува отвори, тесни премини; проценува дали може да помине, дали може да се повлече под маса, столче за да извлече помали предмети оттаму; проценува длабочина и височина, за да земе соодветен стап и да повлече кон себе: балон, топка, количка и сл.
- Обоена црвена и сина вода (со боја за колачи) пренесува на друго место со соодветна кофичка (црвена и сина).
- Воспитувачот му покажува на детето неколку минути три познати играчки, ги покрива со ткаенина и незабележано извлекува една од нив. Го прашува детето која играчка недостасува.

Очекувани резултати

- Детето на обоени листови препознава: црвена, жолта и сина боја.
- Може да именува која е играчката што недостасува од претходно набљудуваните три играчки.
- Реди слагалка од три елементи.

Сетило за слух

Цели

- Оспособување за препознавање на звуци кои ги произведува некој предмет, иако не го гледа предметот.
- Навикнување на детето да слуша пријатен глас, тивка музика.
- Оспособување за разликување на пеење од говорене.
- Оспособување на детето, со придружба на музика, да изведува движења со деловите од телото и едноставни движења со целото тело.
- Слушање и препознавање на позната песна која е изведена инструментално (гитара, металофон, клавијар, хармоника и сл.).

Примери на активности

- Детето слуша и поврзува некои звуци од одреден предмет и активност, иако не го гледа: звук на правосмукалка, течење на вода, чукање на врата, миксер, музика од радио, свирче, часовник, телефон, шушкање на хартија и сл.
- Воспитувачот секогаш му се обраќа на детето со благ и пријатен глас, без викање и повишен тон.
- Детето слуша звуци од природата (дожд, ветер, птица, маче, куче, инсекти и др.) ги препознава и именува.
- Слуша песна и ритмот го изразува со тропалка.

Очекувани резултати

- Препознава и именува некои звуци од природата (пр. дожд, ветер, птици, маче, куче и сл.).
- Препознава и именува звуци од непосредната околина (лажици, вода во бањата, правосмукалка и сл.).

13.1.2. Развој на перцепциите на децата од 3 до 4 години**Сетило за допир****Цели**

- Поттикнување на детето со допир да запознава различни видови површини во непосредната околина.
- Збогатување на сетилните искуства преку допирање на различни материјали.

Примери на активности

- Игра со песок (сув и влажен), камчиња, шишарки, разни плодови, зелени и суви лисја, гранки, керамида, тула; допира кора од дрво, трева, пеперутки, бубамара, мов и др.
- Допира различни ткаенини: мазни, рапави, тенки, дебели, растегливи, нерастегливи.
- Допира вода во различни садови и ја именува како: студена, топла.
- Игра со глина, ја гмечи, растегнува, прави топче, стапче, мало топче, ги спојува топчињата.
- Во затворена платнена вреќичка, со допир препознава: топче, коцка, мала коцка, голема топка.

Очекувани резултати

- Допира различни материјали и ги групира на: мазни, рапави, тврди, меки.
- Во платнена вреќа со допир препознава топка и коцка.

Сетило за вкус**Цели**

- Развивање на осетливост за вкус.
- Оспособување на детето вербално да го соопштува своето доживување на вкус.

Примери на активности

- Вкусува различни течности за пиење (овошен сок, чај, млеко, какао, јогурт, боза) и ги именува оние кои ги препознава.
- Вкусува различни прехранбени артикли и ги групира по вкус на: благо, кисело, луто, солено и горчливо.

Очекувани резултати

- Детето вкусува: пудинг, ментол бонбона, јогурт, сирење, грејпфрут, со затворени очи и именува: благо, луто, кисело, солено и горчливо.

Сетило за мирис**Цели**

- Оспособување за препознавање мириси.
- Поттикнување на детето вербално да ги соопштува доживувањата на пријатните и непријатните мириси.
- Збогатување на сетилното искуство на детето.

Примери на активности

- Помирисува неколку вида на цвеќе, мириса трева, смола од бор и др.
- По мирис препознава чај од нане и камилица; именува по мирис: млеко, сок, кафе, колачи и сл.
- Препознава и именува овошје и зеленчук по мирис (кромид, лук, краставица, лимон, круша, јагода и др.).

Очекувани резултати

- Препознава по мирис: супа, лимон, кромид, лук, лубеница.
- Препознава по мирис и именува: сапун, шампон, загорено млеко.

Сетило за вид**Цели**

- Усовршување на функцијата на сетилото за вид.

Примери на активности

- Пронаоѓа иста боја на обоена хартија и на својата и облеката на другарчето.
- Набљудува фотографија и ги именува предметите или лицата на неа.
- Пронаоѓа грешка на голем цртеж (пр., нацртана кука без прозорци и др.).
- Мести слагалка со четири елементи.

Очекувани резултати

- Детето групира предмети по боја и форма.
- Пронаоѓа една грешка на голем цртеж.

Сетило за слух**Цели**

- Негување на слушната осетливост.
- Оспособување за разликување на различни шумови, звуци и гласови.

Примери на активности

- Слуша и го препознава другарчето по глас.
- Препознава апарати за домаќинството по звук.
- Слуша плачење, смеење и карање, ги препознава и именува.
- Слуша кога воспитувачката пее детски песни и ги препознава

Очекувани резултати

- Препознава и именува другарче по глас.
- Слуша и именува тивок и силен звук.

13.1.3. Развој на перцепциите на децата од 4 до 5 години**Сетило за допир****Цели**

- Сензибилизирање на тактилната осетливост.
- Збогатување на сетилните искуства преку допирање на различни материјали.

Примери на активности

- Игра со песок (сув и влажен), камчиња, шишарки, разни плодови, зелени и суви лисја, гранки, керамида, тула; допира кора од дрво, трева (израсната и шишана), пеперутки, буба мара, мравка, мов и др.

- Со затворени очи го допира другарчето по лицето и облеката и погодува кој е.

- Допира различни материјали и средства и ги групира на: мазни, рапави, тврди, меки, аглести, тркалезни.

- Во студена вода ја „капе“ куклата со шампон и ја брише со фротир.

- Шише со студена и шише со топла вода допира со дланка, рака, ги допира со носот, образот, челото.

- Допира вода во различни садови и ја именува како: студена, млака, топла.

- Во затворена платнена вреќичка, со допир препознава: топче, коцка, киндер јајце и др.

Очекувани резултати

- Допира (со затворени очи) различни материјали и ги именува како: мазни, рапави, тврди, меки, топли, студени.

- Препознава по допир и именува познати предмети и играчки во врзана платнена вреќа.

Сетило за вкус

Цели

- Развивање на осетливост за вкус.

- Оспособување на детето за именување на различни вкусови.

Примери на активности

- Вкусува, со затворени очи, парче од: краставица, зелка, морков, домати, пиперка, јагода, вишна, цреша, круша, дуња, лубеница, лимон и го именува плодот. Детето вкусува свеж морков и морков сварен во супа, свеж домати и сок од домати, свежа краставица и таратор салата, вишна и слатко од вишни, свежа зелка и пита со зелка и сл. и притоа, на свој начин коментира за разликите кои ги воочил.

- Детето вкусува свеж морков и морков сварен во супа, свеж домати и сок од домати, свежа краставица и таратор салата, вишна и слатко од вишни, свежа зелка и пита со зелка и сл. и притоа, на свој начин коментира за разликите кои ги воочил.

- Вкусува различни течности за пиење (овошен сок, кока кола, чај, млеко, какао, јогурт, боза, салеп), разговара за разликите во вкусовите и ги именува оние кои ги препознава.

- Вкусува различни прехранбени артикли и ги групира по вкус на: благо, кисело, луто, солено и горчливо.

Очекувани резултати

- Вкусува шеќер, мед, роквица, ментол бонбона, кисело млеко, портокал, сирење, чипс, грејпфрут, со затворени очи и именува: благо, луто, кисело, солено и горчливо.

Сетило за мирис

Цели

- Оспособување за препознавање и именување на мириси.

- Збогатување на сетилното искуство на детето.

Примери на активности

- Детето помирисува и именува: сапун, шампон, колачи.

- Помирисува неколку вида на цвеќе и го препознава по мирис.

- Воспитувачот го насочува вниманието на детето кон непријатни мириси од околината: загорено млеко, изгорен шеќер, чад, бензин и др.

- Детето го именува најпријатниот мирис за него.

Очекувани резултати

- Препознава, со затворени очи, мирис и именува: оцет, кафе, млеко.

- Препознава, со затворени очи и именува: сапун, парфем, изгорен шеќер.

Сетило за вид

Цели

- Усовршување на функцијата на сетилото за вид.

Примери на активности

- Групира предмети со иста боја, со иста должина и форма.

- Учествува во играта „Што променив во мојот изглед“.

- Гледа слика и набројува детали на истата.

- Игра домино, лото, мести слагалки.

Очекувани резултати

- Детето групира предмети по големина и форма.

- Препознава и именува основни бои.

- Набројува неколку детали по набљудување на една слика.

Сетило за слух

Цели

- Усовршување на функцијата на сетилото за слух.

- Оспособување за разликување на различни шумови, звуци и гласови.

Примери на активности

- Слуша и препознава познати детски песни.

- Препознава и именува детски музички инструменти.

- Слуша звуци што ги произведуваат сообраќајни средства.

Очекувани резултати

- Препознава по слушањето една детска песна изведена инструментално.

- Со затворени очи препознава и именува барем еден детски музички инструмент.

- Со затворени очи препознава и именува барем три сообраќајни средства според звуците што ги произведуваат

13.1.4. Развој на перцепциите на децата од 5 до 6 години

Сетило за допир

Цели

- Сензибилизирање на тактилната осетливост.

- Збогатување на сетилните искуства преку допирање на различни материјали.

Примери на активности

- Игра со песок (сув и влажен), камчиња, шишарки, разни плодови, зелени и суви лисја, гранки, керамида, тула; допира кора од дрво, трева (израсната и стрижена), пеперутки, бубамара, мравка, мов, маче, полжав, желка и др.

- Допира различни материјали и средства и ги групира на: мазни, рапави, тврди, меки, аглести, тркалезни.

- Во затворена платнена вреќичка, со допир препознава: топче, коцка, киндер јајце, логички плочки и др.

Очекувани резултати

- Допира, со затворени очи, различни ткаенини, книги (во пар, заради споредба) и ги именува како: дебели и тенки.

- Препознава по допир и именува познати форми во врзана платнена вреќа и ги именува (на пр., коцка, логички плочки: квадрат, триаголник, круг).

Сетило за вкус

Цели

- Развивање на осетливост за вкус.
- Оспособување на детето за именување на различни вкусови.

Примери на активности

- Вкусува, со затворени очи, парче од: краставица, зелка, морков, домати, пиперка, јагода, вишна, цреша, круша, дуња, лубеница, лимон и го именува плодот.
- Вкусува различни течности за пиење (овошен сок, кока коле, чај, млеко, какао, јогурт, боза, салеп), разговара за разликите во вкусовите и ги именува оние кои ги препознава.
- Вкусува различни прехранбени артикли и ги групира по вкус на: благо, кисело, луто, солено и горчливо.

Очекувани резултати

- Вкусува шеќер, мед, роквица, ментол бонбона, кисело млеко, портокал, сирење, чипс, грејпфрут, со затворени очи и именува: благо, луто, кисело, солено и горчливо.

Сетило за мирис

Цели

- Оспособување за препознавање и именување на мириси.
- Збогатување на сетилното искуство на детето.

Примери на активности

- Детето помирисува и именува: сапун, шампон, тоалетна вода, парфем.
- Помирисува неколку вида на цвеќе, го препознава и именува мирисот (зумбул, каранфил, темјанушка, лале и сл.).
- Воспитувачот го насочува вниманието на детето кон непријатни мириси од околината: загорено млеко, изгорен шеќер, чад, бензин и др.
- Детето го именува најпријатниот мирис за него.

Очекувани резултати

- Со затворени очи препознава и именува неколку цветни растенија по мирис.
- Со затворени очи препознава по мирис и именува: парфем, паста, тоалетна вода.

Сетило за вид

Цели

- Усовршување на функцијата на сетилото за вид.

Примери на активности

- Групира предмети со иста боја, набљудува предмети, есенски лисја, цвеќиња, делови од облека и сл. и воочува различни нијанси на основните бои.
- Пронаоѓа грешка на слика или цртеж (пр., нацрта на санка на плажа, коњ со три нозе).
- Учествува во играта „Што променив во мојот изглед“.
- Игра домино, лото, мести слагалки.
- Набљудува навидум две идентични слики и воочува различни детали кај нив.

Очекувани резултати

- Препознава и именува неколку нијанси на основните бои.

- Може да воочи промени во распоредот на два предмети, меѓу четири предмети.

- Пронаоѓа неколку различни детали на две слики кои се навидум идентични.

Сетило за слух

Цели

- Усовршување на функцијата на сетилото за слух.
- Оспособување за разликување на различни шумови, звуци и гласови.
- Примери на активности
- Препознава и именува детски музички инструменти.
- Слуша удирање на барабан (до 5) и кажува колку звуци слушал.
- Слуша говор од воспитувачот, приказни и слично.

Очекувани резултати

- Со затворени очи слуша и брои до три звука од барабан.
- Може да разликува слични зборови (маче, мече, тава, глава и сл.).

13.2. Физичко воспитание

Глобални цели

- Овозможување и поттикнување на активностите на движење на детето.
- Доживување на пријатност при движењето.
- Овозможување на детето да ги запознае своите способности за движење.
- Развивање на способностите за движење.
- Стекнување сигурност во своето тело и способностите за движење.
- Усвојување на основните концепти на движење.
- Постапно елементарно спознавање на различни спортови.
- Спознавање на важноста да се учествува и почитување на различностите.

13.2.1. Физичко воспитание на децата од 2 до 3 години

Цели

- Поттикнување и усовршување на координацијата на локомоторниот систем.
- Усовршување и развивање на основните природни движења: одење, провлекување, скокање, трчање, качување.
- Развивање на фината моторика.
- Развивање и усовршување на: фаќање, тркалање, фрлање, подигнување со една и со двете раце, туркање.
- Усовршување на способноста за одржување на рамнотежа.
- Оспособување за ориентација во просторот (организирано одење во редица и во круг).
- Оспособување за контрола на движењата.
- Поттикнување на развојот на чувството за ритам - усвојување на елементи на ритмика.

Примери на активности

- Детето седи, се наведнува и исправа („пилето пие и ја голта водата“); во седечка положба имитира авион кој лета (со крената една, па друга рака).
- Лежи на грб и префрла играчка на една и друга страна; ја врти главата на една и друга страна; подига една па друга нога; се обидува од лежечката положба да стане и пак легнува.
- Детето оди на прсти, оди на петици; оди со боси нозе по мека и нерамна површина.

- Детето се провлекува низ обрач, низ тунел од платно; се провлекува под јаже, под мрежа; се провлекува помеѓу две јажиња кои висат; помеѓу делови од мебелот; помеѓу високи скали.

- Се качува на клупа; на скали; на сидни скали; по косо поставена штица; на трупче и тобоган во дворот.

- Детето скока од место со двете нозе; во длабочина; преку линија, лента; скока напред, назад, на страна; скока со една нога во место и во движење; скока како: жаба, кошаркар, фудбалер; скока во пар; скока во редица.

- Детето пренесува топка и со нога.

- Детето собира, групира и уфрла мали топчиња во кошници.

- Тркала шишарка под едното, а потоа и под другото стапало.

- Слуша барабан (воспитувачот удира брзо и бавно), а потоа оди според ритамот кој го чувствува.

- Слуша традиционални детски песни и своето движење го усогласува со песната.

- Оди и трча и притоа ја менува насоката на движење.

Очекувани резултати

- Гради мост со три коцки.

- Оди на врвовите на прстите.

- Може да оди наназад, настрана.

- На вербално барање може наеднаш да го запре движењето и да ја промени насоката на движењето.

- При движење ја ускладува координацијата на рацете и нозете.

- Може да се провлече низ обрач, низ тунел од платно, под јаже, под мрежа, помеѓу две јажиња кои висат, помеѓу делови од мебелот, помеѓу високи скали.

- Става осум коцки една врз друга.

- Фрла топче во кошница оддалечена еден метар.

- Собира и уфрла цамлии во пластичен сад.

- Јаде течна храна и не истура од лажицата.

- Може да скокне со двете нозе на место.

- Трча 10 метри до целта.

- Воспитувачот удира на барабан брзо и бавно, а детето оди според ритамот.

- Видлива е доминантната употреба на десната или левата рака и нога кај поголем број деца.

13.2.2. Физичко воспитание на децата од 3 до 4 години

Цели

- Усовршување на координацијата на локомоторниот систем.

- Развивање и усовршување на: фаќање, фрлање, тркалање, провлекување, скокање, качување, симнување, трчање.

- Усовршување на фината моторика.

- Усовршување на способноста за одржување на рамнотежа.

- Подобрување на способноста за ориентација во просторот.

- Оспособување за контрола на движењата - практична самоконтрола.

- Воочување на разлики меѓу мирување и движење.

- Оспособување за изведување на движења со музика во место, во движење и комбинирани.

- Оспособување на детето да ги усогласува своите движења со едноставна кратка музичка содржина.

Примери на активности

- Оди со боси нозе по мека и нерамна површина; оди бос по песок; оди бос по скала.

- Оди и заедно со другарчето носат една топка.

- Оди наназад слободно; оди наназад со мали и големи чекори.

- Трча како коњче, со раширени раце (птица) и како други познати животни.

- Фрла топка во кошница – оддалечена три метри; фрла топка преку јаже; фрла топка под маса; фрла топка низ тунел од платно.

- Тркала стапчиња; тркала обрачи и ги навлекува на стапче.

- Стои со едната, па потоа со другата нога удира во свонче, балон.

- Турка топка со нога.

- Ниже мали обрачи, макарони и сл. на врвка.

- На своето тело и телото на другарчето воочува состојба на движење: движења во место (со раце, нозе, глава, тело, нишање, истегнување и др.); движења во просторот (лазење, провлекување, трчање и сл.).

- Игра комбинирани игри со движења, вежба на даден знак да започне и на даден знак да престане со движењата.

- Изведува соодветни движења на брза и бавна музика (пр. „мечката бара мед“; „зајачиња во полето“ и сл.).

- Се лула на лулашка само, низ тобоган се спушта само.

- Учествува во традиционални детски игри.

Очекувани резултати

- Трча 12 метри до целта.

- Може да фрли со топка и да погоди предмет кој е оддалечен 1 метар и во височина на детската глава.

- Оди на прсти и петици.

- Тркала обрачи и ги навлекува на стапче.

- Се провлекува под столче и низ обрач.

- Може да стои, да клекне, да удри со рацете на подот и повторно да стане.

- Носи вода во чаша и не ја истура.

- Може да оди наназад, настрана, по тесна површина.

- Стои на една нога без да му се помага.

- Може да скока во место, да потскокнува со една нога.

- Скокнува од најниската скала.

- Може да скокне во длабочина од 10 сантиметри.

- Ниже макарони на врвка (гердан).

- Се качува на препрека во височина на градниот кош.

- Се лула на нишалка и се спушта на тобоган само.

- Се качува и симнува по скалите со менување на ногата.

- На телото на другарчето воочува состојба на мирување.

- На телото на другарчето воочува состојба на движење - во место и во просторот.

- Изведува соодветно движења слушајќи приспивна песна.

- Изведува соодветни движења слушајќи маршова музика.

13.2.3. Физичко воспитание на децата од 4 до 5 години

Цели

- Усовршување на координацијата на локомоторниот систем.

- Развивање и усовршување на: фаќање, фрлање, тркалање, трчање, скокање, качување, симнување, провлекување, носење.

- Усовршување на фината моторика.

- Подобрување на способноста за ориентирање во просторот.

- Оспособување за самоконтрола на движењата.

- Истражување на различните движења на сопственото тело.

- Оспособување движењата да ги започнува и завршува заедно со другите и координирано.

Примери на активности

- Детето оди бавно (како мечка); оди грациозно со дигната глава (како срна); четвороножно (како коза).
- Оди бос по рипстол; оди бос по легнато јаже; по стапче; по обрач; по песок и ситни камчиња; оди нанзад и сл.
- Трча со промена на брзината и насоката на движењето.
- Трча, учествува во игри: „Мачка и глушец“; „Птици во гнездо“ и др.
- Учествува во играта: „Тегнење на јаже“.
- Игра со цамлии и други традиционални игри.
- Учествува во играта „Се возиме со чамец“.
- Учествува во играта „Куглање“ и сл.
- Фрла авиончиња, хеликоптери од хартија.
- На себеси детето истражува различни движења на целото тело, на деловите од телото, состојба на мирување.
- Оди по греда со широчина од 20 сантиметри (со наизменичен чекор).
- Скока во длабочина до 15 сантиметри („падобранец“).
- Игра „Береме јаболка“ (се качува на височина до 90 сантиметри).
- Игра „Во овоштарник“, „Продавница“ и сл. (носи предмети од 0,5 кг. на оддалеченост до три метри).

Очекувани резултати

- Детето може да пречекори препреки во височина или широчина од 25 сантиметри.
- Изведува движења на ритмички содржини со чекорење, плескање.
- Може да ги усогласи своите движења со движењата на другарите.
- Прескокнува една линија.
- Успешно се симнува од долги скали со менување на ногата.
- Оди право кон целта и го одржува ритмот на одењето пократко време.
- Трча 15 метри до целта.
- Може да одржува рамнотежа на греда со широчина од 20 сантиметри (со наизменичен чекор).
- Погодува предмет оддалечен 1,5 метри во височина на неговата глава.
- Дига и носи предмет со тежина од 0,5 кг. на оддалеченост до три метри.
- Скока од место во височина од 15 сантиметри.
- Може да оди нанзад на прсти.
- Успешно фака и фрла мала топка на оддалеченост од метар и половина.
- Трча на даден знак.
- Може да скокне во далечина, од место и од залет 10 сантиметри.
- Може да скокне во длабочина до 15 сантиметри.
- Може да се качи на височина до 90 сантиметри за да дофати нешто.
- Може да се провлече под ниско поставено јаже и низ обрач.

13.2.4. Физичко воспитание на децата од 5 до 6 години**Цели**

- Усовршување на координацијата на локомоторниот систем.
- Развивање и усовршување на: факање, фрлање, тркалање, трчање, скокање, качување, симнување, провлекување, носење.
- Усовршување на фината моторика.
- Подобрување на способноста за ориентирање во просторот.
- Оспособување за самоконтрола на движењата.
- Истражување на различните движења на сопственото тело.

- Оспособување движењата да ги започнува и завршува заедно со другите и координирано.
- Запознавање со лесни народни ора.

Примери на активности

- Оди бос по рипстол; оди бос по легнато јаже; по стапче; по обрач; по песок и ситни камчиња.
- Трча со промена на брзината и насоката на движењето.
- Трча, учествува во игри: „Волк и јагне“; „Штрк и жаба“; „Фати ја сенката“ и др.
- Учествува во играта: „Тегнење на јаже“.
- Игра со цамлии, учествува во играта „Петкамен“.
- Учествува во играта: „Се возиме со чамец“.
- Учествува во игрите: „Куглање“; „Кошарка“ и сл.
- Фрла авиончиња, хеликоптери од хартија.
- На себеси детето истражува различни движења на целото тело, на деловите од телото, состојба на мирување.
- Изведува движења со народна песна и народно оро (на пр.: „Скопска Црногорка“; „Ајде Величе“ и сл.).
- Оди по греда широка 18-20 сантиметри, а на височина од 20-25 сантиметри од подот.
- Игра „Прескокам баричка“ (прескока три паралелни линии, пречекорува три вреќички).
- Игра „Во овоштарник“, „Продавница“ и сл. (носи предмети до 1 кг. на оддалеченост до 3 метри).
- Игра „Береме овошје“ (се качува на височина до 110 см).
- Се симнува од долги скали, со менување на ногата.

Очекувани резултати

- Изведува движења на ритмички содржини со чекорење, плескање, тропкање или играње.
- Оди 7 до 10 минути без одморање.
- Оди по рамен и нерамен терен.
- Оди по ограничена површина (право, кружно, цик-цак).
- Игра едно лесно народно оро.
- Успешно се симнува од долги скали со менување на ногата.
- Скока од место во височина до 20 см.
- Потскокнува на една нога кратко време.
- Прескокнува три паралелни линии.
- Може да пречекори три препреки (вреќички).
- Може да оди нанзад на прсти и на петици.
- Умее да сече.
- Успешно фака и фрла мала топка на оддалеченост од два метри.
- Погодува предмет оддалечен 2 метри, во височина на неговата глава.
- Трча на даден знак.
- Трча 18 метри до целта.
- Може да оди по греда широка 18-20 сантиметри, а на височина од 20-25 сантиметри од подот.
- Може да скокне во далечина, од место и од залет 20 сантиметри.
- Може да скокне во длабочина до 20 см.
- Може да се качи на височина од 110 сантиметри, за да дофати нешто.
- Се провлекува низ два обрачи.
- Дига и носи предмет со тежина до 1 кг., на оддалеченост до 3 метри.
- Игра кошарка (висината на кошот е до 1,5 метри).

13.3. Здравствено воспитание**Глобални цели**

- Негување на физичкото и менталното здравје на детето.
- Стекнување навики и ставови неопходни за здрав и безбеден живот.

- Сознавање на значењето на здравјето.
- Осознавање на фактори кои го зајакнуваат, како и оние кои го нарушуваат здравјето.
- Сфаќање на значењето и практикување на определен здравствено-хигиенски биоритам во севкупните активности преку ден, особено исхраната, одморот, движењата и играта.

13.3.1. Здравствено воспитание на децата од 2 до 3 години

Цели

- Стекнување елементарни сознанија за деловите на човечкото тело.
- Стекнување навики за лична хигиена, поттикнување на уредност и чистота.
- Поспобување за правилно консумирање храна.
- Поттикнување на моторичкиот развој.
- Осознавање на потребата од заштита од повреди и од штетни материји.

Примери на активности

- Самостојно ги мие рацете со сапун, го мие лице-то, се запознава со правилното миење заби.
- Во секојдневните и животните ситуации воспитувачот посочува на опасноста од неправилната употреба на средствата за хигиена.
- Спојува слики од два до три елементи (на човечкото тело, зимска облека, летна облека).
- Воспитувачот во секојдневни ситуации му укажува на можните опасности и повреди (пр., штекери, пегла, нечисти предмети, остри предмети, јадење со нечисти раце, земање туѓи таблети - дома или кога се на гости, ставање мали играчки во нос и сл.).
- Детето разговара со воспитувачот за тоа дека не смее да излегува надвор само.

Очекувани резултати

- Детето самостојно мие раце и лице.
- Самостојно јаде и пие вода, сок.
- Не излегува сам надвор од градинката.

13.3.2. Здравствено воспитание на децата од 3 до 4 години

Цели

- Именување на деловите на своето тело, нивните функции и можности.
- Стекнување навики за лична хигиена, развивање потреба за чистота и уредност.
- Запознавање со симболите за своето шкафче, креветчето, препознавање на својата крпа и четка за заби.
- Усвојување елементарни знаења за значењето на исхраната, одморот, сонот, играта, прошетките за одржување на здравјето.
- Стекнување културни навики при јадењето.
- Осамостојување при облекување и оспособување за правилно одбирање на облеката зависно од временските услови.
- Оспособување за учество во одржување на општа хигиена.
- Поттикнување на заеднички игри и активности со другите деца.
- Поттикнување на моторичкиот развој на детето.
- Усвојување елементарни знаења за тоа кои места се опасни, кое однесување е опасно и што треба да се прави во случај на опасности.

Примери на активности

- Детето на себеси, на другите деца и на куклите препознава и именува делови на телото; разговара со воспитувачот за тоа што може да прави со нив (пр., со

рацете носам, факам, допирам, ја гушкам мама.; со носе одам, трчам, скокам, удирам топка.; со очи гледам, намигам.; со уши слушам, со нос мирисам итн.).

- Учи дека не треба да пие вода веднаш по трчањето.

- Учествува во заеднички активности (градење, цртање и сл.), помага на другарчињата, ги утешува ако плачат, бара и добива навремена помош, поддршка и охрабрување од воспитувачката.

- Самостојно и правилно ги мие рацете со сапун (по различните игри и активности), лицето, самостојно ги мие забите со своја четка, самостојно се брише со своја крпа или хартија, користи шамиче за нос и сл.

- Правилно седи за време на јадење, не зборува додека јаде, не станува, правилно користи прибор за јадење, салфета и чаша за вода.

- Ја набљудува готвачката кога готви, воочува дека добро ги мие сите артикли пред употреба, како подготвува храна, готви секој ден (за децата да јадат свежа храна).

- Учествува во редовните систематски прегледи; разговара со лекарот од градинката за потребата од лекови, чаеви, спиење, одморање кога е болен; учествува во игри за надминување на стравови од лекарски прегледи, заболелар, инјекција и сл.

- Воспитувачот во секојдневни организирани и животни ситуации му укажува на детето: да не игра со остри предмети; да не допира жешки предмети; да не зема хемикалии, средства за општа хигиена; надвор од градинката да не игра со оголени жици, штекери; со парчиња стакло; да не зема и голта туѓи таблети и сл.

- Детето учи веднаш да бара помош ако е повредено, ако го боли нешто, ако му е лошо и тешко.

Очекувани резултати

- Детето со свои зборови објаснува зошто е потребно одржувањето на личната хигиена.
- Самостојно ги мие забите.
- Детето има навики за правилно и културно однесување при јадење.
- Набројува неколку делови на летна, есенска и зимска облека.
- Набројува со што не смее да игра.
- Бара помош од воспитувачката ако е повредено, ако нешто го боли или ако му е лошо.

13.3.3. Здравствено воспитание за децата од 4 до 5 години

Цели

- Сфаќање на значењето на хигиенските умења и навики.
- Воочување на најтипичните промени кои настануваат при нарушување на здравствената состојба.
- Сфаќање на значењето на одредени животни ситуации (одмор, исхрана, сон, игра, прошетки, соодветно облекување и др.) за одржување на здравјето.
- Осознавање дека здравјето е важно за да комуницира и да се дружи со другарите.
- Усвојување на знаења за значењето на чистиот и свежиот воздух за сопственото здравје.
- Проширување на знаењата за сопственото тело, неговите делови, можностите и границите.
- Поттикнување на толерантност и сочувство кон болните врсници.
- Здобивање на елементарни знаења за повредите и можните начини за нивно одбегнување.
- Навикнување на редовно и правилно користење на средствата и приборот за лична хигиена.
- Стекнување навики за учество во одржување на општата хигиена.
- Оспособување на детето за правилно однесување за време на болеста и непосредно по неа.

- Усвојување знаења за потребата од телесни вежби и спортски активности.
- Усвојување знаења за тоа кои места се опасни, кое однесување е опасно и што треба да се прави во случај на опасност.
- Навикнување на детето да биде внимателно.

Примери на активности

- Детето учествува во секојдневната утринска гимнастика, како и во организираниите моторички активности.
- Учествува во активности надвор кога има сонце, се навикнува на сончање, учествува во разговор за тоа дека треба да се одбегнува сонцето кога е најсилно.
- Слуша музика во училиницата и се движи според музиката, чувствува радост и тоа го поврзува со сопствената добра здравствена состојба.
- Самостојно одржува лична хигиена (нега на телото, посебно лицето, рацете и забите, хигиена на нозете, уредност на косата).
- Се навикнува при просевање или кашлање да ја става раката пред устата, превилно да го користи шамичето за нос.
- Се навикнува самостојно и правилно да го користи тоалетот и тоалетната хартија.
- Самостојно се облекува, се навикнува да се облекува лесно кога е топло и соодветно кога е студено.
- Консумира свежа, разновидна и здрава храна, доволно обилна за неговата возраст; консумира храна со соодветна температура.
- Гледа сликовници и потоа разговара со воспитувачот за тоа како и од што може да се разболи (на пр., неправилно облекување, блиски контакти со болни луѓе и животни).
- Учествува во активностите за одржување на хигиената во училиницата (правилно фрлање отпад, проветрување, собирање играчки).
- Учи да бара помош за себе или за другарчето кога е потребно, кому да се обрати и како да побара помош.
- Се навикнува на воздржана комуникација со непознати возрасни лица.
- Се грижи за другарчињата кои имаат потреба од посебно внимание (хронично болни и сл.); кога некое другарче е болно му телефонира, му праќа цртеж и порака да оздрави; по неговото враќање во градинката го поздравува и игра со него.
- Се навикнува да се движи правилно во околината (во придружба на возрасен), да игра исклучиво на соодветни места за игра.

Очекувани резултати

- Набројува неколку опасни игри.
- Искажува барање да спие во проветрена просторија, да изведува утринска гимнастика и други моторички активности на чист и свеж воздух.
- Со свои зборови искажува зошто се облекува соодветно на надворешната температура.
- Показува грижлив однос кон личната хигиена, за уреденоста на просторот во градинката и дворот (на пр., правилно фрла отпад, собира губре по своите активности и сл.).
- Кажува како и од кого би побарал помош за себе.

13.3.4. Здравствено воспитание за децата од 5 до 6 години

Цели

- Осознавање на некои фактори кои го нарушуваат или зајакнуваат здравјето.
- Сфаќање на значењето на хигиенските умења и навики.
- Воочување на најтипичните промени кои настануваат при нарушување на здравствената состојба.

- Воочување дека доброто здравје, здравата, пријатна и пријателска средина придонесуваат за ведро расположение.
- Сфаќање на значењето на одредени животни ситуации (одмор, исхрана, сон, игра, прошетки, соодветно облекување и др.) за одржување на здравјето.
- Усвојување на знаења за значењето на чистиот и свежиот воздух за сопственото здравје.
- Проширување на знаењата за сопственото тело, неговите делови, можностите и границите.
- Поттикнување на толерантност, сочувство, грижлив однос кон болните врстници и блиските луѓе.
- Здобивање на елементарни знаења за болестите и повредите и можните начини за нивно одбегнување.
- Навикнување на редовно и правилно користење на средствата и приборот за лична хигиена.
- Стекнување навики за учество во одржување на општата хигиена.
- Оспособување на детето за правилно однесување за време на болеста и непосредно по неа.
- Усвојување знаења за потребата од телесни вежби и спортски активности.
- Усвојување знаења за тоа кои места се опасни, кое однесување е опасно и што треба да се прави во случај на опасност.
- Навикнување на детето да биде внимателно.

Примери на активности

- Учествува во секојдневната утринска гимнастика, како и во организираниите моторички активности.
- Учествува во активности надвор кога има сонце, се навикнува на сончање, но осознава и дека треба да се одбегнува сонцето кога е најсилно.
- Учествува во организирани активности за вежбање на правилното дишење, се навикнува да дише на нос.
- Слуша музика во училиницата, се движи според музиката, игра лесни ора со другарчињата, чувствува радост и исполнетост и тоа го поврзува со сопствената добра здравствена состојба.
- Самостојно одржува лична хигиена (нега на телото, посебно лицето, рацете и забите, хигиена на нозете, уредност на косата).
- Се навикнува при просевање или кашлање да ја става раката пред устата, превилно да го користи шамичето за нос.
- Самостојно се облекува, се навикнува да се облекува лесно кога е топло и соодветно кога е студено, ги потсетува и им помага на помалите од себе соодветно да се облекуваат.
- Консумира свежа, разновидна и здрава храна, доволно обилна за неговата возраст; консумира храна со соодветна температура.
- Гледа сликовници, енциклопедии, филмови и потоа разговара со воспитувачот за тоа како и од што може да се разболи (пр., неправилно облекување, блиски контакти со болни луѓе и животни, нечистотија во околината, расипана храна и сл.).
- Разговара со лекар, медицинска сестра за нивната работа, добива информации како се постапува при лесни повреди и гребаници (се става фластер, завој), добива елементарни знаења за прва помош (што правиме кога ќе се изгориме, при сончаница, дехидрирање, течење крв од носот, цумка).
- Учи да бара помош за себе или другарчето кога е потребно, кому да се обрати и како да побара помош.
- Учествува во прошетки низ блиската околина, собира нане, камилица за чај.
- Учествува во активностите на миење на играчките, собирање отпад од просторијата и дворот.

- Се навикнува на воздржана комуникација со непознати возрасни лица.

- Се грижи за другарчињата кои имаат потреба од посебно внимание (хронично болно и сл.); кога некое другарче е болно му телефонира, му праќа цртеж и порака да оздрави; по неговото враќање во градинката го поздравува и игра со него.

- Разговара со воспитувачот за тоа дека не треба да се изложува на силна светлина и бучава, да не седи долго пред ТВ екранот.

- Се навикнува, во придружба на возрасно лице, да се движи правилно во околината, да ги почитува сообраќајните знаци, да игра исклучиво на соодветни места за игра.

Очекувани резултати

- Набројува неколку фактори кои го зајакнуваат здравјето (пр., хигиена, здрава и редовна храна, свеж воздух, сонце, вежбање, сон и др.).

- Набројува неколку причини за повредување и разболување.

- Показува грижлив однос кон личната и хигиената во просториите во градинката.

- Набројува неколку видови здрава храна (на пр., овошје, млеко, зеленчук и сл.).

- Кажува како и од кого би побарал помош за себе или за другарчето.

14. КОМУНИКАЦИЈА И ТВОРЕШТВО

14.1. Јазик

Глобални цели

- Развивање на јазичките способности како основа за развој на сопствениот идентитет.

- Доживување на статусот на македонскиот јазик како државен јазик.

- Развивање на способностите за слушање, разбирање и доживување на јазикот.

- Осознавање на значењето на сопствениот и другите јазици, сопствената и другите култури.

- Доживување и спознавање на темелните литературни дела за деца.

- Развивање на јазикот во функција на морално-етички и когнитивни аспекти на личноста на децата.

- Поттикнување на творештвото.

- Воведување во основите на пишаниот јазик.

- Спознавање на говорот, книгата како извор на информации.

- Негување љубов и позитивен однос кон книгите.

- Развивање способност за смислено и граматички правилно изразување на своите мисли.

- Оспособување за примена на адекватни средства и говорни фрази во општењето со другите.

- Оспособување за учество во јазични комуникативни ситуации.

14.1.1. Јазик за децата од 2 до 3 години

14.1.1.1. Негување на гласовната култура

Цели

- Оспособување на детето за правилно дишење потребно за добар изговор.

- Оспособување за правилна артикулација на одделни гласови.

Примери на активности

- Вежби за дишење- длабоко вдишување и бавно издишување.

- Имитира звуци од околината (пр., дожд, звуци со кои се јавува маче, куче, пиле и сл.).

- Детето учествува во гласовни игри (повторување на некои слогови, повторување на зборови кои чудно звучат), во вид на скандирање, потпевнување и ритмичко повторување на некои слогови или зборови.

Очекувани резултати

- Детето правилно ги изговара сите вокали и голем дел од согласките.

14.1.1.2. Комуникација

Цели

- Поттикнување невербална и вербална комуникација на детето.

- Поттикнување на комуникативните способности на детето со возрасните и со други деца.

- Поттикнување на комуникативната функција на говорот: експресивна, игровна, информативна.

Примери на активности

- Учествува во спонтани разговори со воспитувачот кој му поставува прашања на детето и одговара на неговите прашања.

- Игра во катчињата и притоа комуницира со другарчето.

- На друго дете или возрасно лице пренесува куси вербални пораки.

- Со гестови покажува некоја состојба или активност (на пр., „плаче“, „јаде“, „спие“ и сл.).

Очекувани резултати

- Детето умее да препознае неколку расположенија кај други лица (весело, тажно) и состојба или активност покажани невербално и невербално да реагира, а исто така со гестови покажува состојба или активност (на пр., плаче, јаде, спие).

- Умее да повтори слушната вербална порака.

- Поставува прашања на возрасни лица за непознати лица или непознати предмети (што е тоа?; кој е тоа?).

14.1.1.3. Литература

Цели

- Оспособување за слушање и разбирање на одбрани дела од уметничкото и народното творештво.

- Развивање на интерес кон сликовници.

- Збогатување на емотивните искуства на детето.

Примери на активности

- Детето разгледува сликовница; слуша кога воспитувачот или друго возрасно лице чита сликовница.

- Воспитувачот раскажува куси сказни, раскази и притоа покажува играчки, кукли, слики, дијафилм.

- Учи и кажува бројалки.

- Детето често бара да слуша исти приказни и тој интерес редовно се задоволува.

- Откако повеќе пати ја раскажал или прочитал приказната воспитувачот разговара со детето за одредени слушнати постапки на главните ликови (со тоа детето се воведува во значењето на зборовите: добро и лошо).

Очекувани резултати

- Детето искажува барање да слуша иста конкретна приказна.

- Запомнува и умее да повтори неколку куси стихови и бројалка.

14.1.1.4. Збогатување на речникот и правилен говор

Цели

- Збогатување на активниот речник на детето.

- Развивање на детското спонтано изразување со говор.

- Развивање на самостојноста на детето за говорно изразување во конкретни ситуации.
- Развивање на способноста за изразување со куси целосни реченици.
- Оспособување за разбирање на вербални изрази кои не се врзани со непосредна ситуација.

Примери на активности

- Игра со играчки, подредува материјали, својата облека, своите активности ги вербализира и притоа употребува заменки: „јас“; „ти“; „мене“; „тебе“; „ние“; употребува: „мој“; „твој“; „наши“.
- Опишува дејство на фотографија, слика и кажува искази од 3-4 зборови.
- Именува и опишува предмети кои воспитувачот еден по еден ги вади од „волшебната торбичка“ и при описот користи придавки.
- Детето вербализира едноставни дејствија кои ги гледа во живо или на слика (на пр., детето зема кукла; топката оди под маса и сл.).
- Кажува нешто за себе и притоа се претставува, користи лични заменки, глаголски облици во прво лице еднина.

Очекувани резултати

- Во секојдневниот говор детето се именува со своето име кога зборува за себе.
- При говорењето детето употребува заменки (ти, мене, тебе, ние, мое, твоја), предлози (во, зад, на, под), при опис користи придавки (голема, мала).
- Со говор искажува посложени односи: извршител на активност- активност- објект на активност (пр., тета дава кукла).
- Во секојдневните активности детето го користи својот фонд на зборови (600 до 700 збора).

14.1.1.5. Драмски активности

Цели

- Оспособување на детето да изведува некои елементи на драматизација.
- Јакнење на самовербата и фантазијата на детето.

Примери на активности

- Детето игра со сценска кукла и говори.
- Воспитувачот со помош на гиџол кукли драматизира секојдневни ситуации и доживувања од животот на детето и притоа со прашања го вовлекува во драматизацијата.
- Учествува во драмски игри (игри на претставување), а притоа детето користи гестови и пантомимски прикази на дејствијата како дополна на зборовите.

Очекувани резултати

- Детето одбира кукла-животно, ја држи во раката и може да имитира звуци и начин на движење на тоа животно.
- На поставено прашање при следењето на драматизацијата детето одговара.

14.1.2. Јазик за децата од 3 до 4 години

14.1.2.1. Негување на гласовната култура

Цели

- Оспособување на детето за правилно дишење потребно за добар изговор.
- Развивање на слушното внимание.
- Натамошно развивање на функцијата на говорниот апарат.
- Оспособување за правилна дискриминација и артикулација на гласовите, како основа за правилно изговарање на зборовите.

Примери на активности

- По објаснување од воспитувачот детето вежба правилно дишење: длабоко вдишување, забавено дишење, бавно издишување.
- Учествува во гласовни игри - скандирање, потпевнување и ритмичко повторување на некои слогови или зборови.
- Повторува испревртени зборови или зборови што ништо не значат, со склоп на гласови кои на детето му се допаѓаат.
- Изговара зборови и куси реченици или стихови во кои се наоѓа гласот кој детето погрешно го изговара (гласот е во различни положби во зборот и во комбинација со други гласови).
- Учествува во активности за разликување на одреден глас со помош на интонација, со продолжување во почетокот, средината и на крајот на зборот (пр., ззззззз; коссса; одиии и сл.).

Очекувани резултати

- Детето ги разликува сите гласови од мајчиниот јазик.
- Правилно ги изговара сите вокали и голем дел од согласките.

14.1.2.2. Комуникација

Цели

- Развивање на способностите за комуникација.
- Поттикнување на комуникативните способности на детето со возрасните и другите деца.
- Поттикнување и развивање на способноста за едноставно невербално комуницирање со помош на гестови и мимики.
- Развивање способност за барање и давање на информации во комуникација со другите.
- Негување на културата во говорната комуникација.
- Оспособување за умерено темпо на говорот заради разбирливост на изговореното.
- Оспособување за други начини за комуницирање (нацртани пораки, честитки).

Примери на активности

- Детето слуша разговор, договарање кај возрасните, набљудува гестови и изрази на лицето кај нив.
- Одговара на прашања за функцијата на предметите (пр., за што служи столчето? и сл.).
- Воспитувачот дава вербален налог со кој се бара од детето да изврши две активности (пр. „Дај ми ја книгата и стави ја кутијата на маса“ и др.).
- Во организирани и животни ситуации детето слуша и самото користи зборови: за поздравување и отпоздравување: повели, благодарам, молам.
- Учествува во играта „телефонирање“ (преку играчка телефон детето „разговара“ со мама, бато и др.).
- Воспитувачот го поттикнува детето да изразува нежност и сочувство во секојдневни ситуации (пр., другарчето паднало и се повредило, тажно е, плаче-треба да му се обртиме, да го погалиме, да му дадеме играчка).

Очекувани резултати

- Детето умее да протолкува невербално изразување кај соговорникот (весело расположение, лутина, тага, заманување со рака, повикување со рака, потврдување со рака, потврдување со глава) и да реагира на тоа.
- Во секојдневни ситуации поставува прашања: кој?; каде?; чие? И кратко одговара на прашањата за функцијата на предметите од непосредната околина.

- Реагира на вербален налог кој вклучува две активности (пр., стави ја количката во кутија и донеси топ-ка).
- Поздравува познати лица.
- При доаѓање и одење од градинка поздравува и отпоздравува.

14.1.2.3. Литература

Цели

- Развивање на интерес и љубов кон книгата.
- Развивање на способностите за слушање и разбирање на содржината на литературните творби.
- Оспособување за слушање и разбирање на одбрани дела од уметничкото и народното творештво.
- Збогатување на емотивните искуства на детето.
- Негување на способност за забележување и доживување на звучност и ритмичност на поетскиот говор.

Примери на активности

- Детето следи радио и видеокасети со снимени народни сказни.
- Учествува во традиционални јазични игри.
- Слуша: сказни, басни, бројалки, легенди и сл. и разговара со воспитувачот како ги разбрал делата.
- Учи и рецитира три до пет куси стихотворби.
- Раскажува накусо приказни кои ги слушал повеќе пати.

Очекувани резултати

- Детето умее да земе сликовница од библиотечното катче, ја разгледува и ја враќа на место.
- Во игра искажува бројалка за да се определи кој ја почнува играта, кој излегува и сл.
- Рецитира три куси стихотворби.
- Умее да ги идентификува главните ликови и дејството во приказната.

14.1.2.4. Збогатување на речникот и правилен говор

Цели

- Збогатување на речникот на детето со зборови кои означуваат поопшти поими.
- Оспособување за самостојно вербално изразување во конкретни ситуации.
- Оспособување за формирање зборови кои означуваат множина, за менување на зборовите и нивно усогласување по род и број.
- Оспособување за разбирање и користење на вербални изрази кои не се врзани со непосредна ситуација.
- Оспособување на детето да се изразува со јасни и кратки реченици.
- Развивање на способноста на детето да употребува повеќе видови зборови, комбинирани во реченици и да ги усогласува според род, број и време.

Примери на активности

- Детето слуша добри говорни модели (воспитувач, одбрани радиоемисии), со цел да се намали силното влијание на локалниот говор.
- Детето именува и опишува предмети анализирани со повеќе сетила, при што усвојува и користи нови термини за својствата на предметите.
- Набројува прибор за лична хигиена, животни, најсакани играчки и сл.
- Учествува во игри со зборови (на пр., детето само подредува рими и сл.).
- Кажува нешто за себе, користи лични заменки, глаголски облици во прво лице еднина.
- Детето вербално ги најавува своите активности (планира).

Очекувани резултати

- На барање од воспитувачот детето се претставува себеси, кажува нешто за себе, користи лични заменки, глаголски облици во прво лице еднина.
- Може да разговара за доживувања, случки, познати лица, предмети и без нивна присутност.
- Во усниот говор зборовите умее да ги усогласи по род и број.
- Набројува прибор за лична хигиена, животни, играчки.
- Во секојдневни ситуации умее да се изразува со јасни и кратки реченици.
- Во секојдневните активности го користи својот фонд на зборови (890 - 1500 зборови).

14.1.2.5. Драмски активности

Цели

- Јакнење на самовербата и фантазијата.
- Воведување во систем на гласови и невербални движења за прикажување на различни ситуации.
- Стекнување елементарни сознанија за куклениот театар.
- Оспособување да користи маска како изразно средство за претставување на конкретен лик.

Примери на активности

- Детето следи куклена претстава и по неа разговара со воспитувачот за јунаците и за тоа што се случувало.
- Игра игри на улоги (мајка, лекар, продавач, бебе), при што го менува интензитетот и бојата на гласот.
- Пред неколку деца од групата се претставува како конкретно „животно“ користејќи ја соодветната маска на глава или пред лицето.
- Измислува кратки приказни (пр., Кога би бил цар“ и сл.).

Очекувани резултати

- Во текот на следењето на куклената претстава детето соодветно одговара на поставените прашања.
- Умее да ги идентификува главните ликови во куклената претстава.
- Умее, користејќи соодветна маска, и со движење да претстави еден лик.

14.1.3. Јазик за децата од 4 до 5 години

14.1.3.1. Негување на гласовна култура

Цели

- Оспособување и навикнување на детето на правилно дишење потребно за добар изговор.
- Развивање на правилното функционирање на говорниот апарат.
- Развивање на слушната дискриминација: слушно внимание (способност да се слуша говорот и гласовите од кои се состои); фонематски слух (разликување на гласовите во говорот).
- Усовршување на способноста за јасно изговарање на речиси сите гласови.

Примери на активности

- Детето изведува вежби за дишење (забрзано, длабоко, забавено дишење), издишување.
- Учествува во игри за создавање на необични гласовни комбинации (на пр. „нини, мини, чини, ова не го кинги“ и сл.).
- Поединечно и хорско изговара стихови, брзозборки и бројалки, кои се заситени со одредени гласови (пр. топ- топ- топче и сл.).
- Учествува во активности за разликување на одреден глас со помош на интонација, со продолжување во почетокот, средината и на крајот на зборот (пр., и и игла; биссер; беззз.. и сл.).

Очекувани резултати

- Детето може правилно да ги изговара речиси сите гласови.
- Може да ја воочи разликата меѓу зборовите кои се разликуваат само во еден глас (пр. праз, мраз и др.).

14.1.3.2. Комуникација**Цели**

- Развивање на способностите за комуникација.
- Оспособување за активно слушање.
- Развивање на способност за воспоставување на комуникација со други луѓе, за изразување на своите мисли и чувства.
- Оспособување за собирање и давање на информации во комуникација со другите.
- Поттикнување и развивање на способноста за невербално комуницирање со помош на гестови, мимики и пантомима.
- Негување на културата во говорната комуникација.
- Развивање на вештини за договарање и соработување со врстниците.

Примери на активности

- Детето слуша разговор, договарање, спогодување кај возрасните, набљудува гестови, изрази на лицето, држење на телото, начини на одење, однесување на возрасните.
- Учествува во играта „микрофон“ (во мала група секој кажува нешто за своите желби, најсакани играчки, игри и др., но, дури тогаш кога ќе добие „микрофон“, а во меѓувреме внимателно ги слуша другите).
- Учествува во игра на прашања и одговори.
- „Разговара“ по телефон со познати лица.
- Во игри на улоги вежба како да се обрати за помош на сообраќајниот полицаец доколку се случи да се изгуби, вежба внимателно да комуницира со непознати лица.

Очекувани резултати

- Детето покажува дека разбира едноставна невербална комуникација, невербално покажува гестови и начини на одење и однесување кај возрасните лица кои ги познава.
- Во секојдневни ситуации умее да поставува прашања: кога?; како? и кратко одговара на прашањата за предметите во непосредната околина (Што е тоа и од што е направено?).
- Во секојдневната комуникација со возрасните и другите деца соодветно ги користи зборовите: повели, благодарам, молам.
- Разговара со возрасно лице или другарче и поставува соодветно на договорот или добиената задача (на пр., ги собира коцките и ги реди во кутија и сл.).

14.1.3.3. Литература**Цели**

- Негување на интерес и љубов за книгата, потребата и навиката да другарува со книгата.
- Развивање на способностите за слушање, разбирање и доживување на содржината на литературните творби - запознавање со одбрани прозни и поетски дела од уметничката и народната книжевност.
- Овозможување на децата да ја почитуваат убавината на својот мајчин јазик.
- Спознавање на текст, книга, како извор на информација.
- Слушање на различни литературни видови.
- Негување на способноста за забележување и доживување на звучноста и ритмичноста на поетскиот говор, мотивирање за запомнување на стихови.

Примери на активности

- Детето слуша дела од народната и уметничката книжевност за деца (песни, раскази, сказни, басни, гатанки, брзозборки, бројалки), разговара за тоа како ги разбрал и доживеал делата.
- Учи стихови и ги рецитира.
- Слуша текстови од енциклопедии, списанија и др., во кои открива информации со кои ќе ги прошири своите знаења.
- Води разговор за прочитаното и виденото, кажува што разбрал и запомнил, кој е главниот јунак, каде се случува дејството, што се случувало.

Очекувани резултати

- Детето пројавува интерес да земе сликовница, друга книга од библиотечното катче, внимателно ја разгледува и ја враќа на место.
- Прераскажува кратка приказна.
- По посебен повод умее да изрецитира четири кратки стихотворби.
- Умее да ги идентификува главните ликови, дејството на приказната и местото на случувањата.

14.1.3.4. Збогатување на речникот и правилен граматички говор**Цели**

- Оспособување за формирање зборови кои означуваат множина, како и деминутивни и аугментативни, за менување на зборовите и нивно усогласување по ред и број за усогласување на глаголите по време (сегашно, минато и идно), како и нивно поврзување во реченици.
- Збогатување на речникот со зборови кои означуваат поопшти поими.
- Одвिकнување на децата од користење на нелитературни зборови (сленг, локализми и др.).
- Практично совладување на граматички правилен говор.
- Оспособување за јасно зборување, почитување на правилата за културно однесување.

Примери на активности

- Детето слуша добри говорни модели (воспитувачот, одбрани радио и ТВ - емисии) и притоа го усвојува литературниот јазик, а притоа, исто така, се намалува силното влијание на локалниот говор.
- Учествува во активности за вежбање на редоследот на зборовите во реченицата (пр., Снежана зборува: Девојчето Снежана убаво зборува).
- Учествува во активности за хорско изговарање на именки и употреба на множина на именките (пр., мечката е голема; мечките се големи и сл.).
- Учествува во активности за збогатување на речникот со придавки (пр. „Кој ќе наведе повеќе дрвени предмети?“).
- Пронаоѓа глаголи, придавки и предлози со спротивно значење (пр. „влезе - излезе“, „топол - студен“ и др.).
- Во секојдневни ситуации користи пристојни зборови (пр. „добро дојде“, „повели“, „молам“, „благодарам“ и сл.).

Очекувани резултати

- На дадени едноставни зборови (пр., големо, тенко, бело) ги знае зборовите со спротивно значење.
- Во усниот говор ги користи и другите заменки, освен личните.
- Умее да прераскаже со свои зборови кратка приказна.
- Соодветно ги користи пристојните зборови: добар ден, догледање, благодарам и сл.
- Во секојдневните активности го користи својот фонд на зборови (1.500 до 1.800 зборови).

14.1.3.5. Говорно творештво

Цели

- Развивање на способноста за поврзано раскажување во кое се опишуваат предмети и појави од непосредната околина.
- Запознавање со традиционалните говорни игри (загатки, бројалки, игри со зборови, надмудрување и сл.) и негување вештини за нивно користење како креативни модели.
- Поттикнување на детето за кажување шеги, необични изрази, смешен говор.
- Поттикнување за создавање гатанки, текстови за драматизација.

Примери на активности

- Детето се запознава со традиционални јазични игри.
- Опишува конкретен предмет со свои зборови.
- Учествува во активности во кои гради изведени зборови (пр. кученце, куче, кучиште) и со нивна употреба ја менува содржината на познатата приказна.
- Измислува имиња на предмети, облека, имиња и презимиња на животни, растенија (пр., пиперка лутовска и сл.).
- Игра со кукла, маска и измислува краток текст за улогата.

Очекувани резултати

- Детето умее со неколку реченици да го опише надворешниот изглед на некој предмет (големина, боја, форма).
- Гради изведени зборови (на пр., маченце, мачка, мачкиште) и може со употреба на аугментативи да ја менува содржината на познатата приказна.
- Умее да раскаже своја приказна по конкретна слика.

14.1.3.6. Драмски активности

Цели

- Развивање на имажинацијата.
- Воочување на значењето на невербалната комуникација.
- Ослободување од страв, несигурност.
- Развивање на визуелна и аудитивна перцепција и подобра контрола на своето тело.
- Стекнување социјално искуство и сознанија за другите луѓе преку играње на нивните улоги во драмските активности.
- Стекнување елементарни знаења за театарската и драмската уметност (особено куклениот театар и театарот на сенки).
- Негување љубов кон театарот и подготвување на детето за добар и пристаен посетител на театарски претстави.
- Оспособување за користење маски и костими како изразни средства.

Примери на активности

- Учествува во игри на пантомима.
- Игра игри на улоги од животот (на пр., пречек на гости; неког моли за помош и др.).
- Се запознава и учествува во народен обичај кој содржи претставување, преземање улоги (пр., бадничари).
- Импровизира со сценска кукла, говори зад маска, во костим за некоја улога.
- Следи претстави на куклен театар, театар на маса, театар на сенки.

Очекувани резултати

- Детето умее да покаже и да протолкува гестови, изрази на лицето, движење на телото, начин на одење и движење.
- Умее да игра улога од животот со претставување на животни ситуации.
- Во драмска активност умее да користи маска, звуци, зборови и движења за да претстави лице.
- Може да се вклучи во реализација на народни обичаи кои содржат претставување, преземање улоги (на пр., бадничар).
- Умее да ги идентификува главните јунаци и случувањето во претставите.

14.1.3.7. Медиуми

Цели

- Развивање вештини за спознавање и именување на фотографија, плакати, слајдови, филм ТВ-емисии, радиоемисии, детски списанија и др.
- Воочување на елементи (визуелни, звучни) на одделните медиуми, како и воочување разлики меѓу нив.

Примери на активности

- Детето учествува во активност во која „чита“ фотографија - измислува своја приказна.
- Ја „чита“ илустрацијата и измислува своја приказна.
- Заедно со воспитувачот или родителите гледа филмови (анимирани и играни) слуша радиоемисии.
- Гледа разни ТВ-емисии.

Очекувани резултати

- Детето ја „чита“ фотографијата и илустрацијата и може да опише што има на едната и на другата.
- Со свои зборови искажува во што ја согледува разликата помеѓу радио и ТВ емисија.

14.1.4. Јазик за децата од 5 до 6 години

14.1.4.1. Негување на гласовната култура

Цели

- Оспособување и навикнување на детето на правилно дишење потребно за добар изговор.
- Развивање на правилното функционирање на говорниот апарат.
- Развивање на слушната дискриминација: слушно внимание (способност да се слуша говорот и гласовите од кои се состои); фонематски слух (разликување на гласовите во говорот); забележување на силината и височината на гласот.
- Усовршување на способноста за јасно изговарање на гласовите.
- Откривање на тешкотии во изговорот на гласовите и навремена стручна помош.

Примери на активности

- Детето изведува вежби за дишење (забрзано, длабоко, забавено дишење), издишување.
- Учествува во игри за создавање на необични гласовни комбинации.
- Поединечно изговара стихови, брзозборки и бројалки, кои се заситени со одредени гласови (пр., топ-топ-топче и сл.).
- Учествува во активности за разликување на одреден глас со помош на интонација, со продолжување во почетокот, средината и на крајот на зборот.
- Тропка толку пати колку што конкретниот збор има гласови (зборови до 4 гласа).
- Составува кратки зборови со зададени гласови.

Очекувани резултати

- Детето може да одреди почетна позиција на одредени гласови во збор.
- Може да одреди колку гласови има во зборот (до 4 гласа).

14.1.4.2. Комуникација**Цели**

- Развивање на способностите за комуникација.
- Оспособување за активно слушање.
- Развивање на способност за воспоставување на комуникација со други луѓе, за изразување на своите мисли и чувства.
- Оспособување за собирање и давање на информации во комуникација со другите.
- Поттикнување и развивање на способноста за невербално комуницирање со помош на гестови, мимики и пантомима.
- Оспособување за комуникација приспособена кон соговорникот, соговорниците и условите во коишто се одвива.
- Негување на културата во говорната комуникација.
- Воочување и користење на можностите за комуницирање преку визуелни и пишани пораки (писма, честитки и сл.).
- Воочување на постоењето на различни јазици кои се говорат во непосредната околина, како и пошироко.
- Развивање на вештини за договарање и соработување со врсниците.
- Оспособување за умерено темпо на говорот заради разбирливоста на изговореното.
- Запознавање со тоа дека постои поинаку обликуван систем на невербални средства кои го користат децата со оштетен слух.

Примери на активности

- Детето слуша разговор, договарање, спогодување кај возрасните, набљудува гестови, изрази на лицето, држење на телото, начини на одење, однесување на возрасните.
- Учествува во игра „микрофон“ (во мала група секој кажува нешто за своите желби, најсакани играчки, игри и др., но, дури тогаш кога ќе добие „микрофон“, а во меѓувреме внимателно ги слуша другите).
- Изразува емоции со помош на гестови, изрази на лицето, положбата на телото и ги погодува невербалните изрази на емоциите кај другите деца.
- Учествува во игра на прашања и одговори.
- Учествува во разговор на одреден тема и притоа искажува свое мислење, бара објасненија, заклучува, искажува сомнение, се спротивставува или се согласува.
- „Разговара“ по телефон со познати лица.
- Детето учествува во разговори со врсник, во помала група на врсници, поголема група врсници, со деца од постара и помала возраст.
- Во игри на улоги вежба како да се обрати за помош на сообраќајниот полицаец доколку се случи да се изгуби, вежба внимателно да комуницира со непознати лица.
- Игра игри (пр. „Ехо“) со изговарање на гласови со различна интонација (тивко, гласно, шепотење).
- Разговара за знаците кои ги користат лицата со оштетен слух, се запознава со некои знаци (особено ако во групата има другарче со оштетен слух).

Очекувани резултати

- Детето може да изразува емоции со помош на гестови, изрази на лицето, положбата на телото и ги погодува невербалните изрази на емоциите кај другите деца.

- Покажува дека умее соодветно да се обрати во конкретни ситуации, со врсници, помлади од себе, постари од себе.

- Умее да го сослуша соговорникот, го разбира слушнатото и доколку треба, може соодветно да постапува.

- Јасно прашува за тоа што не го знае.

- Умее да ги објасни правилата на игра на другарчето.

- Умее да зборува со умерен глас.

- Знае дека може да испрати честитка и порака во вид на цртеж, постер, мала сликовница и сл. и тоа практично го прави.

14.1.4.3. Литература**Цели**

- Негување на интерес и љубов за книгата, потребата и навиката да другарува со книгата.
- Развивање на способностите за слушање, разбирање и доживување на содржината на литературните творби - запознавање со одбрани прозни и поетски дела од уметничката и народната книжевност.
- Овозможување на децата да ја почитуваат убавината на својот мајчин јазик.
- Спознавање на текст, книга, како извор на информација.
- Слушање на различни литературни видови и воочување сличности и разлики меѓу нив.
- Поттикнување на способноста за елементарно оценување на карактеристиките на јунаците од уметничките дела и вреднување на нивните постапки.
- Поттикнување на децата во својот говор да внесуваат убави изрази од литературните дела.
- Негување на способноста за забележување и доживување на звучноста и ритмичноста на поетскиот говор, мотивирање за запомнување на стихови и нивно изразно рецитирање пред публиката.
- Запознавање со некои поети, писатели, артисти и негување почит кон нив.

Примери на активности

- Слуша дела од народната и уметничката книжевност за деца (песни, раскази, сказни, басни, гатанки, брзозборки, бројалки), разговара за тоа како ги разбрал и доживеал делата, за живите сличности и разлики.
- Учи стихови и изразно ги рецитира.
- Слуша текстови од енциклопедии, списанија и другото во кои открива важни информации, со кои ќе ги прошири своите знаења за растенијата, животните, појавите во природата и др.
- Учествува во разговори со писатели за деца, поети и артисти.
- Води разговор за прочитаното и виденото, кажува што разбрал и запомнил, кој е главниот јунак, каде се случува дејството, го опишува главниот лик и активностите на останатите лица, кажува што му се допаднало, а што не и зошто.

Очекувани резултати

- Прави разлика меѓу песна и прозно дело и тоа го кажува со свои зборови.

- Прераскажува три кратки приказни и по посебен повод умее да изрецитира четири кратки стихотворби (за цела година) и да каже напамет неколку бројалки.

- Умее да искаже едноставна оценка за постапките на главните ликови во едно литературно дело.

- Покажува дека умее да ја разликува содржината на литературното дело како весела, тажна, смешна.

14.1.4.4. Збогатување на речникот и правилен граматички говор

Цели

- Оспособување за формирање зборови кои означуваат множина, како и деминутивни и аугментативни, за менување на зборовите и нивно усогласување по ред и број за усогласување на глаголите по време (сегашно, минато и идно), како и нивно поврзување во реченици.
- Збогатување на речникот со зборови кои означуваат поопшти поими.
- Одвинување на децата од користење на нелитературни зборови (сленг, локализми и др.).
- Навикнување на детето да се изразува јасно и со правилно составени реченици, со правилен изговор и акцент.
- Практично совладување на граматички правилен говор.
- Оспособување за јасно зборување, почитување на правилата за културно однесување.

Примери на активности

- Детето слуша добри говорни модели (воспитувачот, одбрани радио и ТВ-емисии) и притоа го усвојува литературниот јазик, а исто така, се намалува силното влијание на локалниот говор.
- Учествува во активности за вежбање на редоследот на зборовите во реченицата.
- На даден одговор поставува прашање (пр. „лекар“ - „Кој ги лекува луѓето“ и др.).
- Бара аналогии (пр. „Човекот има нозе, а кучето...., автобусот...“).
- Учествува во активности за збогатување на речникот со придавки (пр. „Кој ќе наведе повеќе дрвени предмети?“).
- Во секојдневни ситуации користи зборови за културно однесување (пр. „добредојде“, „повели“, „молам“, „благодарам“ и сл.).
- Во различни ситуации користи речник за пари.

Очекувани резултати

- Во усниот говор умее да се искажува со подолги реченици.
- Умее во усниот говор зборовите да ги усогласи според родот, бројот, лицето и времето.
- Умее во вистинско време да користи зборови за пристойно однесување (пр. „добредојде“, „повели“, „молам“, „благодарам“ и сл.).
- Во секојдневните активности го користи својот фонд на зборови (1.800 до 2.100 зборови).

14.1.4.5. Говорно творештво

Цели

- Развивање на способноста за поврзано раскажување во кое се опишуваат предмети и појави од непосредната околина.
- Развивање на способноста за прераскажување (првин куси, а потоа подолги раскази), дијафилм, куклен театар, водејќи сметка за суштинските елементи од текстот.
- Развивање на способноста за раскажување по сеќавање за своите искуства и доживувања.
- Запознавање со традиционалните говорни игри (загатки, бројалки, игри со зборови, надмудрување и сл.) и негување вештини за нивно користење како креативни модели.
- Развивање на способноста за говорно изразување на замислени или хипотетички ситуации.

- Оспособување за користење на нови идеи, отстапување од моделите во раскажувањето, изнаоѓање на оригинални решенија, користејќи притоа елементи од сопственото искуство и инспирирајќи се од народното и уметничкото творештво во усното изразување.

- Поттикнување на детето за кажување шеги, необични изрази, смешен говор.
- Поттикнување за создавање гатанки, текстови за драматизација, сликовници.

Примери на активности

- Детето раскажува по сеќавање за одредена случка и доживување (пр. „роденден“); раскажува што видел и слушал.
- Се запознава со традиционални јазични игри.
- Гради изведени зборови (пр. Кученце, куче, кучиште), во познати приказни ја менува содржината со употреба на деминутив и аугментатив.
- Измислува имиња на предмети, облека, имиња и презимиња на животни, растенија (пр., пиперка лутовска и сл.).
- Измислува расказ по слика или серија слики и индивидуално и во група.
- Измислува текст на тема: „Што би било кога би бил... цвет, „автомобил“, „Што би било кога постојано би било лето,...“ и сл.
- Игра со кукла, маска и измислува текст за својата улога.
- Учествува на средби и разговори со писатели и поети.

Очекувани резултати

- Детето умее со неколку едноставни реченици да раскаже за своето искуство или доживување.
- Умее да состави куса приказна по дадена серија на слики.
- Игра со кукла, маска и измислува текст за својата улога што ќе ја игра.

14.1.4.6. Драмски активности

Цели

- Развивање на имагинацијата, инвенцијата и творештвото.
- Воочување на значењето на невербалната комуникација.
- Развивање на систем на гласови и невербални движења за прикажување на чувства и различни животни и измислени ситуации.
- Ослободување од страв, несигурност, затвореност, напнатост.
- Развивање на визуелна и аудитивна перцепција и подобра контрола на своето тело.
- Стекнување социјално искуство и сознанија за другите луѓе преку играње на нивните улоги во драмските активности.
- Стекнување елементарни знаења за театарската и драмската уметност (особено куклениот театар и театарот на сенки), запознавање со артисти и други луѓе кои учествуваат во подготвување и реализација на театарски претстави.
- Негување љубов кон театарот и подготвување на детето за добар и пристапен посетител на театарски претстави.
- Оспособување за користење маски и костими како изразни средства.

Примери на активности

- Учествува во игри на пантомима.
- Игра игри на улоги од животот (пречек на гости; посета на болно другарче; нов другар во групата; неког моли за помош; не се согласува со неког и др.).

- Се запознава и учествува во народни обичаи кои содржат претставување, преземање улоги (пр. бадничари, сурати, василичари, џамалари и др.).
- Импровизира со сценска кукла, говори зад маска, во костум за некоја улога.
- Следи претстави на куклен театар, театар на маса, театар на сенки, драмски претстави од постарите другарчиња, воспитувачи, родители и сл.
- Гледа (во живо или снимени) театарски претстави, драмски програми за деца на ТВ и сл., а потоа разговара со воспитувачот за виденото и слушнатото, се запознава со актерите и разговара со нив.

Очекувани резултати

- Детето именува и со свои зборови ја објаснува разликата помеѓу „исполнител“ и „слушател“, „актер“ и публика.
- Умее со збор и движење да го претстави ликот што го глуми.
- Умее да се маскира и да учествува во реализација на неколку народни обичаи кои содржат претставување и преземање улоги (пр. бадничари, сурати, василичари, џамалари и др.).
- Со свои зборови ја објаснува разликата помеѓу преправањето- играњето некоја улога и вистинитоста - реалноста (кај себе и кај другарчињата).

14.1.4.7. Медиуми

Цели

- Развивање на просторни, временски, визуелни и слушни претстави, претстави за уметностите, комуникацијата, за себеси и другите.
- Развивање вештини за спознавање и именување на фотографија, плакати, слајдови, филм ТВ-емисии, радиоемисии, детски списанија и др.
- Развивање на творечки способности.
- Воочување на елементи (визуелни, звучни) на одделните медиуми, како и воочување разлики меѓу нив.
- Спознавање различни видови ТВ-програми (детски емисии, вести, уметничка програма, реклами, спортски преноси и др.).
- Запознавање со различни професии (илустратор, новинар, фотограф).

Примери на активности

- Детето учествува во активности во кои набљудува и коментира фотографии, слајдови, плакати, илустрации од детски списанија и сликовници, гледа и слуша филмски и видеопроекции, ТВ- емисии, ЦД-а.
- Ја „чита“ фотографијата и илустрацијата - измислувајќи своја приказна.
- Разговара со фотограф, илустратор, новинар, уредник на детско списание.
- Заедно со воспитувачот или родителите гледа филмови (анимирани и играни) слуша радиоемисии, а по гледањето и слушањето води разговор за особините на јунаците, каде и кога се случувало дејствието.
- Гледа разни ТВ-емисии.

Очекувани резултати

- Детето умее да именува неколку продукти од пшан и електронски медиум (детски списанија, ТВ и радиоемисии, фотографии, плакат).
- Покажува дека ја разбира пораката или содржината од различни медиумски проекти.

14.2. Музичко воспитание

Глобални цели

- Развивање на интерес и љубов кон музиката.
- Поттикнување на интерес, развивање желба и култивирање на детското природно тежнение за учество во различни музички активности (пеене, свирење, слушање, музика и движење).

- Формирање и развивање на музички слух.
- Развивање способности за емоционално восприемање и доживување на музиката.
- Создавање услови за откривање на богатството и разновидноста на светот на звуците.
- Поттикнување на желбата и навиката за активно слушање на музиката.
- Негување различни облици на спонтано музичко творештво.
- Развивање интерес и љубов кон уметничкото и народното творештво.
- Негување на љубов кон татковината и националниот и културниот идентитет.
- Доживување на музичката уметност како дел од општественото и културното живеење.
- Откривање, негување на индивидуалните специфични способности и надареност и развивање на истите.
- Доживување на музичкиот уметнички јазик и неговите изразни својства.
- Поттикнување на животниот оптимизам и облагородување на детската личност.
- Навикнување на соодветно и културно однесување при општење со музиката, во концертна сала и други институции.

14.2.1. Музичко воспитание на децата од 2 до 3 години

14.2.1.1. Пеене

Цели

- Создавање на основни навики на однесување при пеене.
- Оспособување на детето да разликува пеене од говорење.
- Создавање навики активно да ја слуша песната што ја пее воспитувачката.
- Навикнување на детето да пее заедно со воспитувачот и другите деца (хорово).
- Навикнување на детето да го воедначи својот глас со гласот на воспитувачот при пеене.
- Учење и пеене на 2 до 4 песни годишно, со обем од Е1 до А1.

Примери на активности

- Учествува во игра во која воочува и разликува кога другарчето пее, а кога говори.
- Учествува во активност во која вежба правилно да седи при пеенето и притоа концентрирано да го набљудува воспитувачот.
- Ритмички кажува едноставни бројалки.
- Пее хорово и го изразува ритмот со тропалка.

Очекувани резултати

- Детето разликува кога некој пее, а кога говори.
- Се вклопува во хорово пеене.

14.2.1.2. Слушање музика

Цели

- Слушање и разликување на звуци од непосредната околина.
- Развивање на аудитивна перцепција.
- Поттикнување интерес кон слушаната музика.
- Создавање навики музиката да ја слуша до крај.
- Оспособување на детето за разликување на карактерот на музиката (приспивна и игровна).
- Слушање и препознавање на позната песна која е изведена инструментално (гитара, металофон, клавијар, хармоника и др.).
- Слушање музички приказни.
- Следење на приредби од постарите деца.

Примери на активности

- Детето слуша, препознава и именува звуци на предмети, животни, временски појави итн.
- Вежба да ја слуша песната до крај.
- Слуша инструментална музика (класични минијатури-кратки композиции).
- Слуша народна музика поврзана со некои народни обичаи.
- Слуша музички приказни и ги именува ликовите.

Очекувани резултати

- Детето може да именува некои звуци од непосредната околина.
- Детето ја препознава повеќе пати слушаната музичка содржина.

14.2.1.3. Музика и движење**Цели**

- Оспособување за изведување движења со делови од телото и едноставни движења со целото тело.
- Оспособување за изведување на имитативни движења.
- Оспособување за изведување движења со придружба на тропалка.
- Поттикнување за учество во музички игри.
- Поттикнување за учество во традиционални игри.

Примери на активности

- Со придружба на музика детето изведува движења со раце, глава, нозе, тело.
- Изведува движења на приспивна и игровна музика (трча, скока, седнува, легнува и сл.).
- Изведува соодветни имитативни движења придружени со музика (пр. полжав, зајаче, врапче и сл.).
- Учествува во традиционални игри („Оди мачка покрај тебе”; „Топчето ми падна” и др.).
- Изведува движења во придружба на тропалка.

Очекувани резултати

- Со придружба на музика може да имитира движење на зајаче, полжавче, врапче.
- Може да ги усогласува движењата со темпото на музиката - брзо и бавно.

14.2.2. Музичко воспитание на децата од 3 до 4 години**14.2.2.1. Пеење****Цели**

- Создавање навики за правилно држење на телото при пеење.
- Навикнување на детето да пее со умерена јачина на гласот, без напрегање и викање.
- Навикнување на детето да пее заедно со воспитувачот, да го започне и заврши пеењето на даден знак на воспитувачот.
- Развивање на способност за пеење на песни со едноставен ритам во обем од d1 до a1 (4 до 6 песни годишно).
- Навикнување на детето да го воедначува својот глас (по висина и јачина) со гласот на воспитувачот.
- Навикнување на детето да пее со чиста и јасна дикција.
- Поттикнување на детето да пее пред публика.

Примери на активности

- Детето ги испитува гласовните можности на сопствениот глас.
- Пее песни придружени со движење (плескање, тропкање, марширање).
- Имитира звуци од природата и околината.

- Вежба да започне да пее на даден знак и на даден знак да заврши песната.
- Учи и репродуцира 4 до 6 песни во текот на годината.

Очекувани резултати

- Детето може да испее песна со едноставен ритам.
- Детето може на даден знак од воспитувачот да ја започне и заврши песната.

14.2.2.2. Слушање музика**Цели**

- Создавање навики детето активно да ја слуша музиката.
- Запознавање со приспивна, маршова и игрива музика.
- Оспособување за препознавање на музика која е слушана повеќе пати.
- Оспособување на детето да го разликува темпото на музиката (брзо, бавно).
- Оспособување на детето да ја доживее и соодветно да реагира на слушаната музика.

Примери на активности

- Слуша приспиви песни (детски – заспивалки, хорски и др.).
- Слуша инструментална музика со приспивен карактер („Приспивна песна” од Брамс; „Болната кукличка” од Чајковски и сл.).
- Слуша маршова музика (детска песна со маршов карактер, на пр. „Маршот на цуцињата” од Е.Григ).
- Слуша игрова музика (инструментална и вокално-инструментална, на пр. „Весела игра” и др.).
- Слуша фрагменти и минијатури со различно темпо поврзани со секојдневниот живот (на пр. „Тика така” од Р. Мац, „Квачка и пилиња” од Сен Санс и сл.).
- Следи приредби и прослави.

Очекувани резултати

- Умеа да ја препознае повеќе пати слушаната музика.
- Ја препознава и разликува брзата и бавната музика.
- Разликува пеење од свирење.

14.2.2.3. Музика и движење**Цели**

- Оспособување на детето со движење да го изразува карактерот на музиката (спокојна, маршова, игрива музика).
- Оспособување на детето да ги усогласува своите движења со брза и бавна музика.
- Оспособување со движења да го означи почетокот и крајот на музиката.
- Воочување на разлики меѓу мирување и движење.
- Оспособување за изведување на движења со музика во место, во движење и комбинирано.
- Поттикнување на детето слободно да се изразува со движења на едноставна кратка музичка содржина.
- Навикнување на детето да игра на приредби и прослави.

Примери на активности

- Слуша музика и изведува движења во просторот (лазење, потскокнување со една нога, потскокнување со две нозе, тркалање и сл.).
- Изведува движења на приспивна музика (приспиви песни и инструментална музика).
- Изведува движења на маршова музика.

- Изведува движења на брза и бавна музика (пр. „Мечка и зајаче“).
- Слуша музички приказни и учествува во нив (пр. „Полжавче и зајаче“ и сл.).

Очекувани резултати

- Детето може да се движи и да застане на даден знак од музиката.
- Може да ги усогласи движењата со карактерот и темпото на музиката (приспивна, маршова).

14.2.3. Музичко воспитание на децата од 4 до 5 години

14.2.3.1. Пеење

Цели

- Развивање навики за култивирано пеење.
- Развивање на способности за хорово пеење.
- Оспособување за индивидуално пеење.
- Оспособување за пеење едноставни мелодии со побогата содржина и ритмичка структура во обем од d1 до a1.
- Негување љубов кон народната песна.
- Оспособување за восприемање и репродуцирање на песни (од 6 до 8 песни годишно).

Примери на активности

- Детето вежба правилно седење и држење на телото, правилно дишење, јасна дикција.
- Пее кратки музички мотиви (вежби на неутрален слог, за висина, јачина и траење на тоновите).
- Пее народни песни (на пр., „Црпи вода Јано“ и др.).
- Пее песни во: брзо, бавно и умерено темпо.
- Ритмички искажува народни и детски бројалки.

Очекувани резултати

- Може ритмички да ги изговара бројалките.
- Знае да испее една народна песна.
- Може да пее вокално и со придружба на детски музички инструменти.

14.2.3.2. Слушање музика

Цели

- Оспособување на детето за активно слушање на музиката.
- Негување на интерес и љубов кон музиката што се слуша.
- Оспособување на детето да ја доживее и да ја препознава слушаната музика.
- Препознавање на карактерот и видот на музиката.
- Збогатување на музичките впечатоци и проширување на обемот на музичко слушните претстави.

Примери на активности

- Слуша музика во различно темпо (бавно, умерено, брзо).
- Слуша вокална музика (детски песни, хорски песни, народни песни и други песни со различна содржина, песни во придружба на некој инструмент или оркестар - уметнички...).
- Слуша вокално-инструментална музика (уметнички песни, народни и песни од детски фестивали).
- Слуша инструментална музика - композиции и фрагменти со различни карактери, клавирски минијатури и фрагменти (на пр., „Карневал на животните“ од К. Сен Санс).
- Слуша, препознава, разликува приспивна и маршова музика.

- Слуша народни песни, традиционални песни поврзани со празници и обичаи (коледе, прочка и други), како на пример: „Ој коледе“ и др.

Очекувани резултати

- Детето разликува вокална од инструментална музика.
- Слуша и разликува маршова, приспивна и игровна музика.
- Слуша, препознава и разликува детска песна од народна.

14.2.3.3. Свирење на детски музички инструменти

Цели

- Запознавање со детски музички инструменти.
- Запознавање со техниката на свирење со дел од детските музички инструменти.
- Развивање на осет за ритам.

Примери на активности

- Детето ги истражува и открива звучните својства на дел од детските музички инструменти (барабанче, стапчиња, чинели, триангли и свончиња).
- Се запознава со техниката на свирење, вежба правилно свирење на дел од детските музички инструменти.

Очекувани резултати

- Детето препознава и именува два детски музички инструменти.
- Може да свири на стапчиња и тропалки.

14.2.3.4. Музика и движење

Цели

- Развивање осет за ритам.
- Оспособување за изведување на движења по однапред осмислена кореографија.
- Оспособување за изведување движења според карактерот на музиката.
- Оспособување на детето со движења да го изразува регистарот (високо, ниско) и темпото (брзо, бавно).
- Оспособување за усогласување преку движењето да го одразува почетокот и крајот на музичката творба.
- Запознавање со народниот фолклор и лесни народни ора.

Примери на активности

- Истражува различни движења на целото тело, на деловите од телото, состојба на мирување.
- Изведува движења со песна (игри со песна).
- Изведува движења на ритмички содржини (со чекорење, плескање, тропкање или играње).
- Изведува движења слушајќи инструментална музика (со кореографија и без кореографија).
- Изразување (изведување) на движења во брзо темпо (пр., игровна песна на жирафата).
- Изразување (изведување) на движења во бавно темпо.
- Вежба со своите движења да го започне почетокот и крајот на играта.
- Учествува во музичка игра.
- Учествува во приредби и прослави.
- Набљудува и воочува различни форми на движење со музика и изведувачи (оро, балет).
- Учествува во активности поврзани со традиционални празници и обичаи.

Очекувани резултати

- Детето може своите движења да ги усогласи со едноставна музика.
- Може да учествува во едноставна музичка игра.
- Се вклучува во изведување на активност поврзана со традиционални празници и обичаи.

14.2.4. Музичко воспитание на децата од 5 до 6 години

14.2.4.1. Пеење

Цели

- Развивање навики за култивирано пеење.
- Развивање на способности за хорово пеење.
- Оспособување за индивидуално пеење.
- Оспособување за пеење едноставни мелодии со побогата содржина и ритмичка структура во обем од d1 до n1.
- Поттикнување на детето за творење на кратки мелодиски мотиви.
- Негување љубов кон народната песна.
- Оспособување на децата за стекнување со основни музички поими, висина и траење на тоновите.
- Оспособување за восприемање и репродуцирање на песни (од 7 до 9 песни годишно).

Примери на активности

- Детето вежба правилно седење и држење на телото, правилно дишење, јасна дикција.
- Пее кратки музички мотиви (вежби на неутрален слог, за висина, јачина и траење на тоновите).
- Пее народни песни (на пр. „Овчарче мило, премило“ и др.).
- Пее песни во: брзо, бавно и умерено темпо.
- Ритмички искажува народни и детски бројалки.
- Започнува песна, продолжува недовршена песна која е започната од некој друг.

Очекувани резултати

- Умее правилно да го држи телото при пеење.
- Пее со природна јачина на гласот, без викање и напрегање.
- Знае да испее една народна песна.
- Може да пее вокално и со инструментална придружба (клавир, гитара, хармоника).

14.2.4.2. Слушање музика

Цели

- Оспособување на детето за активно слушање на музиката.
- Негување на интерес и љубов кон музиката што се слуша.
- Оспособување на детето да ја доживее и да ја препознава слушаната музика.
- Препознавање на карактерот и видот на музиката.
- Збогатување на музичките впечатоци и проширување на обемот на музичко слушните претстави.

Примери на активности

- Слуша музика во различно темпо (бавно, умерено, брзо).
- Слуша вокална музика (детски песни, хорски песни, народни песни и други песни со различна содржина, песни во придружба на некој инструмент или оркестар - уметнички...).
- Слуша вокално-инструментална музика (уметнички песни, народни и песни од детски фестивали).
- Слуша инструментална музика - композиции и фрагменти со различни карактери, клавирски минијатури и фрагменти (на пр., „Карневал на животните“ од К. Сен Санс, „Бумбаров лет“ од Корсаков и сл.).
- Слуша народни песни, традиционални песни поврзани со верски празници и обичаи (коледе, прочка и други), како на пример: „Билјана платно белеше“; „Ој коледе“; „Оптири лајлам“; „Василице багровице“ и др.
- Слуша свечени песни - химната на Република Македонија.

Очекувани резултати

- Разликува хорска од соло-изведба.
- Го препознава и именува карактерот на музиката (весела, тажна).
- Слуша, препознава и разликува детска песна од народна.

14.2.4.3. Свирење на детски музички инструменти

Цели

- Запознавање со техниката на свирење со дел од детските музички инструменти.
- Развивање на осет за ритам.
- Оспособување за правилно ракување и контролирано свирење на орфовите инструменти.
- Оспособување на детето да изработи инструмент од природни материјали.
- Оспособување на детето изучените песни да ги придружува со дел од детските музички инструменти.
- Поттикнување на интерес за изведување на звучни ефекти со инструментите.

Примери на активности

- Детето ги истражува и открива звучните својства на дел од детските музички инструменти (барабанче, стапчиња, чинели, триангли и свончиња).
- Се запознава со техниката на свирење, вежба правилно свирење на дел од детските музички инструменти.
- Свири со дел од детските музички инструменти, а притоа се користи со графички прикажана ритмичка содржина (на пр., две мечиња-два пати удира на барабанче).
- Учествува во групно свирење со однапред подготвен аранжман на музичката содржина.
- Изведува звучни ефекти при куклени претстави, драматизации и сл.

Очекувани резултати

- Детето препознава и именува четири детски музички инструменти.
- Може да свири на стапчиња, свончиња и барабанче.
- Може да се вклопи во колективно музицирање со детски музички инструменти.

14.2.4.4. Музика и движење

Цели

- Развивање осет за ритам.
- Оспособување за изведување на движења по однапред осмислена кореографија.
- Оспособување за изведување движења според карактерот на музиката.
- Оспособување на детето со движења да го изразува регистарот (високо, ниско) и темпото (брзо, бавно).
- Оспособување за усогласување преку движењето да го одразува почетокот и крајот на музичката творба.
- Оспособување движењата да ги започнува и завршува заедно со другите и координирано.
- Запознавање со народниот фолклор и лесни народни ора.

Примери на активности

- Истражува различни движења на целото тело, на деловите од телото, состојба на мирување.
- Изведува движења со песна (игри со песна).
- Изведува движења на ритмички содржини (со чекорче, плескање, тропкање или играње).
- Изведува движења слушајќи инструментална музика (со кореографија и без кореографија).
- Изразување (изведување) на движења во брзо темпо (пр., игровна песна на жирафата).

- Изразување (изведуваче) на движења во бавно темпо (приспивна песна).
- Изведуваче на движења со народна песна и народно оро (на пример: „ Скопска Црногорка „, „ Ајде Величе „, и сл.).
- Вежба со своите движења да го започне почетокот и крајот на играта.
- Учествова во приредби и прослави.
- Учествова во активности поврзани со традиционални празници и обичаи.
- Набљудува и воочува различни форми на движење со музика и изведувачи (танц, оро, балет).

Очекувани резултати

- Може да изведе едноставни движења со однапред утврдена кореографија.
- Преку движења со музика детето го изразува карактерот на музиката.
- Може да се вклучи во изведуваче на активности поврзани со традиционални празници и обичаи.
- Може да изведува едноставни движења со народна песна.

14.2.4.5. Основи на музичкото творештво

Цели

- Поттикнување на творечките способности кај децата.
- Поттикнување на индивидуалната музичка надареност.
- Оспособување за спонтано музичко творештво преку пеење, свирење и движење.

Примери на активности

- Детето учествува во активности во кои со пеење го кажува своето име.
- Изнаоѓа различни начини на претставување на звуците од околината.
- Детето со пеење поставува куси прашања и со пеење одговара на нему поставените музички прашања.
- Измислува звучни ефекти за куклени претстави, драматизации и сл.
- Свири на дел од музичките инструменти, импровизира, составува свои „композиции“.
- Изведува позната детска песна, но со видоизменет крај.
- Познати облици на движење комбинира во едноставни и посложени танцови целини и ги изведува на позната композиција.

Очекувани резултати

- Со пеење го кажува своето име.
- Може да измисли музичко прашање и одговор.

14.3. Ликовно воспитание

Глобални цели

- Оспособување на детето за доживување, спознавање и уживање во ликовната уметност.
- Воведување во доживувањето на ликовната уметност како дел од општественото и културното живеење.
- Запознавање со дел од нашето културно наследство, јакнење на чувството на почит и гордост со него.
- Негување и развивање на индивидуални творечки потенцијали во фаза на доживување, креативно мислење и изразување, развивање на фантазијата.
- Откривање и негување на специфични уметнички способности и надареност.
- Воведување во доживување и спознавање на комуникацијата со и за ликовните дела.
- Воведување во спознавањето на ликовниот јазик: запознавање со светот на боите, облиците и линијата во визуелната комуникација со надворешниот свет.

- Развивање на способноста за изразување на своите доживувања преку ликовен јазик.

- Воведување на детето во светот на ликовното творештво: развивање, стекнување и негување на сетилниот сензибилитет во непосредната визуелна стварност, задоволување на истражувачките потреби и љубопитноста во манипулирањето со различни материјали и техники, буење на детската креативност, нејзино развивање и искажување.

- Развивање на визуелна и тактилна перцепција.
- Откривање, запознавање и почитување на сопствената различност, но и почитување на различностите на другите во творечка интеракција и комуникација.
- Развивање на мисловните процеси, дивергентно мислење.
- Развивање на интерес за вклучување на детето во одлучувањето и облагородувањето на просторот во кој престојува, како и уредувањето и одржувањето на надворешниот простор.

14.3.1. Ликовно воспитание на децата од 2 до 3 години

14.3.1.1. Цртање

Цели

- Воведување во користење различни цртачки материјали (молив, дрвени боички, фломастер, хартија со различна големина, боја, форма и цврстина и сл.).
- Развивање на интересот кај децата за цртање, повлекување разновидни линии и едноставни форми.
- Оспособување на детето неконтролираните чкртаници да ги заменат со контролирани.
- Стекнување првични сознанија за поврзаноста помеѓу она што го гледа со она што го црта.
- Негување и развивање на љубопитност.
- Оспособување на детето сигурно да ракува со цртачките материјали.
- Стекнување знаења дека со комбинирање на првите контролирани чкртаници може да нацрта посложени форми (од круг - глава на човек, линии - раце, нозе).
- Развивање на интересот кај детето за цртање, повлекување разновидни линии (вертикални, хоризонтални и кружни).
- Развивање на фината мускулатура на рацете; развивање на координацијата око-рака.

Примери на активности

- Детето слободно повлекува вертикални, хоризонтални и кружни линии по хартија (подлога).
- Игра и се запознава со можностите на цртачките материјали.
- Црта кружни линии (пр., клопче, гнездо).
- Црта кружни линии со еден потег на раката (пр., балон, обрач, топка).
- Црта испреплетени хоризонтални и вертикални линии по дадена тема (ограда, мрежа и сл.).

Очекувани резултати

- Детето може да нацрта вертикални, хоризонтални, испрекинати и кружни линии.
- Со еден потег на раката може да нацрта круг.
- При цртање не излегува од рамките на подлогата.

14.3.1.2. Сликање

Цели

- Запознавање на детето со различни материјали и средства за сликање (дебели четки, темпера, хартија со различна големина, боја и цврстина).
- Поттикнување на детето за доживување на експлозијата на боите, нивното разливање врз подлогата и со тоа буење на изненадување, радост и задоволство.
- Оспособување за разликување на основните бои.

- Развивање на визуелната перцепција.
- Развивање на фината моторика на раката; координацијата око - рака.
- Оспособување за сликање со прст, како и со стапче на чиј врв име сунѓер.

Примери на активности

- Детето игра со играчки и ги групира според бојата.
- Листовите хартија обоени со основните бои (со различна форма и големина) ги групира според бојата.
- Слика врз бела и различно обоена подлога со прст.
- Врз подлога со различна форма детето слика со стапче на чиј врв има парче сунѓер.

Очекувани резултати

- Детето разликува црвена, сина и жолта боја (ги групира обоените листови хартија со иста боја).
- Може да слика со прст и со стапче на чиј врв има сунѓер.

14.3.1.3. Печатење

Цели

- Стекнување елементарни знаења за тоа што е печат и како со него се ракува.
- Оспособување на детето за самостојно држење на печати прилагодени по големина, форма.
- Оспособување на детето за самостојно отпечатување на еден до два отпечатоци.
- Оспособување на детето за нанесување на отпечатокот во границите на определената подлога.
- Стекнување знаења дека печатот само ако е премачкан со боја може да даде отисок.
- Развивање на тактилна, визуелна и аудитивна перцепција.

Примери на активности

- Печати еден до два отисока со ист печат.
- Се обидува да печати со сув и необоен печат, како и со печат премачкан со боја и заклучува кој печат остава трага.
- Правилно го држи печатот со обоениот дел кон подлогата.
- Печати своја дланка претходно притиснатата врз виледа премачкана со боја.
- Набљудува и се запознава со процесот на нанасување боја на печатите.
- Печати со топки гужвана хартија.

Очекувани резултати

- Детето на вербално барање покажува печат.
- Детето самостојно држи и ракува со печатот.
- Детето прави еден до два коректни отпечатоци.

14.3.1.4. Обликување со разновиден материјал

Цели

- Развивање на љубопитноста кај детето.
- Поттикнување на детето за истражување и користење на различен материјал (хартија, песок, семиња, амбалажа).
- Збогатување на сензорно - перцептивните искуства.

Примери на активности

- Игра со различни видови хартија (салфети, обвивка за чоколадо, целофан, колаж хартија и др.), ги тутка, витка, кине, прави „снег“ од хартија.
- Воспитувачот пред децата од хартија обликува: авионче, птица, чамец и сл. и притоа и вербално коментира.

- Ниже обоени макарони на подебел пластичен конец.
- Истражува амбалажа (различни картонски кутии, пластични чаши, хартиени чаши, пластични шишиња и сл.), ги допира, фрла, турка, реди едни до други, реди едни врз други и сл.

- Кине долги и куси ленти од обоена хартија и со помош на воспитувачот ги обложува пластичните чаши и шишиња.

Очекувани резултати

- Детето кине и тутка хартија и прави топчиња од хартија.
- Нанижува обоени макарони на подебел пластичен конец.

14.3.1.5. Моделирање

Цели

- Поттикнување на љубопитноста за работа со разни материјали, глина, тесто, пластелин и др.
- Набљудување и истражување на визуелната стварност и посистемско забележување на предметите и нивните општи карактеристики.
- Воочување на формата, големината, текстурата и деталите на предметите во непосредната околина.
- Обликување во материјал на разни едноставни форми.
- Визуелно и тактилно откривање на својствата на материјалите за моделирање - глината, тестото (пластичност, влажност).
- Користење на двете раце во обликувањето на разни едноставни форми (со гмечење, сучење, тркалање).
- Развивање на тактилната перцепција.
- Создавање навики за хигиена и организација на работата (користење подлоги, миене на рацете и др.).

Примери на активности

- Детето набљудува и допира предмети и ја воочува нивната форма, големина, текстура, деталите.
- Игра со тесто.
- Игра, го истражува материјалот со допирање, гмечење и обликува разни валчести форми - топчиња, зрна и друго.
- Обликува меѓу дланките топчиња од глина и со нивно сплеснување формира пита, палачинка и др.
- Моделира со сучење: кифла, ѓеврек и обликува разни колачиња.

Очекувани резултати

- Детето препознава и именува различни материјали за моделирање (глина, тесто).
- Разликува и именува големини и обликува форми (големо, мало, топка, топчиња, пита, палачинка).
- Познава и користи постапка на обликување (со сучење, влдабнување, сплеснување).
- Умее да моделира едноставни предмети коишто го интересираат.
- Искажува иницијатива за обликување на одреден предмет.
- Измислува игри со обликуваните предмети.

14.3.1.6. Ликовни истражувачки активности

Цели

- Запознавање со основните ликовни материјали и начините на нивното користење.
- Поттикнување на ведро расположение и релаксирана атмосфера во групата.
- Развивање на љубопитност кај детето.
- Поттикнување на сетилниот развој.

Примери на активности

- Игра со „линии” - размотува волница, врвки, тенко обоено јаже врз подот, ги преклопува, поместува, испреплетува и прави „килим”.

- Воспитувачот прави „полжав” (на дното на пластичното постолје за селотејп поставува, по должина, дебел восочен пастел. Детето го зема „полжавот”, лази со него и ги набљудува трагите од „полжавот”.

- Игра со хартија (гмечи, тутка, кине поголеми парчиња, кине помали парчиња и прави „снег” и др.).

- Игра со песок: го фаќа, претура, му тече низ прстите, го навлажнува, го меси, става во различни сатови, обликува со прсти.

Очекувани резултати

- На вербално барање детето донесува: песок, глина, бои, четка, волница, сунѓер.

- Умее да гмечи, кине, плеска, претура од еден во друг сад, дупчи со прст во глина, хартија.

14.3.2. Ликовно воспитание на децата од 3 до 4 години**14.3.2.1. Цртање****Цели**

- Препознавање и правилно користење на цртачкиот материјал (молив, дрвени бои, восочни пастели, креди во боја, фломастери, хартија со различна големина, боја, форма и цврстина).

- Негување и развивање интерес кај децата за цртање, повлекување на разновидни линии, поврзување на линиите во конкретни форми.

- Оспособување на детето контролираните чкртаници да ги замени со едноставни форми и облици.

- Поттикнување на самостојноста во ликовното изразување.

- Негување и развивање на фокусираното внимание и љубопитност.

- Развивање на фината мускулатура на раката и координацијата око- рака.

Примери на активности

- Детето црта вертикални линии по дадена тема, како и паралелни вертикални линии (пр. ограда, реси од шалче и сл.).

- Црта коси паралелни линии (пр., шари од килим, чешел, четка и др.).

- Црта точки и ги поврзува со линии.

- Црта едноставни форми и облици (пр., огледало, играчка и сл.).

- Црта со креди во боја на бетон.

Очекувани резултати

- Детето може да нацрта паралелни вертикални, хоризонтални и брановидни линии.

- Правилно ракува со цртачкиот материјал (дрвени бои, фломастери).

- Може да нацрта едноставни форми и облици (дрво и сл.).

14.3.2.2. Сликање**Цели**

- Оспособување за правилно користење на четката при сликање на различни подлоги (по дебелина, форма, боја).

- Разликување и именување на црвена, жолта и сина боја.

- Оспособување на детето за ликовно изразување.

- Развивање на визуелната перцепција.

- Развивање на фината моторика на раката и координацијата око- рака.

Примери на активности

- Воочува и именува: црвена, жолта и сина боја кај обоени листови хартија, коцки, балони и др.

- Со разредени темперни бои (основните бои) покрива подлоги со различна форма со стапче на чиј врв има сунѓер.

- Игра со четки со различна големина и дебелина, повлекува со нив линии со разредени темперни бои, ги запознава можностите на четките и својствата на хартијата кога се навлажнува и прекрива со боја.

- Со четка и разредена темперна боја покрива помала површина (круг, квадрат и сл.) и притоа согледува дека треба нежно да поминува со четката, а ако на исто место повеќе пати помине со боја хартијата се натопува и се кине.

Очекувани резултати

- Детето на своја облека или играчки именува: црвена, жолта, сина, зелена боја.

- Правилно користи дебела четка за да покрие поголема површина хартија со боја.

14.3.2.3. Печатење**Цели**

- Стекнување елементарни знаења за тоа што е печат, што може да биде печат.

- Оспособување за самостојно држење на печатите од поголем формат и самостојно отпечатување на два до три отпечатоци со истите.

- Оспособување за контролирано движење на раката и отпечатување на однапред одреденото.

- Стекнување знаења дека печатот само ако е премачкан или потопен во боја може да даде отисок.

- Споредување и разликување на различни отпечатоци.

- Оспособување за споредување на успешни и помалку успешни отпечатоци.

Примери на активности

- Печати со топчиња (од тенис од сунѓер).

- Самостојно движи сунѓерести валјачиња и со нив отпечатува на хартии од поголем формат.

- Вежба нанесување на боја на печатот и отпечатување.

- Споредува различни отпечатоци; пронаоѓа кој отпечаток на кој печат припаѓа.

- Споредува отисоци добиени со печатење со различен стисок на раката (посилно или полесно притиснат печат од сунѓер или друг впивателен материјал).

Очекувани резултати

- Детето знае што е печат и како се печати со него.

- Детето вербално објаснува дека само печат кој е премачкан со боја може да даде отпечаток.

- Умее да држи печат и со него да направи еден или повеќе коректни отпечатоци.

- Детето умее да разликува од кој печат е добиен кој отисок.

14.3.2.4. Обликување со разновиден материјал**Цели**

- Поттикнување на детето за истражување на разновиден материјал (семиња, плодови, песок, амбалажа, хартија, сунѓер, стиропор, волница, цвеќиња и сл.).

- Богатување на сензорно - перцептивните искуства.
- Оспособување за сечење со ножички со тап врв.
- Поттикнување на интелектуалниот развој.
- Развивање на фината моторика на раката; координацијата: око- рака.

Примери на активности

- Сече со ножички со тап врв дебел, а потоа и потенки ленти од хартија; сече квадрат од хартија (која претходно ја нацртал со шаблон) и други форми.
- Сече тенки ленти од разнобојна хартија и од нив прави украси за елка, декорација за училницата и сл.
- Ниже обоени макарони, топчиња и др. и прави ѓердани, украси за училницата и сл.
- Игра со картонски кутии различни по големина и форма; ги фрла; става една до друга, една врз друга; прави зграда, замок, камион и др.
- Игра со сунѓери различни по големина, форма и боја; ги гмечи, тутка, фрла; ги става еден до друг, еден врз друг; прави од нив: столче, кула, воз и др.
- Собира од околината скршени гранчиња, костени, шишарки, различни плодови, ги допира, набљудува, ги комбинира и од нив прави украси за училницата.

Очекувани резултати

- Детето ги разликува и ги именува материјалите со кои обликува нови форми.
- Умее самостојно да одбере материјали за обликување.
- Умее да: гмечи, тутка, ниже, кине.
- Сече со ножички со тап врв.

14.3.2.5. Моделирање

Цели

- Негување на чувството за форма и оспособување за моделирање со разни материјали (глина, пластелин, тесто).
- Воочување и разликување на формата, големината, текстурата и деталите на предметите во непосредната околина.
- Усовршување на умењата за моделирање со дланките и прстите на рацете.
- Совладување на постапките во моделирањето: сплескување, извлекување, спојување, додавање и одземање.
- Поттикнување за моделирање на познати и едноставни форми од флората и фауната.
- Поттикнување за самостојно ликовно изразување.
- Усвојување на хигиенски навики при употребата на материјали за моделирање.
- Развивање на творечките и моторичките способности и умешноста за формирање ликовна целина со составување на форми со спојување, допирање и градење.
- Развивање на тактилната перцепција.

Примери на активности

- Детето набљудува и анализира (форма, текстура, боја, детали) на разни плодови: пиперка, морков, домати, костен неизлупен и друго и пластично ги обликува.
- Обликува долгнавести форми со сучење и создава кружни форми - алки, и со нивно спојување форми синџир, приврзок, обетки и сл.
- Користи постапки на вглабнување, извлекување и сплескување во моделирањето на разни форми (чинија, кифла, морков и др.).
- Спојува, допира, одделува едноставни моделирани предмети.
- Моделира предмети по иницијатива на самото дете.

Очекувани резултати

- Детето умее да користи едноставна тридимензионална форма во ликовното изразување.
- Компонира повеќе предмети - фигури во целина и вербално го интерпретира прикажаното.
- Придонесува со своја измоделирана изработка во групна творба и соработува со други деца.
- Со свои зборови ги коментира сопствените ликовни творби.
- Искажува иницијатива за обликување на одреден предмет.
- Измислува игри со обликуваните предмети.

14.3.2.6. Ликовни истражувачки активности

Цели

- Запознавање со разновидни ликовни материјали, нивни основни карактеристики и можностите што ги пружаат.
- Будење на позитивни чувства кај детето, како и позитивна емоционална атмосфера во групата.
- Оспособување на детето да стекнува нови искуства од непосредната околина, со вклучување на сите сетилиа.
- Развивање на мисловните процеси кај детето.
- Поттикнување и развивање на чувството за слобода при истражување и ликовно изразување.
- Развивање на природната љубопитност на детето низ процесот на истражување.

Примери на активности

- Црта во воздух (на дадени вербални инструкции или соодветна музика „црта“ со прст слободно во воздух), може и ликовно да се изрази на хартија.
- Слика со неликовен материјал: на подлога премачкана со домашен штирак, со топче од стуткана хартија, лажица, чепкалка за уши, прст, цела дланка и друго ги менува шарите сè додека се исуши подлогата.
- Игра со различна хартија (тутка, кине, потопува во вода со домашен штирак, цеди, меси, моделира); слика на стуткана хартија која потоа ја исправува - „пегла“; топчиња од хартија потопува во обоена вода и прави ѓердан и сл.

Очекувани резултати

- Самостојно ја одбира положбата на телото при ликовните истражувачки активности.
- Детето ги познава основните ликовни материјали и нивните својства и можности.
- Самостојно манипулира со разновидни материјали, умее да гмечи, тутка, кине, ниже, претура.

14.3. 3. Ликовно воспитание на децата од 4 до 5 години

14.3.3.1. Цртање

Цели

- Оспособување на детето за правилно користење и именување на цртачките материјали (молив, дрвени бои, восочен пастел, креди во бои, фломастер, хартија со различна големина, форма, боја и текстура).
- Стекнување поголема сигурност и контрола на движењата на раката при правилното користење на приборот за цртање.
- Оспособување за користење на моливи, дрвени боички за добивање на линии со различни дебелини.
- Стекнување искуства за примена на различни линии (хоризонтални, вертикални, брановидни, отворени, затворени, како и нивно комбинирање).
- Оспособување за самостојно и колективно творење.

- Поттикнување на самостојноста во ликовното изразување.
- Негување и развивање на фокусираното внимание и љубопитност.

Примери за активности

- Црта круг со еден потег на раката (пр., сонце, топка, лампиони и др.).
- Црта линии со различна дебелина и интензитет со користење на дебели и тенки дрвени боици и моливи (пр. стебло и гранки).
- Црта со исправен и легната восочен пастел, креда.
- Набљудува и воочува односи (поголемо од помало) помеѓу предметите, објектите и суштествата (на пр., дрво-кука, мајка-дете).
- Илустрира пригоден текст (една сцена).
- По завршување на цртежот детето зборува што нацртало, а неговиот искаж воспитувачот го бележи на опачината на цртежот.
- Црта со повторување на ист мотив (дрворед, букетче).

Очекувани резултати

- Детето правилно ракува и ги именува цртачките материјали: молив, дрвени бои, фломастер, восочни пастели, креди во боја.
- Умее да црта едноставни форми (цвет, сонце, дрво, кука).

14.3.3.2. Сликање

Цели

- Развивање на способностите за перципирање и разликување на боите.
- Развивање на способноста за правилно ракување со различни материјали и техники за сликање.
- Развивање и негување на основните хигиенско-технички и работни навики.
- Збогатување на детскиот говор.

Примери на активности

- Ја набљудува природата и воочува различни бои.
- Игра со различни четки и ги открива нивните својства (која четка каква трага остава).
- На подлоги од хартија (различни по форма и големина) детето слика со основните бои, со темпера (пр.: небото во лето, мојата топка и сл.).
- Се навикнува да го заштитува просторот каде што слика (со стара хартија, мушама и др.).
- Набљудува слики и репродукции на познати слики.
- Заедно со воспитувачот учествува во изготвувањето на сценографија за драматизации.

Очекувани резултати

- Детето правилно го користи приборот за сликање со темперни бои.
- Умее да се грижи за хигиената на просторот.

14.3.3.3. Печатење

Цели

- Стекнување елементарни знаења за печатењето, за печатите и за отпечатоците.
- Оспособување за самостојно држење на печатите и самостојно печатење.
- Стекнување знаење за тоа дека со печатите е можно повторување на истата форма или облик.
- Стекнување знаења за тоа дека кој било предмет премачкан со боја може да биде отпечатен или да даде некаква трага.
- Оспособување на детето за контролирано ритмично движење на раката (боја-лист хартија).

Примери на активности

- Детето користи најразновидни печати, со различна големина, дебелина и облик.
- Печати со дел од дланка, најчесто со врвовите од прстите и ритмично ги повторува движењата (боја-лист, боја-лист).
- Печати со ист печат врз разновидни подлоги (по боја, по текстура, по впивателност) и ги споредува отисците.
- Печати врз големи кутии (декорира врз картон).

Очекувани резултати

- Детето со свои зборови објаснува дека предметите, печатите, играчките и деловите од тело премачкани со боја даваат отисок.
- Умее да држи и правилно да ракува со печати со различна големина, дебелина, форма и од различен материјал.

14.3.3.4. Обликување со разновиден материјал

Цели

- Развивање на смислата за обликување со разновидни материјали кои се спојуваат или обликуваат со кинење, сечење, лепење, нижење и др.
- Негување на осетливоста за тродимензионалност во просторот, стекната преку различни игри и конструкторски активности.
- Збогатување на сензорно-перцептивните искуства.
- Развивање на спретност во користењето на материјалите и средствата (селотејп, лепак и сл.).
- Оспособување за вертикално поставување на фигурите и конструкциите во просторот.
- Оспособување за пронаоѓање, воочување и одбирање на материјали од непосредната околина, со кои пластично ќе се изрази.
- Развивање на ситната мускулатура на шаката, координацијата око-рака.
- Развивање на фантазијата.

Примери на активности

- Сече различни парчиња од тенки ткаенини, ги подредува на свој начин на лист хартија и ги лепи.
- Детето обликува и компонира со комбинирање на веќе оформени природни облици, како што се: гранки, плодови, семиња, лисја, кора од стебло, мешунки, мов, суви цвеќиња, камчиња и др.
- Учествува во изработка на кукли за куклени претстави (од дрвени лажици, лејки и сл.).

Очекувани резултати

- Детето разликува и именува повеќе материјали со кои може да обликува.
- Може да обликува едноставна играчка од различен природен материјал.

14.3.3.5. Моделирање

Цели

- Задоволување на детската љубопитност за откривање на одредени визуелни и тактилни особености на ликовни материјали и користење на можноста за обликување со нив.
- Воочување на карактеристики на предмети кои се разликуваат по форма, текстура, боја, големина и детали.
- Усовршување на способноста за моделирање на различни форми, предмети и фигури со глина, глинamol, пластилин и друго.
- Поттикнување на интересот за моделирање на предмети со посложена форма.

- Развивање на способностите за забележување, доживување, фантазијата и способноста за работа со различни ликовни материјали за моделирање.

- Оспособување за моделирање на предмети за секојдневна употреба.

- Оспособување за соработка со други деца во изработката на колективна ликовна творба.

Примери на активности

- Моделира форми со односи: големо - мало (топки - големи - мали, фигура со одреден предмет - дете со топка, со играчка и др.).

- Обликува едноставни предмети за домаќинството: лажица, виљушка, чинија, ваза, шолја, за млеко и создава композиција амбиент на маса).

- Обликува со дланките топка и постапно ја трансформира (со сплеснување - на штица за моделирање) во друга геометриска форма - коцка, паралелолипед и др.

- Гледа фотографии со скулптури и разговара со воспитувачот за нив.

Очекувани резултати

- Прикажува целина и неколку детали во измоделираните фигури.

- Знае дека измоделираната фигура може да се гледа од различни страни.

- Активно ги користи дланките и прстите при моделирање.

- Компонира повеќе фигури во целина - создава приказна и вербално го интерпретира прикажаното.

14.3.3.6. Ликовни истражувачки игри

Цели

- Развивање на способноста за фокусирано набљудување на предметите и нивните карактеристики.

- Збогатување на детското искуство од непосредната средина, стекнато преку активирање на сите сетили на детето.

- Осознавање на линиите, формите и боите преку директно непосредно набљудување и вербална комуникација.

- Стекнување самодоверба, сигурност и слобода во процесот на проучување и творење.

- Ослободување од стравот од валкање и слободно манипулирање со материјалите.

- Откривање на различните ликовни можности на материјалите и нивно употребување на повеќе начини, како и слобода во комбинирање на ликовните техники.

- Поттикнување и поддржување на детската љубопитност.

Примери на активности

- Црта со ликовни материјали (чешел, стапче, четка за заби и др.).

- Црта (слика) спротивно (с# што гледа големо го црта мало и обратно; друга варијанта: дебело - тенко и др.).

- Дополнува слика (исечените делови од фотографии од колор списанија се лепат на хартија, а детето самостојно доцртува).

- Слика на различни подлоги (целофан, дрво, камен, тесто, платно, пластични чаши и др.).

Очекувани резултати

- Детето го користи основниот прибор за ликовно изразување, а пронаоѓа и други предмети од непосредната околина кои ги користи во ликовното изразување.

- Показува вештина за самостојно кинење, втиснување, печатење и месење.

14.3.4. Ликовно воспитание на децата од 5 до 6 години

14.3.4.1. Цртање

Цели

- Оспособување на детето за правилно користење и именување на цртачките материјали (молив, сув пастел, креди во боја, графит, хартија со различна големина, форма, боја и текстура).

- Стекнување поголема сигурност и контрола на движењата на раката при правилното користење на приборот за цртање.

- Оспособување за користење на моливи, дрвени боички за добивање на линии со различни дебелини.

- Стекнување искуства за примена на различни линии (хоризонтални, вертикални, брановидни, коси, отворени, затворени, тенки, дебели, долги, куси, испрекинати, како и нивно комбинирање).

- Оспособување за поцелосно прикажување на предметите и објектите од непосредната околина, со детали.

- Оспособување за цртање на илустрација на одредена содржина.

- Оспособување за самостојно, тандемско и колективно творење.

- Поттикнување на самостојноста во ликовното изразување.

- Негување и развивање на фокусираното внимание и љубопитност.

Примери за активности

- Црта линии со различна дебелина и интензитет со користење на дебели и тенки дрвени боички и моливи (пр. стебло и гранки).

- Црта со сув пастел и графит.

- Црта со исправен и легнат восочен, сув пастел, креда.

- Декорира со користење и комбинирање на линии со различна боја, насока, континуитет и друго (декорирање килимче, топла облека - капа, шалче, ракавици, крилца на пеперутки).

- Набљудува предмети, објекти од непосредната околина и суштества, на нив забележува што поголем број на детали и ги внесува во цртежот (делови на возило, делови на тело на човекот или на животно, делови на играчка, кука, мебел и слично).

- Набљудува и воочува односи (поголемо од помало) помеѓу предметите, објектите и суштествата (на пр., шише-чаша, цвеќе-пчелка).

- Илустрира пригоден текст.

- По завршување на цртежот детето зборува што нацртало, а неговиот исказ воспитувачот го бележи на опачината на цртежот.

- Црта со повторување на ист мотив (дрворед, букетче).

Очекувани резултати

- Детето правилно ракува и ги именува цртачките материјали: молив, дрвени боички, фломастер, восочни пастели, креди во боја, графит, сув пастел.

- Детето внесува детали во својот цртеж.

- Облиците кои детето ги црта се поблиски до реалноста.

- Умеет да нацрта илустрација на кратка приказна или текст.

14.3.4.2. Сликање

Цели

- Развивање на способностите за перцепирање и разликување на боите.

- Развивање на способноста за правилно ракување со различни материјали и техники за сликање.

- Развивање на способноста за креативно изразување со боја.
- Развивање и негување на основните хигиенско-технички и работни навики.
- Збогатување на детскиот говор.

Примери на активности

- Ја набљудува природата и воочува различни бои.
- Игра со различни четки и ги открива нивните својства (која четка каква трага остава).
- На подлоги од хартија (различни по форма и големина) детето различни мотиви со основните бои.
- Се навикнува да го заштитува просторот каде што слика (со стара хартија, мушама и др.), а по користењето на приборот самостојно го мие и враќа на соодветното место.
- Учествува во посети на изложби на сликарски дела, на ателјеа и разговара со сликарот.
- Слика илустрација на краток текст.
- Заедно со воспитувачот учествува во изготвување на сценографија за драматизации, приредби на групата, прослави и сл.

Очекувани резултати

- Детето правилно го именува и користи приборот за сликање со темперни бои.
- Умее да се грижи за хигиената на просторот и за подредување на приборот за сликање на соодветното место.

14.3.4.3. Печатење

Цели

- Стекнување елементарни знаења за печатењето, за печатите и за отпечатоците.
- Оспособување за самостојно држење на печатите и самостојно печатење.
- Стекнување знаење за тоа дека со печатите е можно повторување на истата форма или облик.
- Стекнување знаења за тоа дека кој било предмет премачкан со боја може да биде отпечатен или да даде некаква трага.
- Стекнување знаења дека секој предмет отпечатен од различна страна (со вртење, тркалање) ќе даде различен отпечаток.
- Оспособување за делумно учество во изборот на предметите со кои ќе печати.
- Стекнување знаења и делумно учество во изработување на монотипијата.
- Оспособување на детето за контролирано ритмичко движење на раката (боја-лист хартија) и успешно печатење.

Примери на активности

- Детето користи најразновидни печати, со различна големина, дебелина и облик.
- Самостојно дава идеи за изработување на печати од разновиден материјал.
- Печати со ист печат врз разновидни подлоги (по боја, по текстура, по впивателност) и ги споредува отисоците.
- Печати со помали печати отисоци во низа, во круг и сл. Точно го следи одредениот правец на печатењето.
- Печати врз стара маица или врз големи кутии (декорира врз текстил, картон и сл).
- Набљудува изработка на монотипија и учествува во изработката.

Очекувани резултати

- Детето умее да ја регулира силата на дланката (притисок, стисок) и прави повеќе коректни отисоци.
- Детето ритмично ја движи раката, печатот (боја-лист хартија...).

14.3.4.4. Обликување со разновиден материјал

Цели

- Развивање на смислата за обликување со разновидни материјали кои се спојуваат или обликуваат со кинење, сечење, лепење, нижење и др.
- Негување на осетливоста за тродимензионалност во просторот, стекната преку различни игри и конструкторски активности.
- Збогатување на сензорно-перцептивните искуства.
- Развивање на спретност во користењето на материјалите и средствата (ножици, селотеп, лепак, дрвени игли и сл.).
- Оспособување за вертикално поставување на фигурите и конструкциите во просторот.
- Оспособување за самостојно пронаоѓање, воочување и одбирање на материјали од непосредната околина, со кои пластично ќе се изрази.
- Развивање на ситната мускулатура на шаката, координацијата око-рака.
- Развивање на фантазијата.
- Развивање на дивергентно мислење.

Примери на активности

- Игра со различен отпаден материјал (пр., кутии со различна форма и големина, пластични чаши и шишиња, амбалажа за јајца, меки фолии, сунѓери и др.) и од нив гради нови облици.
- Детето обликува и компонира со комбинирање на веќе оформени природни облици, како што се: гранки, плодови, семиња, лисја, кора од стебло, мешунки, мов, суви цвеќиња, камчиња и др.
- На разбојче ткае со волница, ленти од ткаенина, стари хулахопки.
- Учествува во изработка на кукли за куклени претстави: од дрвени лажици, волница, ткаенина, лејки и сл.

Очекувани резултати

- Умее да кине, сече, спојува, лепи, ткае.
- Може со комбинирање да обликува едноставни форми и конструкции по сопствена замисла.

14.3.4.5. Моделирање

Цели

- Усовршување на способноста за моделирање на различни форми, предмети и фигури со глина, пластелин, глинамол.
- Поттикнување на детето за самостојно и слободно ликовно творење.
- Навикнување за самостоен избор на ликовен материјал и мотив за ликовно изразување.
- Поттикнување на интересот за моделирање на предмети со посложена форма.
- Негување на индивидуалниот сензибилитет за работа со одреден материјал и креативно претставување на замислата.
- Оспособување за постигнување подобра визуелна точност при моделирањето на формите и предметите.
- Развивање на способностите за забележување, доживување, фантазијата и способноста за работа со различни ликовни материјали за моделирање.
- Оспособување за користење на едноставни помагала во декорирањето на моделираните предмети (пр., стапче, фломастер, ножичка и сл.).
- Збогатување на емоционалниот живот и воведување во естетските вредности на визуелниот свет.
- Запознавање со вајарско ателје, посета на изложбен простор со скулптури, запознавање со вајар.

Примери на активности

- Детето моделира мотив по сопствен избор (со едноставна или посложена форма) и самостојно одбира ликовен материјал (глина, пластелин, тесто, глинамол).
- Моделира форми со односи: големо - мало (топки - големи - мали, фигура со одреден предмет - дете со топка, со играчка и др.).
- Моделира фигура во одредено движење.
- Обликува со дланките топка и постапно ја трансформира (со сплеснување - на штица за моделирање) во друга геометријска форма - коцка, паралелопипед и др.
- Набљудува изложби на скулптури.
- Гледа фотографии со скулптури, учествува во посета на вајарско ателје, разговара со вајар.

Очекувани резултати

- Умее да ги прикаже основните карактеристики на разни форми (предмети, човек, животно).
- Прикажува целина и неколку детали во измоделираните фигури.
- Знае дека измоделираната фигура може да се гледа од различни (сите) страни.
- Активно ги користи дланките и прстите, но умее да користи едноставни помагала во декорирањето на моделираните предмети (пр., стапче, фломастер, ножичка и сл.).
- Детето ги разбира и користи термините: глина, пластелин, глинамол, моделирање.

14.3.4.6. Ликовни истражувачки активности**Цели**

- Развивање на способноста за фокусирано набљудување на предметите и нивните карактеристики.
- Збогатување на детското искуство од непосредната средина, стекнато преку активирање на сите сетилна на детето.
- Стекнување самодоверба, сигурност и слобода во процесот на проучување и творење.
- Откривање на различните ликовни можности на материјалите и нивно употребување на повеќе начини, како и слобода во комбинирање на ликовните техники.
- Поттикнување и поддржување на самостојноста во истражувачките постапки за откривање и експериментирање со разновидни материјали и подлоги за ликовно изразување.
- Поттикнување и поддржување на детската љубопитност.
- Оспособување самостојно да ја одберат положбата на своето тело во однос на подлогата (да седат, клечат, стојат, лежат).

Примери на активности

- Црта со неликовни материјали.
- Црта на невообичаен начин (со двете раце истовремено, со повеќе боички во рака, црта со затворени очи и др.).
- Црта (слика) спротивно.
- Дополнува слика (исечените делови од фотографии од колор списанија се лепат на хартија, а детето самостојно доцртува).
- Слика на различни подлоги (целофан, дрво, камен, тесто, платно, пластични чаши и др.).
- Слика „невидлива“ слика (детето слика на хартија со четка и сок од исцеден лимон, а воспитувачот потоа го открива над пламен од свеќа).
- Меша бои (меша две основни бои и добива секундарна боја).

Очекувани резултати

- Детето самостојно избира материјали, ги истражува нивните својства, ги комбинира и вклучува во творечкиот процес.
- Самостојно ја одбира положбата на телото во ликовните истражувачки активности.
- Воочува сличности и разлики кај разнородни и истородни предмети.
- Стекнатото искуство за својствата и карактеристиките на материјалите го применуваат во наредните истражувачки активности

15. Интелектуален развој**15.1. Математика****Глобални цели**

- Воочување на математиката во непосредната околина и секојдневниот живот на детето.
- Развивање на математичкото изразување.
- Развивање на математичкото мислење.
- Развивање на вештините поврзани со математиката.
- Придонесување за формирање на особините на личност: самостојност, иницијативност, точност, љубопитност, трпеливост и истрајност во започнатите активности.
- Доживување на математиката како пријатно искуство.

15.1.1. Математика за децата од 2 до 3 години**15.1.1. 1. Математика во непосредната околина и секојдневниот живот на детето****Цели**

- Воочување и разликување на круг, квадрат, триаголник и коцка.
- Разликување и именување на топка.
- Поттикнување и развивање на способност за ориентација во просторот.
- Оспособување за одредување на односите меѓу предметите во однос на себе (горе-долу, пред-зад, под).
- Оспособување за одредување на односите меѓу предметите (зад, во, на, под).
- Оспособување за одредување на временските релации: ден и ноќ.

Примери на активности

- Препознава топка и коцка, ги разликува, ја именува топката.
- Истражува, комбинира предмети, на пример: во соодветни шаблони (исечени, обликувани) вметнува соодветни предмети (круг, триаголник, коцка, квадрат).
- Игра со материјали како што се: песок, вода, глина, полни модели и кофички со песок.
- Игра игри во кои се разместуваат предметите, а воспитувачот вербално ги искажува односите меѓу предметите (во, на, зад, под).
- Ги покажува сите предмети кои се тркалезни (како топката).

Очекувани резултати

- Детето може да покаже и да именува неколку предмети во форма на топка.
- На вербално упатство детето ги става играчките на соодветно место (пр., автомобилот во гаража; топката под маса; куклата на столче и сл.).

15.1.1.2. Математиката како средство за логичко размислување и решавање на проблеми

Цели

- Оспособување за споредување на различни предмети (согледување на сличностите и разликите меѓу предметите).
- Оспособување за издвојување на едно карактеристично својство на предметите и споредување според тоа својство.
- Оспособување за групирање на предмети според воочлива особина.
- Оспособување за решавање на едноставни проблемски ситуации.

Примери на активности

- Препознавање на слика предмети, лица и ситуации („најди исто“; „кој е на сликата?“; „што прави тој на сликата?“ и сл.).
- Реди слагалка со 3-4 делови.
- Игра со: чаша во чаша, коцка во коцка.
- За својата количка (мала, голема, зелена) бара соодветна гаража (мала, голема, зелена).
- Игра со коцки во три бои, а на крајот од играта коцките ги става во соодветно обоената кутија.

Очекувани резултати

- Детето може да оддели топки, коцки, балони според бојата (црвена, жолта, сина, зелена) и да ги стави во соодветно обоените кутии.
- Од купче: топки, балони, коцки, играчки одделува големи предмети во голема кутија, а мали во мала кутија (кога постои воочлива разлика меѓу нив).
- Успева да најде скриена играчка (на пр., наоѓа начин како да извади играчка од кутија или од мрежичка - првин го пронаоѓа отворот на кутијата или мрежичката).

15.1.1.3. Математиката како средство за комуникација

Цели

- Воочување и именување на просторните односи меѓу предметите во секојдневниот говор и активности (горе, долу, во, на, под).
- Користење на математичка терминологија при опишување на предметите од непосредната околина (топка, коцка, големо, мало).

Примери на активности

- При игри со коцки гради мостови, куќи, згради, а потоа кажува што изградил.
- Користи изрази за споредување на предмети, играчки (големо, мало, лесно, тешко).
- Во игра и секојдневни активности ги користи термините: топка, големо, мало, во, на, под.

Очекувани резултати

- Детето го разбира даденото вербално упатство од возрастасно лице и врз основа на него може да изврши едноставна активност (на пр., „те молам стави ја топката во кутијата“).
- Во игра и секојдневни ситуации детето правилно ги користи термините: во, на, под, топка.

15.1.1.4. Поим за број

Цели

- Воочување на симболите од непосредната околина.
- Воочување и разликување на: „многу“ и „малку“ кај предметите, кога постои голема разлика во количеството.
- Разликување на „едно“ и „многу“.

- Оспособување на детето да придружува предмети по боја, по големина (големо, мало), по форма (топка, коцка).

- Именување на предметите во множествата.

Примери на активности

- Игра со коцки, цветови, костени и сл. Воспитувачот зема една коцка, детето зема една коцка, повторно воспитувачот, па детето и така с# додека се добијат две еднакви купчиња. Притоа воспитувачот нагласува: „едно“ и „многу“.
- Игра со топки и коцки и покажува каде има многу, а каде малку топки или коцки (доколку постои голема разлика во количеството).
- Во кукленото катче до секоја чинија поставува една лажица, една салфета, една чаша.

Очекувани резултати

- Детето покажува дека може да придружи еден на еден предмет според воочлива карактеристика – боја, големина (големо, мало), по форма (топка), (на пр., на топка придружува топка, на голема кукла придружува голема кукла и сл.).
- На барање детето може да донесе еден предмет.
- Покажува каде има многу, а каде малку играчки, кога постои воочлива разлика во количествата.

15.1.2. Математика за децата од од 3 до 4 години

15.1.2.1. Математиката во непосредната околина и секојдневниот живот на детето

Цели

- Воочување и разликување на квадратна и триагол-на форма, разликување и именување на круг.
- Воочување и именување на топка и коцка.
- Спознавање на просторот околу себе и ориентаци-ја низ познатата околина.
- Одредување на положбата на предметите во однос на себе (горе-долу, пред- зад, под, далеку).
- Одредување и вербално искажување на односите меѓу предметите (пред-зад, во, на, под).
- Систематизирање на искуствата на детето за временските релации (утро, пладне, сегашност).

Примери на активности

- Игра со топка, ја користи за воочување на тркалезен облик, пронаоѓа слични предмети во околината (пр., лампиони, топчиња за нижење и др.).
- Игра со дводимензионални плочки и тридимензионални предмети со различна боја, форма, празни и полни предмети.
- Игра со играчки, различни предмети, ги набљудува релациите: горе-долу, пред-зад, во, на, под.
- Се оспособува за снаоѓање во времето врз основа на ориентири од секојдневниот живот (појадок-утро, ручек-пладне, спиење-ноќ); сфаќа што е сегашност.

Очекувани резултати

- Детето може да покаже и именува објекти во форма на коцка и топка.
- Може да покаже предмет во непосредната околина што е со кружна форма.
- Набројува кои објекти се: пред него, зад него, под него, далеку од него.
- Набројува кои предмети се горе, а кои долу (во однос едни со други).
- Умее да постави објект во назначена положба во однос на друг објект (на пр., топката да ја стави пред коцката, куклата зад количката, капата на главата на мечето, покривката под креветчето и сл.).

15.1.2.2. Математиката како средство за логичко размислување и решавање на проблеми

Цели

- Поттикнување и развивање на апстракцијата, генерализацијата.
- Оспособување за воочување на сличности и разлики меѓу предметите.
- Оспособување за издвојување на карактеристични својства на предметите и појавите и споредување според тие својства.
- Оспособување за групирање на предмети според воочлива особина.
- Оспособување за решавање на едноставни проблемски ситуации.

Примери на активности

- Ги подредува играчките во соодветни вреќички, кошнички.
- Ги поврзува предметите и играчките со соодветни слики (пр., го пронаоѓа предметот од сликата; ги става во кутија оние предмети чија слика е залепена на капакот на кутијата).
- Игра со предмети, играчки и ги групира според големината-големи и мали; во различни воспитни и животни ситуации воочува големо и мало (кога разликите во големината се многу воочливи).
- Игра со стапчиња и ги групира на тенки и дебели.
- Решава едноставни проблеми (пр., што во игра може да се користи како чаша, со што може да се направи дупка во песок и сл.).

Очекувани резултати

- Може да воочи сличности и разлики кај парови предмети.
- Умее да пронајде лесно воочливи и контрастни особини кај предметите (големо-мало, долго-кусо, лесно-тешко) и според нив да изврши практично групирање.
- Може да реши едноставен проблем (на пр., при игри кукли, мечиња, детски прибор за исхрана, различни пластични и гумени садови детето пронаоѓа што се може да се користи како чаша за вода; при игри со влжен песок открива со што се може да направи дупка во песокот).

15.1.2.3. Математиката како средство за комуникација

Цели

- Откривање на математички поими и термини во јазикот на секојдневната комуникација.
- Воочување на временските односи врзани за дневниот ритам и активности (ден-ноќ, време за појадок, време за ручек, за спиење, сега, добро утро, добар ден).
- Користење на математичка терминологија при опишување на местоположбата.
- Воочување и именување на просторните односи меѓу предметите во секојдневниот говор и активности (горе, долу, пред, зад, во, на, под, големо, мало, долго, кусо, лесно, тешко).
- Разместување на предметите низ просторот врз основа на вербални упатства.

Примери за активности

- Ги користи термините: во, на, горе, долу и говорно ги означува тие односи во секојдневни ситуации и активности-игри.
- На вербални упатства ја менува својата местоположба.
- На вербални упатства подредува објекти според нивните својства (мало, големо, лесно, тешко, долго, кусо).

Очекувани резултати

- Во игри и секојдневни ситуации детето правилно ги користи термините: горе, долу, пред, зад, на, во, под, големо, мало, долго, кусо, лесно, тешко.
- Извршува едноставна активност според дадено вербално упатство (на пр., Ирена застани, те молам, зад столчето и сл.).
- Покажува предмет и правилно ја искажува неговата боја: црвена, жолта и сина боја.

15.1.2.4. Поим за број

Цели

- Воочување и разликување на поимите „повеќе“ и „помалку“ помеѓу групи предмети, кога постои голема разлика во количеството.
- Оспособување на детето да придружува предмети, фигури по боја (црвена, жолта, сина), по големина (големо, мало) по форма (топка, коцка).
- Оспособување за броење на истородни предмети во непосредната околина.
- Оспособување за броење со правилно покажување до три предмети.
- Групирање на предмети во групи (множества) до три елементи.
- Воочување на применетите симболи во непосредната околина.
- Оспособување на детето за придружување на предметите (пр., на секое кукле-капче, за секое дете-столче и др.).
- Поттикнување на љубопитност за броевите.

Примери на активности

- Од група предмети може да издвои еден и два предмети со нагласена заедничка особина - својство (на пр., една кукла, две коцки и сл.).
- Игра со играчки и предмети и притоа придружува соодветни предмети (на пр., на секоја кукла-капа, на секое зајаче-морковче, на секое дете-столче и сл.).
- Со правилно покажување брои до три предмети (на пр., покажува и брои три топки, три колички).
- Детето, кога се бара тоа од него, може да донесе два предмети.

Очекувани резултати

- Детето покажува дека може да придружи (1-1) објекти според дадена карактеристика.
- Од група предмети може да издвои предмети со нагласена заедничка особина-својство.
- Брои со правилно покажување до три предмети.
- На барање може да донесе два предмети.

15.1.2.5. Проценување и мерење

Цели

- Оспособување за проценување на оддалеченоста меѓу детето и конкретниот предмет, за проценување на должината на конкретниот предмет, за количество на песок и вода во конкретен сад.
- Оспособување за мерење на должина со нестандардни мерки.
- Проценување и споредување на резултатите од мерењето со нестандардни мерки.

Примери на активности

- Во различни игри и животни ситуации детето ја проценува оддалеченоста до некој конкретен предмет.
- Меѓу два истородни предмети (волница, стапче) проценува кој предмет е долг, а кој кус и тоа го проверува со мерење (со дланка, стапало и сл.).
- Ги мери своите дланки и стапала со дланките и стапалата на своите другарчиња, споредува и притоа ги користи термините: „поголемо од“ и „помало од“.

Очекувани резултати

- Детето може да процени оддалеченост меѓу два предмети и да користи нестандартни мерки за мерење на должина за проверка на процената.
- Со нестандартни мерки (дланка, стапало) мери должина на: две парчиња ткаенина, две стапчиња и др. и го искажува резултатот со правилно користење на термините: „поголемо од“ и „помало од“.

15.1.3. Математика за децата од 4 до 5 години**15.1.3.1. Математиката во непосредната околина и секојдневниот живот на детето****Цели**

- Воочување и именување на кружна и квадратна форма во непосредната средина.
- Воочување и именување топка и коцка.
- Спознавање на просторот околу себе и ориентација низ познатата околина.
- Одредување и вербално искажување на односите меѓу предметите (внатре-надвор-на, пред-зад).
- Поддржување на искуствата на детето за временските релации и нивно натамошно развивање (утро, пладне).
- Набљудување на објектите од различна место положба и искажување на воочената состојба и односи на предметите.
- Одредување на положбата на предметите во однос на себе (пред-зад, горе-долу, над-под, покрај, блиску-далеку).

Примери на активности

- Игра со геометриски форми (коцка, топка, квадрат, круг), ги бара овие форми во природата, ги именува, ги црта со слободна рака и со помагала рамнинските фигури.
- Игра со играчки, различни предмети, ги набљудува релациите: под-над, горе-долу, пред-зад.
- Вади предмети од кутија и ги враќа назад, крие предмети и ги бара, забележува што е внатре, а што надвор.
- Се оспособува за снаоѓање во времето врз основа на ориентири од секојдневниот живот (појадок-утро, ручек-пладне).

Очекувани резултати

- Детето може да покаже и именува објекти во форма на круг и квадрат во непосредната околина.
- Набројува кои објекти се: пред него, зад него, над него, под него, покрај него, блиску до него, далеку од него.
- Опишува еден настан што се случува наутро, како и настан што се случува напладне.
- Може да постави објект во назначена положба (пред, зад, внатре, надвор, на), на пр., внатре во кошницата става автомобилчиња, а надвор од кошницата балони.

15.1.3.2. Математиката како средство за логичко размислување и решавање проблеми**Цели**

- Развивање на мисловните процеси: анализа, синтеза, воопштување.
- Оспособување за воочување на сличности и разлики меѓу предметите.
- Оспособување за откривање и користење на различни можности за решавање на проблеми.
- Оспособување за решавање на едноставни проблемски ситуации.

- Оспособување за издвојување на карактеристични својства на предметите и појавите и споредување според тие својства.

- Оспособување за споредување на предметите по големина и воочување на релативноста на големината на даден предмет во зависност од големината на предметот со кој се споредува.

Примери на активности

- Идентификува делови од облеката и открива што е напред, што е назад, идентификува мостри, мотиви, кои се повторуваат на облеката.
- Поврзува соодветни предмети од две групи (пр., кукли и облека, тенџерчиња и капачиња и сл.).
- По играта со предмети и материјали детето ги групира и именува групите (на пр., мали и големи коцки, долги и кратки стапчиња и ленти, тесни и широки листови, стапчиња; детето прави ниска и висока кула од коцки).

Очекувани резултати

- Образложува сличности и разлики кај познати предмети (на пр., образлага сличности и разлики меѓу патики, влечки, сандали; открива што е напред, а што назад на деловите на својата облека).
- Може да поврзе соодветни предмети од две групи (на пр., куклите со нивната облека, тенџерчињата со капачињата и сл.).
- Може да групира предмети според конкретен критериум и да употребува поими по спротивност (на пр., долги и кратки стапчиња и ленти, тесни и широки листови).

15.1.3.3. Математиката како средство за комуникација**Цели**

- Откривање на математички поими и термини во јазикот на секојдневната комуникација.
- Користење на соодветната терминологија при опишување на настани со различна временска определеност (утро, пладне).
- Воочување и именување на просторните односи меѓу предметите во секојдневниот говор и активности (пред, зад, горе, долу, блиску, далеку).
- Користење на математичка терминологија при опишување на местоположбата.
- Користење на математичка терминологија при опишување на објектите од непосредната околина.

Примери на активности

- Учествува во играта „Каде си другарче?“, во која секое дете именува предмети кои се: пред него, зад него, блиску, далеку од него.
- Учествува во активности во кои треба правилно да ја именува местоположбата на конкретниот предмет или играчка (на пр., го замолува другарчето да му го донесе црвеното топче што е надвор од кошницата и сл.).
- Учествува во играта „продавница“, во која детето „купува“ мече што е зад куклата, чаша што е горе на полицата и сл.

Очекувани резултати

- Ја опишува својата местоположба во однос на предметите околу себе и притоа ги користи термините: пред, зад, горе, долу, блиску, далеку.
- Ги именува просторните односи меѓу предметите (пред, зад, горе, долу, блиску, далеку).
- Користи математичка терминологија при опишување на местоположбата на предметите (внатре, надвор, на).

- Во секојдневната комуникација детето правилно ги користи термините: кружна форма, квадратна форма.
- Препознава и опишува животна ситуација што се случува наутро и напладне.

15.1.3.4. Поим за број - Основи на графичката писменост

Цели

- Оспособување на детето да придружува предмети, фигури и др. по боја, форма, големина.
- Оспособување на детето да врши придружување 1-1 на предмети или фигури на цртеж, според дадена карактеристика.
- Препознавање на цифрите од 1 до 3.
- Оспособување на детето за поврзување на множествата со исто толку елементи со броевите од 1 до 3.
- Формирање на множества од три елементи според дадена карактеристика.

Примери на активности

- Забележува симболи и учествува во разговор за значењето на симболите (пр., ознаки во градинката, во дворот, во автомобилот, на облеката, на амбалажа).
- Ги запознава цифрите до 3, ги именува и стекнува искуство за значењето на запишаните цифри.
- Брои со правилно покажување во ред три предмети.
- Во градежно и куклено катче детето, на молба од воспитувачот, одделува на пример, една кутија, две топчиња, три мечиња, три коцки и сл.
- На множествата од 1, 2 и 3 елементи им придружува соодветна цифра.
- Определува кој број е пред, а кој број е по бројот 3.

Очекувани резултати

- Детето покажува дека на три предмети може да придружи (еден на еден) предмет според воочлива карактеристика (на пр., до три чинии поставува (една по една) три лажици, три чаши, три салфети).
- Формира множество од три елементи според дадена карактеристика.
- На барање носи три предмети.
- Умее да поврзе број на елементи во множеството со соодветна цифра од 1 до 3.

15.1.3.5. Проценување и мерење

Цели

- Запознавање со различни постапки за проценување и логичност во процената.
- Оспособување за мерење на дадени објекти со стандардни мерки за должина.
- Проценување и споредување на резултатите искажани со нестандартни мерки.
- Оспособување за проценување и проверување на количеството на објектите.

Примери на активности

- Во различни игри и животни ситуации детето ја проценува оддалеченоста на предметите.
- Мери објекти со различна должина со нестандартни мерки (чекор, прсти, педи).
- Мери објекти со различна должина со нестандартни мерки (чекор, прсти, педи) и ги споредува добиените резултати со врсниците.
- Проценува колку играчки има во две кошници и проверува со придружување една на една играчка.

Очекувани резултати

- Детето може да процени број на предмети во две групи, да провери со придружување еден на еден предмет, искажувајќи го резултатот со термините: повеќе од, помалку од.
- Со чекор, педа, прсти може да измери должина на дадени објекти (на пр., ленти, хартија, волница), ги споредува резултатите и правилно ги користи термините: подолго од, пократко од.
- Може да измери различни должини со нестандартни мерки, своите резултати да ги спореди со резултатите на врсниците и да ја увиди разликата во резултатите.

15.1.4. Математика за децата од 5 до 6 години

15.1.4.1. Математиката во непосредната околина и секојдневниот живот на детето

Цели

- Воочување и именување на кружна, квадратна и триаголна форма во непосредната средина.
- Спознавање на просторот околу себе и ориентација низ познатата околина.
- Одредување и вербално искажување на односите меѓу предметите (внатре-надвор-на, пред-зад, се допираат, во средина).
- Поддржување на искуствата на детето за временските релации и нивно натамошно развивање (утро, вечер, денес).
- Набљудување на објектите од различна место положба и искажување на воочената состојба и односи на предметите.
- Воведување во осознавањето дека објектот кој се набљудува од различни агли не се менува, туку се менува нашата слика за него.
- Одредување на положбата на предметите во однос на себе (пред-зад, горе-долу, над-под, покрај, блиску-далеку).
- Разликување на левата и десната страна на своето тело.

Примери на активности

- Игра со геометриски форми (коцка, топка, триаголник, квадрат, круг), ги бара овие форми во природата, ги именува, ги црта со слободна рака и со помагала рамнинските фигури.
- Игра со играчки, различни предмети, ги набљудува релациите: под-над, горе-долу, пред-зад, се допираат, кога предметот е во движење и мирување.
- Со помош на шаблони детето црта: на лист хартија квадрат, триаголник; внатре во нацртаниот квадрат црта круг, внатре во нацртаниот круг црта триаголник и сл.
- Забележува симетрија кај предмети, ја прецртува симетричната половина од сликата (со просирна хартија), забележува што се случува со предметот кога се влече, врти, кога се гледа во огледало.
- Вади предмети од кутија и ги враќа назад, крие предмети и ги бара, забележува што е внатре, а што надвор.
- Се оспособува за снаоѓање во времето врз основа на ориентирани од секојдневниот живот (појадок-утро, вечер-спиене, денес-набројува што се случило денес).

Очекувани резултати

- Детето може да покаже и именува објекти во форма на квадрат и триаголник во непосредната околина.
- Опишува еден настан што се случува наутро, напладне, како и настан што се случува навечер.

- Умее да постави објект во назначена положба (пред-зад; внатре-надвор-на; се допираат- не се допираат), на пр., со помош на шаблони детето црта внатре во нацртаниот квадрат црта круг.

15.1.4.2. Математиката како средство за логичко размислување и решавање проблеми

Цели

- Развивање на мисловните процеси: анализа, синтеза, воопштување.
- Оспособување за воочување на сличности и разлики меѓу предметите.
- Оспособување за откривање и користење на различни можности за решавање на проблеми.
- Оспособување за решавање на едноставни проблемски ситуации.
- Оспособување за издвојување на карактеристични својства на предметите и појавите и споредување според тие својства.
- Формирање на поим за множество.
- Оспособување за споредување на предметите по големина и воочување на релативноста на големината на даден предмет во зависност од големината на предметот со кој се споредува.
- Оспособување за подредување на објекти според степенот на некое својство во низа што расте или опаѓа.

Примери на активности

- Детето реди стапчиња во растечка низа или низа што опаѓа, според должина (долго-подолго-уште подолго; кусо-покус-најкус).
- Распделува предмети (на пр., лажици, жетони, кукли и сл.) во растечка низа или низа што опаѓа, според големината.
- Групира предмети, при што го менува критериумот за класификација.
- Составува геометриски форми (пр., квадрат од два триаголници, од квадрат и триаголник составува кука и сл.).

Очекувани резултати

- Детето подредува три стапчиња во растечка низа или низа што опаѓа, според должина (долго-подолго-уште подолго; кусо-покус-најкус).
- Подредува три предмети во растечка низа или низа што опаѓа, според големината (на пр., кукли: голема, поголема, најголема; мала лажица, помала, најмала и сл.).
- Покажува дека може да групира предмети по некоја карактеристика и објаснува како ги групирал, а потоа наоѓа друг начин како може да ги групира (на пр., групира коцки - најпрвин ги издвојува коцките со различна големина, потоа ги групира според бојата).

15.1.4.3. Математиката како средство за комуникација

Цели

- Откривање на математички поими и термини во јазикот на секојдневната комуникација.
- Користење на соодветната терминологија при опишување на настани со различна временска определеност (сега, пред, по тоа, веднаш, потоа, утро, пладне, навечер).
- Воочување и именување на просторните односи меѓу предметите во секојдневниот говор и активности (пред, зад, горе, долу, блиску, далеку, се допираат).
- Користење на математичка терминологија при опишување на својата и местоположбата на другарчињата.

- Користење на математичка терминологија при опишување на објектите од непосредната околина.

- Препознавање на геометриски форми врз основа на опис.

- Запознавање и примена на поимите (денар, продажба, цена, купување, плаќање).

Примери на активности

- Детето учествува во игри во кои именува предмети, растенија, животни од непосредната околина што се наоѓаат групирани на едно место (притоа правилно користи термини како на пример:јато, куп, стадо, рој).
- Учествува во активности во кои ги користи термините: накосо, исправено и имиња на тела кои ги употребува во секојдневниот говор).
- Игра игри, како на пример: „Пазар“; „Продавница“; „Банка“ и др., при што продава, купува, прашува за цена, плаќа со монети од 1, 2 и 5 денари.
- Ја менува својата местоположба врз основа на дадени вербални упатства; ја воочува местоположбата на другарчето и именува: „прв“ и „последен“.
- Во секојдневни ситуации и при раскажување правилно ги користи термините: сега, пред, потоа, денес, веднаш, утро, пладне.

Очекувани резултати

- Во игра детето правилно ги користи монетите од 1, 2 и 5 денари.
- Во секојдневниот говор и активностите детето ги именува односите меѓу предметите (пред, зад, горе, долу, блиску, далеку, се допираат).
- Во секојдневната комуникација правилно го користи термините: кружна форма, квадратна форма, триаголна форма.
- Ја опишува својата местоположба во однос на едно другарче, местоположбата на неколку другарчиња во однос на него, местоположбата на другарите во колони и притоа ги користи термините: пред, зад, горе, долу, блиску, далеку, се допираат, прв, последен.
- Користи поими по спротивност (на пр., мало-големо, кратко-долго, ниско-високо, тесно-широко, полно-празно) и по градиција (на пр., високо-повисоко-највисоко, широко-пошироко-најшироко и сл.) при опишување на предметите од непосредната околина.
- Опишува животна ситуација што се случува сега, наутро, навечер.

15.1.4.4. Поим за број - Основи на графичката писменост

Цели

- Оспособување на детето да придружува предмети, фигури и др. по боја, форма, големина.
- Оспособување на детето да врши придружување 1-1 на предмети или фигури на цртеж, според дадена карактеристика.
- Препознавање на цифрите од 1 до 5.
- Оспособување на детето за поврзување на множествата со исто толку елементи со броевите од 1 до 5.
- Оспособување за броење од 1 до 10 и назад од 5 до 1.
- Оспособување за споредување на множествата со користење на термините: повеќе, помалку, исто толку.
- Формирање на множества со даден број на елементи.
- Користење на едноставни графички прикази според дадени барања (графичко преставување на множеството).
- Препознавање и именување на: цело и половина.

Примери на активности

- Забележува симболи и учествува во разговор за значењето на симболите (пр., ознаки во градинката, во дворот, во автомобилот, на облеката, на амбалажа).
- Ги запознава цифрите до 5, ги именува и стекнува искуство за значењето на запишаните цифри.
- Брои со правилно покажување во ред пет предмети.
- Повеќе пати распоредува предмети по некое правило и вочува дека подредувањето едно по едно е потребно (пр., разделување на деца кои ќе играат, подготовка на маса за ручек, лепење симболи на шкафчињата и др.).
- Се запознава со делови од целото-половина (пр., кога се сече јаголко, варено јајце на две половини).
- На множествата од 1, 2, 3, 4 и 5 елементи им придружува соодветна цифра.
- Определува кој број е пред, а кој број е по конкретниот број (до 5).

Очекувани резултати

- Детето покажува дека може да придружи (1-1) објекти или нацртани фигури според дадена карактеристика.
- Формира множество од пет елементи според дадена карактеристика.
- Умее да поврзе број на елементи во множеството со соодветна цифра (од 1 до 5).
- Сигурно и точно брои до пет (напред и назад).
- Детето покажува дека умее да споредува множества со различен број елементи и утврдува дека има повеќе, помалку или исто толку елементи.
- Во едноставни ситуации препознава цело и дел од цело-половина (на пр., цело јаголко, половина јаголко).

15.1.4.5. Проценување и мерење**Цели**

- Запознавање со различни постапки за проценување и логичност во процената.
- Оспособување за споредување на брзината на два предмети во движење, за проценување на оддалеченоста меѓу детето и конкретниот предмет, за проценување на длабочината.
- Оспособување за мерење на дадени објекти со нестандартни мерки и споредување со други објекти.
- Истражување на својствата на објектите (должина и маса) и користење на мерните инструменти.
- Проценување и споредување димензии искажани со нестандартни, односно стандардни мерки.
- Користење на мерењето при едноставни проблеми и секојдневни ситуации и сфаќањето на значењето на мерењето должина.

Примери на активности

- Во различни игри и животни ситуации детето ја проценува оддалеченоста на предметите, тежината, при прошетка споредува брзина на објекти што се движат (на пр., проценува дали количката ќе се движи побрзо по рамен терен или по удолница).
- Мери објекти со различна должина со нестандартни мерки (чекор, прсти, педи) и ги споредува добиените резултати со врсниците.
- Решава едноставни проблемски ситуации (на пр. Што се пакува во шише, конзерва, кутија, кеса? Можеме ли со ластик да измериме должина?).
- Мери со метро и го споредува резултатот со резултатите од мерењето со нестандартни мерки.
- Игра, се запознава со различни видови ваги и учи да ракува со нив.
- Резултатите од мерењето вербално и графички ги претставува.

Очекувани резултати

- Детето ја кажува својата процена за оддалеченост на предметите, тежината, брзината на објектите што се движат (на пр., дали автомобилчето побрзо ќе се движи по рамен терен или по удолница и сл.).
- Со свои зборови ја образложува разликата помеѓу нестандартни и стандардни мерки.
- Може да измери должина на предмети со метар и вербално да го изрази резултатот.
- Може да измери тежина (маса) на предмети со вага и вербално да го изрази резултатот.
- Покажува дека може да ја провери својата процена на должина и тежина (маса) (на пр., подредува три ленти - од 1, 2, и 4 метри според нивната должина, почнувајќи од најкусата па до најдолгата и со помош на метар проверува дали се точно подредени).
- Може да измери предмети со различна должина и тежина (маса), да ги споредува резултатите и тоа да го вербализира користејќи ги термините: подолго од, пократко од, исто долго, полесно од, потешко од, исто тешко.

15.2. Природа и општество**Глобални цели**

- Доживување на градинката како околина во која се еднакви можностите за вклучување во активностите и секојдневниот живот, без оглед на полот, телесната и душевната конституција, националната припадност, културното потекло и др.
- Спознавање на самиот себе и другите луѓе.
- Запознавање со секојдневното живеење на луѓето, културно живеење, јавно живеење.
- Развивање на чувство на патриотизам.
- Развивање и негување на националната и културната припадност на својот народ.
- Обликување на основните навики за живот и спознавање на разликите меѓу начините на живеење меѓу нашата и другите култури, како и меѓу различните општествени групи.
- Воведување во спознавање на пошироката и потесната општествена и културна околина, како и меѓукултурните и други разлики.
- Поттикнување на осетливост за етичната димензија на различностите.
- Поттикнување на оптимистичко доживување на животот, развивање на хуманизам, другарство и интернационализам.
- Негување на позитивен емоционален однос кон членовите на семејството.
- Спознавање и доживување на живата и неживата природа во нејзината разновидност и поврзаност.
- Развивање на позитивен и одговорен однос кон живата и неживата природа.
- Поттикнување за спознавање на своето тело и здравиот и одговорен начин на живеење.
- Запознавање со материјалите, просторот, времето, звуците и светлината.
- Запознавање со едноставни технички предмети и развивање на вештини од подрачјето на техниката и технологијата.
- Развивање на љубопитност кон светот што го опкружува детето.
- Откривање и спознавање на својствата и карактеристиките на предметите и појавите во својата околина врз основа на сопствените активности (набљудување, споредување, практични активности, истражување, испробување и проверување).
- Поттикнување на интелектуална самостојност на детето, преку самостојно изнесување на своите идеи и учество во нивно реализирање.
- Оспособување на конструктивен и креативен начин да се користат предметите и информациите.

- Поттикнување и развивање на љубопитност.
- Стекнување доверба во своите способности и тежнеење кон потпирање на сопственото искуство и логика при поставување на прашањата, релативното самостојно барање и наоѓање на одговори и објасненија за нив, како и при проверување на нивната точност.
- Развивање на дивергентно мислење.
- Оспособување на детето усвоените факти за животот и неживотот свет да ги врзува со нови кои се со нив во врска која има смисла и користење на сознанијата на практичен начин.

15.2.1. Природа и општество за децата од 2 до 3 години

15.2.1.1. Растителен свет

Цели

- Развивање на интерес за растителниот свет во непосредната околина.
- Доживување на убавините на растителниот свет во блиската околина, во различни годишни времиња.
- Здобивање на елементарни сознанија за растенијата (се сади во земја, се полева со вода, расте).
- Разликување и именување на: дрво, трева, цвеќиња.
- Запознавање со неколку цветни растенија што често ги среќава во непосредната околина и именување на две до три од нив.
- Стекнување на елементарни сознанија за два до три овошни и зеленчукови плода и нивно именување.
- Стекнување на елементарни сознанија за ползата од растенијата (исхрана, украсување).

Примери на активности

- Детето ги набљудува дрвјата, тревата, цветните растенија во сите годишни времиња.
- Допира мазна лубеница, рапава пченка, ребреста диња, тврд орев, мека јагода, влакнеста праска.
- Гледа, допира, мирисаа, трева и неколку цветни растенија (кокиче, нарцис, лале, зумбул) и именува две до три цветни растенија.
- Собира суви растенија, гранчиња, лисја, шишарки.
- Набљудува садење и одгледување на растенија во еколошкото катче, во други простории во градинката и во зеленчуковата градина во дворот на градинката.

Очекувани резултати

- Покажува и именува: дрво, цвет, трева.
- Покажува и именува едно цветно растение (цвет).
- Покажува и именува два до три овошни, како и два до три зеленчукови плодови.

15.2.1.2. Светот на животните

Цели

- Развивање на интерес за животинскиот свет во непосредната околина.
- Стекнување на елементарни сознанија за некои карактеристични претставници од животинскиот свет (домашни животни, птици, инсекти, шумски животни и животни кои живеат во други краишта).
- Запознавање со некои домашни животни (мачка, куче, кокошка, овца, крава), нивно именување, стекнување основни сознанија за изгледот, начинот на живеење и ползата од нив.
- Запознавање со некои домашни галеничиња (риба, папагал, маче) и набљудување на грижата за нив.
- Именување и препознавање на животни според нивните карактеристични белези (опашка, големи уши, шепи, клун, крилја, пердуви, крзно и сл.).
- Навикнување на грижлив однос кон животните.

Примери на активности

- Набљудува: маче, куче, риба, папагал, врапче и воочува како изгледа, како се јавува, како се движи, со што се храни, како пие вода, како спие.
- Гледа сликовници, филмови, кратки ТВ - емисии, при што се запознава со изгледот на: крава, овца, кокошка, коњ; со што се хранат овие животни, како изгледаат нивните младенчиња, како се молзе млеко, како се собираат јајца и сл.
- Во дворот на градинката набљудува мравка, бубамара, воочува како изгледаат и како се движат.
- Имитира како се движат различни животни.
- Игра со домино, со слики од познати животни, детето го наоѓа парот и го соединува.
- Учествува во активности за хранење на животни во еколошкото катче, дава млеко за мачето, ронки леб за врапчето и сл.

Очекувани резултати

- Гледа слики на животни, препознава и именува две до три од нив.
- Може да имитира движење на некое животно.
- Знае дека животните се хранат и пијат вода.

15.2.1.3. Човекот како дел од живиот свет

Цели

- Стекнување елементарни сознанија за деловите на човечко тело.
- Стекнување навики за хигиена на телото.
- Стекнување навики за правилно консумирање на храната.
- Воочување на сличностите и разликите во надворешниот изглед на децата и возрасните.
- Запознавање на детето со опасностите од повреди и заштитување од нив.

Примери на активности

- Покажува и именува: глава, раце, нозе, очи, уста, нос, уши на себеси.
- Истражува што можат неговите раце, нозе, уста, очи, нос, уши.
- Се навикнува самостојно и полека да јаде, да користи лажица, да пие вода.
- Се споредува во височина со другарчињата, воспитувачот и родителите.

Очекувани резултати

- На себеси покажува и именува: глава, раце, нозе, очи, уши, нос и уста.
- Самостојно мие раце и лице.

15.2.1.4. Откривање на материјалниот свет

Цели

- Запознавање со предметите од непосредната околина.
- Воочување и запознавање со метеоролошките појави (сончево, дожд, ветер, снег).
- Усвојување на елементарни сознанија за годишните времиња.
- Разликување на ден и ноќ.
- Усвојување на елементарни сознанија за песок, вода и воздух.
- Развивање на перцепциите.

Примери на активности

- Манипулира со предметите, играчките, се запознава со материјалите (избира предмети различни по големина, материјал, боја).

- Игра со разнобојна хартија, ја тутка, исправа, ја кине, ја лепи на друга хартија.
- Игра со волница, ластик, ги влече, ги растегнува, собира во клопче; со парче волница прави различни облици.
- Набљудува и воочува дека кога е сончево е топло, кога дува ветер гранките се нишаат, кога врне дожд земјата е влажна и има барики.
- Набљудува на небото сонце и облаци.
- Кажува што прави во текот на денот и во текот на ноќта.

Очекувани резултати

- Покажува и именува: вода, песок, играчки, волница, ластик.
- Кажува што прави во текот на денот (на пр., игра, јаде, шета и сл.) и ноќта (на пр., спие).

15.2.1.5. Општество

Цели

- Запознавање со воспитувачката и негувателката.
- Запознавање со училищата, катчињата, играчките и средствата во нив, санитарниот јазол.
- Запознавање со дневниот распоред и дневните активности.
- Запознавање со другарчињата од групата.
- Запознавање со возрасните кои работат во градинка (готвачка, чистачка, медицинска сестра).
- Негување на позитивни чувства кон членовите на семејството.

Примери на активности

- Го учи името на воспитувачката и негувателката.
- Го набљудува и запознава просторот во училищата (катчиња, играчки, средства и материјали, сликовници и др.), го запознава санитарниот јазол и се навикнува правилно да го користи.
- Ги учи имињата на другарчињата, игра со нив.
- Го кажува името на местото (градот) во кој живее.
- Ги именува членовите на своето семејство; ги покажува на фотографија и ги именува; зборува за случките во својот дом.
- Слави роденден со другарчињата.
- Учествува во едноставни активности (на пр., собирање играчки), по претходно даден пример од возрасните.

Очекувани резултати

- Ги знае имињата на воспитувачката и негувателката.
- Ги познава другарите од групата.
- Ги именува катчињата во занималната и правилно ги користи.
- Ги именува членовите на своето семејство.

15.2.1.6. Сообраќај

Цели

- Стекнување на елементарни претстави од областа на сообраќајот, неопходни за сигурноста на детето како учесник во сообраќајот.
- Запознавање со некои сообраќајни средства во непосредната околина.
- Запознавање со местата каде што играта е дозволена.
- Запознавање со правилата на движење по улица, за преминување на улицата, пешачки премин, со задолжително присуство на возрасен.

Примери на активности

- Детето се запознава со патот од дома до градинката, во придружба на возрасно лице.
- Игра со играчки - сообраќајни средства (автомобил, камион, автобус, воз, авион, мотор).
- Гледа сликовници и други книги со сообраќајни средства, ги препознава и именува две до три од нив.
- Слуша звуци произведени од различни возила во движење (мотор, автобус, автомобил) кои се снимени на касетофон, ЦД и ДВД.

Очекувани резултати

- Знае дека надвор од домот и градинката треба да се движи само со возрасни лица.
- Издвојува од играчките и именува: автомобил, автобус, камион, авион, воз.

15.2.1.7. Екологија

Цели

- Поттикнување на љубов кон природата.
- Воочување на убавините во природата.
- Воочување на примери на грижливо однесување кон околината и средината.

Примери на активности

- Набљудува како се собираат отпадоците и како возрасните се грижат за општата хигиена.
- Отпадоците ги фрла во корпа; учествува во собирање хартии и отпаден материјал во просторијата (училницата).
- Учествува во активности на полевање со вода на растенијата во градинката и својот дом.
- Учествува во средување на играчките и катчињата во просторијата (училницата).

Очекувани резултати

- Отпадоците ги фрла на соодветно место.
- Ги полева собните цвеќиња со помош на воспитувачот.
- Ги собира играчките по играњето.

15.2.2. Природа и општество за децата од 3 до 4 години

15.2.2.1. Растителен свет

Цели

- Развивање на интерес за растителниот свет во непосредната околина.
- Доживување на убавините на растителниот свет во блиската околина, во различни годишни времиња.
- Здобивање на елементарни сознанија за растенијата (се седи во земја, се полева со вода, расте).
- Запознавање со изгледот и некои делови на растенијата (стебло, лист, цвет, плод).
- Разликување на растенија кои слободно растат во природата (тревести растенија, дрвја, печурки) и растенија кои ги култивира човекот (собни цвеќиња, цветни растенија во градина, пченица, овошје, зеленчук).
- Проширување на знаењата за дрвјата и цветните растенија што често ги среќава во непосредната околина и именување на две до три од нив.
- Стекнување на елементарни сознанија за овошни и зеленчукови плодови и именување на четири до пет од нив.
- Воочување на грижата на луѓето за растенијата (полевање, берење).
- Стекнување на елементарни сознанија за ползата од растенијата.
- Натамошно развивање на перцепциите, спознајните функции и говорот.

Примери на активности

- Детето ги набљудува дрвјата, тревестите растенија во сите годишни времиња.

- Набљудува дрво, ја допира кората, собира есенски лисја, парчиња од кора, мали гранки, шишарки, игра и истражува (мазно, рапаво, шумолење на лисја, шушкање на лисја и сл.).

- Оди на прошетка и набљудува овошна, зеленчукова и цветна градина.

- Ја набљудува работата на човекот во овошната, зеленчуковата и цветната градина (окопува, полева, сече цветови, бере плодови).

- Во дворот и блискиот парк набљудува дрвја и воочува стебло, лисја, крошна.

- Набљудува и споредува како се развива цветното растение во занималната и во двор и учествува во пресадување на цвеќињата од внатре во дворот (цветната градина).

- Гледа, допира, мириса и вкусува овошни плодови (јаболко, круша, лубеница, слива, јагода, цреша, банана, портокал, лимон и сл.) и именува четири до пет од нив.

- Гледа, допира, мириса и вкусува зеленчукови плодови (домат, пиперка, кромид, краставица, зелка, морков, салата и сл.) и им менува четири до пет од нив.

- Гледа, допира, мириса трева и неколку цветни растенија (кокиче, нарцис, лале, зумбул, темјанушка, роза, бела рада, камилица) и именува неколку цветни растенија.

- Помага на воспитувачката во садењето семиња и луковици и одгледувањето на растенијата во училиницата, леите со зеленчук и цветни растенија.

- Набљудува и открива дека на некои дрвја живеат птици и инсекти (бубачки).

Очекувани резултати

- Покажува и именува две до три цветни растенија.

- Покажува и именува три до четири овошни, како и три до четири зеленчукови плода.

- На цветно растение покажува стебло, лист, цвет.

- Знае дека растението треба да прима вода.

15.2.2.2. Светот на животните**Цели**

- Развивање на интерес за животинскиот свет во непосредната околина.

- Запознавање со карактеристичните облици на движење на животните (трча, плива, лета, скока, лови).

- Оспособување за фокусирано набљудување.

- Стекнување на елементарни сознанија за некои карактеристични претставници од животинскиот свет (домашни животни, птици, инсекти, шумски животни и животни кои живеат во други краишта).

- Запознавање со некои домашни животни (мачка, куче, кокошка, пиле, овца, јагне, крава, коњ), нивно именување, стекнување основни сознанија за изгледот, начинот на живеење и ползата од нив.

- Запознавање со некои домашни галеничиња (риба, папагал, маче) и набљудување и навикнување на грижата за нив.

- Запознавање со начинот на движење кај животните, начинот на исхрана, на јавување кај некои од нив и некои начини на нивно манифестирање на страв и пријателство.

- Именување и препознавање на животните според нивните карактеристични белези (опашка, големи уши, шепи, клун, крилја, пердуви, крзно и сл.).

- Осознавање дека и животните се грижат за својата хигиена.

- Навикнување на грижлив однос кон животните.

- Оспособување на детето за групирање на животните според различни карактеристики (на пр., според големината на телото, начинот на движење, начинот на исхрана, покриеност на телото со крзно, пердуви, кожа и сл.).

- Запознавање со можните опасности при непосреден контакт со одредени претставници на животинскиот свет (пчела, непознато животно).

Примери на активности

- Набљудува домашно галениче (риба, папагал, желка) и воочува како изгледа, како се јавува, како се движи, со што се храни, како пие вода, како спие.

- Набљудува птици во непосредната околина и воочува дека се покриени со пердуви, се јавуваат со црцорење или пеење; забележува дека живеат во кафез, во двор, парк, шума; осознава дека се хранат со семиња, ронки, инсекти.

- Гледа сликовници, филмови, кратки ТВ-емисии, при што се запознава со изгледот на: крава, овца, јагне, кокошка, пиле, коњ; со што се хранат овие животни, како изгледаат нивните младенчиња, како животните се грижат за своите младенчиња, како се молзе млеко, како се собираат јајца и сл.

- Во различни животни ситуации (на пример: исхрана, облека) се потсетува за ползата од некои домашни животни (пример: млеко, јогурт, јајца, месо, волна за облека и друго).

- Набљудува како некои животни манифестираат пријателство кон човекот (пр., куче, маче, папагал).

- Воочува како мачето, врапчето се грижат за својата хигиена.

- Учествува во хранење на животни во еколошкото катче, дава млеко за мачето, ронки леб за врапчето, семе и свежа вода за папагалот.

- Групира апликации на животни кои: одат на две, на четири нозе, кои летаат, пливаат, скокаат, телото им е покриено со крзно, пердуви и сл.

Очекувани резултати

- Гледа слики на животни, препознава и именува четири до пет од нив.

- Може да имитира движење на некое животно.

- Знае дека животните се хранат и пијат вода.

- Може да именува најкарактеристични надворешни органи кај животните (пр., крилја, перки, клун, шепи, опашка и др.).

- Може да наброи имиња на некои младенчиња и нивните родители во животинскиот свет.

15.2.2.3. Човекот како дел од живиот свет**Цели**

- Стекнување елементарни сознанија за човекот тело и некои негови делови.

- Поттикнување на љубопитноста за функциите на одделните органи (сетила).

- Стекнување навики за хигиена на телото.

- Стекнување елементарни знаења за значењето на храната, телесните вежби и одморот.

- Стекнување навики за правилно консумирање на храната.

- Воочување на сличностите и разликите во надворешниот изглед на децата и возрасните.

- Забележување на сличностите и разликите во надворешниот изглед меѓу врстниците.

Примери на активности

- Истражува што можат неговите раце, нозе, уста, очи, нос, уши.

- Самостојно облекува палто; ја остава својата облека на соодветно место; согледува дека во лето е лесно облечен, а во зима облекува зимска облека.

- Стекнува културни навики при јадење: се запознава и го користи целиот прибор за јадење, користи лажица, виљушка, чаша, салфета, внимателно се однесува за време на јадењето.

- Учествува во активности за развивање на перцепциите.

- Воочува сличности и разлики во надворешниот изглед меѓу себе и врсниците (пол, височина, боја на очите, должина на косата и др.).

Очекувани резултати

- На себеси покажува и именува: глава, раце, нозе, очи, уши, нос, прсти, уста.

- Самостојно одржува лична хигиена.

- Набројува неколку сличности и разлики во изгледот на децата и возрасните.

- Набројува неколку информации кои ги добиваме од сетилата.

15.2.2.4. Откривање на материјалниот свет

Цели

- Запознавање со предмети од непосредната околина (од што се направени и начинот на нивното користење).

- Воочување и запознавање со метеоролошките појави (сончево, облажно, дожд, ветер, грмотевици, снег, мраз).

- Запознавање со некои карактеристики на годишните времиња во родниот крај.

- Воочување и именување на најизразените промени во животот на луѓето, растенијата и животните во одделно годишно време.

- Воочување и именување на временските односи во секојдневниот говор, врзано за детските активности и дневниот ритам.

- Разликување на ден, ноќ, утро, вечер.

- Усвојување на елементарни сознанија за песок, вода, воздух, дрво, ткаенина, хартија.

- Запознавање со едноставни алатки, прибори, предмети и нивно правилно користење во секојдневните активности.

Примери на активности

- Игра со песок и разновидни садови (претурка, истурка, прави купчиња), игра со влажен песок, го става во садови со различни форми.

- Игра со волница, ластик, ги влече, ги растегнува, собира во клопче; со парче волница прави различни облици.

- Ја допира својата и облеката на другарчињата, допира парчиња на различна ткаенина, ја тутка, се обидува да ја скине, ја става во вода и забележува дали & се менува бојата, ја групира на: дебела, тенка, мазна, рапава, по боја.

- Набљудува на небото сонце, облаци, слуша звук на слаб и силен дожд, слуша звук на силен ветер и преку прозорец гледа како се нишаат грмушките и крошните на дрвјата, како се движат облаци, слуша како удираат капките дожд во прозорците.

- Учествува во прошетки и ја набљудува непосредната околина во различни годишни времиња.

- Воочува и менува најизразени промени во животот на луѓето, растенијата и животните во одделно годишно време; согледува дека во есен често врне дожд, има многу ветер, порано се стемнува; во зима е студено, има снег, мраз, просториите се затоплуваат, луѓето носат зимска облека, некои дрвја немаат лисја, врапчињата немаат храна и сл.; во пролет посилено грее сонцето, цутат дрвја, цвеќиња, на небото има бели облачиња и сл.; во лето е жешко, луѓето носат летна облека, има многу овошје, зеленчук и сл.

- Раскажува што прави наутро (се буди, облекува, мие, чешла, оди во градинка и др.), што прави навечер дома.

Очекувани резултати

- Покажува и именува: песок, волница, ластик, ткаенина, хартија, дрвен предмет.

- Детето препознава и именува ветер, дожд, снег, мраз.

- Набројува по две карактеристики на секое годишно време.

- Кусо раскажува што се случува текот на денот и ноќта, што прави наутро, навечер, во текот на неделата кога е дома.

15.2.2.5. Општество

Цели

- Запознавање со името на градинката.

- Воочување на новите елементи, средства, играчки и материјали во училиницата и катчињата.

- Запознавање со правилата за однесување во училиницата, навикнување на нивно целосно почитување.

- Запознавање со дневниот распоред и дневните активности.

- Навикнување да ги земаат играчките и повторно да ги враќаат на свое место, навикнување да ги делат играчките.

- Почитување на потребата некое дете само да игра.

- Поттикнување на детето да се договара и игра заедно со другите, да решаваат едноставни задачи и заедно со воспитувачот да решаваат проблеми и конфликтни ситуации кои се појавуваат меѓу нив.

- Воочување на сличности и разлики помеѓу децата во групата (пол, височина, име и презиме, боја на очите и сл.), како основа за почитување на различностите.

- Запознавање со изгледот на околните училиници, воочување дека во нив има други деца и воспитувачи, запознавање со дворот и игралиштето.

- Запознавање со возрасните кои работат во градинката (готвач, чистачка, медицинска сестра, домаќин).

- Негување на позитивен емоционален однос кон членовите на семејството, развивање на чувство на припадност и меѓусебна доверба.

- Запознавање со името на својот град - место на живеење, својата држава.

- Воочување на различни и интересни објекти во непосредната близина на градинката и нивна основна намена.

- Запознавање со некои професии (на родителите, воспитувачот, лекар, поштар, возач).

- Запознавање со различни начини на комуникации (пошта, телефон, ТВ).

- Запознавање со убавините на својот роден крај, дел од народното богатство и културата.

- Стекнување елементарни знаења за семејните, локалните и државните празници.

Примери на активности

- Воочува промени во средствата, играчките, материјалите во училиницата.

- Се споредува со врсниците, ги наоѓа сличностите и разликите меѓу нив.

- Се запознава со дневниот распоред и дневните активности и ги почитува.

- Се запознава со правилата на однесување во училиницата и се навикнува да ги почитува.

- Учествува во уредување на катчињата, игра со играчки, користи различни материјали, се навикнува да ги враќа на истото место, учествува во уредување на училиницата по повод различни прослави.

- Дежура за време на јадење; помага во подредување на играчките, ги собира отпадоците од хартија, помага во мesteње на столчиња, бришење на маса, миeње играчки.

- Учествува во разговори со лекар, чистачка, поштар, возач, други воспитувачи и воочува што користат во својата работа.

- Го учи и го кажува името на населбата - градот во кој живее, како и името на својата држава.

- Разговара со роднини, слуша приказни и легенди од својот крај, ги учи и игра традиционалните игри, слуша детски традиционални песни, ги следи обичаите и учествува во некои од нив.

- Ги именува членовите на своето семејство; ги покажува на фотографија; ја кажува професијата на родителите (што работат и што користат во работата); кои се нивните активности и обврски дома; опишува како си поминуваат во недела кога се дома заедно.

- Игра игри и со играчки „нетипични“ за својот пол.

- Слави роденден со другарчињата.

- Учествува во подготвување на честитка за роденден на другарчето.

- Покажува која облека ја носи секојдневно, што користи кога игра со вода и песок, како се облекува за роденден и свечени прилики.

- Учествува во прославување на денот на градинката, семејни, локални празници.

Очекувани резултати

- Ги знае имињата на другарите од групата.

- Ги набројува основните функции на: училиштата, санитарниот јазол, просторијата со шкафињата, дворот, игралиштето.

- Ги именува членовите на своето пошироко семејство.

- Го кажува името на градинката, местото на живеење.

- Наведува неколку свои обврски во градинката.

15.2.2.6. Сообраќај

Цели

- Стекнување на елементарни претстави од областа на сообраќајот, неопходни за сигурноста на детето како учесник во сообраќајот.

- Запознавање со некои сообраќајни средства во непосредната околина.

- Запознавање со местата каде што играта е дозволена.

- Запознавање со правилата на движење по улица, за преминување на улицата, пешачки премин, со задолжително присуство на возрасен.

- Навикнување на правилно и културно однесување на улица, во возила на јавниот превоз.

Примери на активности

- Во дворот на градинката оди и трча со различно темпо, ја менува насоката на движење, оди во колона по еден и во парови.

- Воочува каде се движат возилата, а каде пешаци-те.

- Препознава возила со слушање на звуци, особено брза помош, противпожарно возило, полиција.

- Игра на сообраќајно килимче (воочува тротоар, семафор, пешачки премин).

- Учествува во организирани посети на игралишта, паркови, воочува дека тоа се места кои се дозволени и сигурни за игра.

Очекувани резултати

- Знае дека надвор од домот и градинката треба да се движи само со возрасни лица.

- На макета покажува: улица, тротоар, пешачки премин.

- Издвојува од играчките и именува: автомобил, автобус, камион, авион, воз, велосипед.

Екологија

Цели

- Развивање на љубов кон природата.

- Воочување на убавините во природата.

- Воочување на примери на грижливо однесување кон околината.

- Развивање на позитивен и внимателен однос кон природата.

Примери на активности

- Набљудува и споредува простор кој е чист со оној каде има расфрлано отпадоци.

- Ги полева собните цвеќиња, учествува во грижата за зеленчуковата и цветната градина во дворот на градинката.

- Отпадоците ги фрла во корпа; учествува во собирање хартии и отпаден материјал во занималната.

- Се навикнува да не повредува животни (на пример: птици со камен), да не крши гранки и да не ги гази растенијата во дворот.

- Учествува во акции за собирање на стара хартија.

Очекувани резултати

- Отпадоците ги фрла на соодветното место.

- Ги полева собните цвеќиња, растенијата во дворот.

- Дава храна на рибата во аквариумот.

15.2.3. Природа и општество за децата од 4 до 5 години

15.2.3.1. Растителен свет

Цели

- Запознавање со условите за раст и развој на растението (почва, вода воздух, светлина) и сфаќање на последиците поради недостаток од нив.

- Спознавање дека растението е живо иако е неподвижно.

- Запознавање со изгледот и деловите на растенијата (корен, стебло, лист, цвет, семе, плод).

- Разликување на растенија кои слободно растат во природата, нивните карактеристични претставници - цвеќиња, печурки, трева, дрво (листопадни-иглолис-ни), растенија кои ги култивира човекот (пченица, сточна храна, овошје, зеленчук), лековити растенија.

- Спознавање на ползата од растенијата за човекот.

- Проширување на знаењата за цветните растенија. Запознавање со општите карактеристики на овошјето и зеленчукот.

- Проширување на знаењата за дрвјата (видови на дрвја; делови на дрвото; полза од дрвото).

Примери на активности

- Учествува во посета на најблискиот парк, шума, собира природен материјал и го групира.

- Набљудува семе, изршено растение, израснато растение, ја воочува и опишува разликата.

- Споредува растенија кои слободно растат во природата со оние кои ги одгледува човекот.

- Оди на прошетка во дворот, блискиот парк, набљудува дрвја и воочува стебло, лисја, крошна.

- Ги согледува сличностите и разликите помеѓу зимзелените (бор, елка) и листопадните дрвја (бреза, костен), како и меѓу зимзелените дрвја (бор и елка).

- Во есен и пролет набљудува овошни дрвја, ги учи имињата на дрвјата; воочува дека во пролет цутат, во есен има плодови кои се берат.

- Истражува во непосредната околина на кое дрво најпрвин му пожолтуваат и паѓаат лисјата, а на кое најдоцна.

- Учи имиња на цветни растенија со кои се среќава во различни годишни времиња (роза, хризантема, кокиче, зумбул, нарцис, лале, темјанушка).

- Споредува градинарски и ливадски цветни растенија и открива разлики и сличности меѓу нив.

- Сади дрво, зеленчук, цветно растение (во саксија, во градината, дворот на градинката) со семе.

- Учествува во работата во зеленчуковата и цветната градина во дворот на градинката, корне коров, не ги гази растенијата, ги полева со вода.

- Го набљудува овошјето најтипично за тој крај, разговара за тоа каде расте и како се одгледува; ја истражува нивната големина, вкус, мирис, боја, форма; осознава дека треба да се јаде, прави сок од некои овошни плодови.

- Става семиња во земја, вода или влажен памук, изложени на сонце и во темна просторија, во топол и студен простор и воочува што се случува со нив.

- Гледа филмови, енциклопедии, сликовници за тоа од кое растение што се користи и како (пр., лист, плод, семе, корен, смола, цвет- за храна, чај, лекови, мебел, украс во домот и сл.).

Очекувани резултати

- Може да наброи по едно некултивирано и култивирано растение.

- Покажува листопадно и зимзелено дрво.

- На зеленчуково растение покажува корен, стебло, лист, цвет, плод.

- Именува четири до пет цветни растенија.

- Именува две до три лековити растенија.

- Наведува неколку сличности и разлики помеѓу градинарските и цветните растенија.

- Набројува неколку од условите за раст на растенијата (на пр., почва, воздух, вода, светлина).

- Може да наброи неколку примери за ползата од култивирани и некултивирани растенија за човекот.

- Се грижи за собните цвеќиња во градинката.

15.2.3.2. Светот на животните

Цели

- Запознавање со карактеристичните облици на однесување на животните (трча, плива, лета, напаѓа, брани, лови).

- Запознавање со животната средина за одделни видови животни (температура, сонце, храна, хигиена) и нивните живеалишта.

- Запознавање со изгледот, начинот на движење кај животните и начинот на изразување на страв, пријателство.

- Запознавање со некои типични преставници од животинското царство (инсекти, птици, домашни животни, шумски животни).

- Запознавање со домашните животни и птици, како и ползата од нив.

- Запознавање со односот и грижата на човекот кон животните.

- Стекнување навики за грижа за домашните галеници, животните во занималната и дворот.

- Запознавање со начините на производство на некои производи за исхрана на човекот (млечни, месни производи).

- Воочување на појавата дека некои животни живеат блиску до човековото живеалиште (пр., ластовичка, штрк, глупче, пајак).

Примери на активности

- Набљудува животни во нивниот амбиент (земја, поле, шума, река) или на видеокасета, ТВ-емисија, го набљудува нивниот карактеристичен изглед и однесување (како се хранат, одмораат, се движат, со што е покрито нивното тело).

- Набљудува, воочува и осознава како изгледаат, како се движат, каде живеат, како се хранат, како се јавуваат, како покажуваат страв и пријателство некои домашни животни: коњ, магаре, мачка, крава, свиња, куче, овца и како се викаат нивните младенчиња.

- Се запознава со основните карактеристики на еден претставник на тревопасни, месојадни животни, птици и инсекти.

- Набљудува птици и воочува дека се покрити со пердуви, се јавуваат со црорење или пеење; забележува дека живеат во кафез во кука, околу кука, во шума, парк.

- Разговара за можни опасности од непознати животни.

- Набљудува како одделни животни се грижат за своите младенчиња и споредува со други претставници на живиот свет.

- Практично ги применува стекнатите знаења за животните, се грижи за домашните галеници, за вработената во зима.

Очекувани резултати

- Може да именува по еден претставник на тревопасни, месојадни животни, птици.

- Кажува неколку примери за тоа со што се хранат животните (трева, семиња, месо, овошни плодови и сл.).

- Знае да наброи некои карактеристични облици на однесување на животните (плива, лета, напаѓа, се брани и сл.).

- Умее да наведе неколку сличности и разлики во изгледот помеѓу домашните животни и птиците.

- Може да именува најважни надворешни органи кај животните.

- Може да наброи имиња на некои младенчиња и нивните родители, кај домашните птици, домашните и шумските животни.

- Може да наброи неколку примери за ползата од домашните животни.

15.2.3.3. Човекот како дел од живиот свет

Цели

- Стекнување на елементарни знаења за човековото тело и некои негови делови.

- Поттикнување на љубопитноста за функциите на одделните органи (сетила).

- Воочување на сличности и разлики во надворешниот изглед меѓу родителите и нивните деца.

- Осознавање на основните карактеристики - разлики и сличности меѓу луѓето (бојата на косата, на очите, бојата на кожата, полот, височината, тежината).

- Запознавање на условите за живот кај човекот (живеалиште, вода, храна, воздух, светлина, топлина, хигиена).

- Сознавање на потребата од заштита од повреди, штетни материи и од чести детски болести.

- Стекнување на навики за нега на телото (детето сознава дека на неговото здравје делува околината, но и самиот тој).

Примери на активности

- Детето се запознава со своето тело, неговите надворешни карактеристики и функционирање (што може моето тело во мирување, движење, порано и сега).

- Открива што дознава со очите, ушите, носот, устата, прстите.

- Истражува што може да каже со рацете (пр., дојди тука, застани, оди побавно и сл.).
- Разговара за тоа кој се грижи за нивната исхрана (родителот, готвачката), се навикнува да прима разновидна и здрава храна.

Очекувани резултати

- Ги именува надворешните делови на телото кај човекот (глава, врат, раце, нозе, очи, уши, нос, уста, прсти).
- Набројува неколку информации кои ги добиваме со сетилата.
- Набројува сличности и разлики во изгледот на возрасните и децата.
- Има навики за одржување на личната хигиена.

15.2.3.4. Жива - нежива природа

Цели

- Усвојување на елементарни знаења за поврзаноста на растенијата, животните и човекот.
- Откривање на некои разлики и сличности кај растенијата, животните и човекот како дел од природата.

Примери на активности

- Набљудува претставници на живиот свет во нивните животни заедници и открива начини на кои тие се поврзани (пр., исхрана, живеалишта и сл.).
- Се запознава со градбата на важните органи кај растенијата и животните и бара објаснување за нивниот изглед со начинот на нивниот живот.
- Гледа филмови, книги и сл. и воочува разлики и сличности помеѓу растенијата и животните.

Очекувани резултати

- Детето наведува барем три разлики помеѓу растенијата и животните.
- Може да наброи примери за поврзаност на растенијата и животните (пр., исхрана, живеалишта).

15.2.3.5. Откривање на материјалниот свет

Цели

- Поттикнување на љубопитноста и стекнување на елементарни сознанија за појавите и законитостите во природата.
- Откривање и сознавање на својствата на светлината.
- Откривање и сознавање на својствата на ткаенината и хартијата.
- Проширување на знаењата за сонцето, месечината, свездите.
- Запознавање и именување на некои географски појави и поими (планина, река, поле).
- Воочување и запознавање со најчестите метеоролошки појави (ветер, дожд, облаци, снег, магла, слана, роса, град).
- Утврдување на поврзаноста помеѓу различните појави (временските прилики и облекување на луѓето, однесувањето на животните и растенијата).
- Запознавање со карактеристиките на годишните времиња (однесување на растенијата и животните, работата на луѓето, карактеристични спортови).
- Добивање на претстава за некоја природна појава редоследот во нејзиното случување (пр., облаци, дожд, влажна земја).
- Воочување и именување на временските односи во секојдневниот говор, врзано за детски активности и дневен ритам.
- Запознавање со едноставни апарати и справи.

Примери на активности

- Воочува и препознава особини на различни предмети и материјали по пат на предвидување, практично проверување и заклучување (пр., предмети од хартија, пластика, ткаенина, дрво и др.); открива што се може со нив, а што не може да направи.
- Набљудува сонце, месечина, свезди, видеокасети, ТВ-емисии, енциклопедии; разговара за некои сличности и разлики меѓу сонцето и месечината.
- Детето учествува во истражувачки активности со кои се испитуваат својствата на водата, боја, мирис, вкус.
- Гледа слики, книги, разговара за тоа каде с# има вода; како човекот ја користи водата (за пиење, пливање, спортување, бањи и сл.).
- Истражува како настанува звукот (природни и вештачки извори на звуците).
- Учествува во истражувачки активности за светлина, темнина; осознава дека треба да ги чува очите од силна светлина.
- Ги осознава основните карактеристики и имињата на четирите годишни времиња; ги воочува промените во природата, однесувањето на животните, животот и работата на децата и возрасните во различните годишни времиња.
- Набљудува географски карактеристики во крајот во кој живее; гледа фотографии, видеоснимки и воочува: планина, река, поле.
- Собира примероци од земјиште, камчиња, песок; истражува кои од собраните примероци најдобро пропуштаат, впиваат, задржуваат вода.
- Игра и истражува различни видови хартија (хартија за цртање, картон, целофан, растеглива хартија, салфетки, фолија и сл.); ги воочува нејзините својства (дебелина, растегливост, просирност, се кине, се тутка, се сече, превиткува и сл.); открива што се случува со хартијата во допир со вода.
- Учествува во активности за истражување од што е направена ткаенината; како се облекуваат луѓето во различните годишни времиња.
- Се запознава со едноставни апарати и алатки, ги користи во игра, во различни активности (пр., ножици, чекан, лупа).
- Осознава дека не може се да разбере и дека на секое прашање не мора веднаш на добие одговор.

Очекувани резултати

- Детето ги препознава и именува метеоролошките појави (пр., ветер, слана, дожд, снег, магла) и набројува неколку начини на заштита од нив.
- Набројува неколку карактеристики за секое годишно време.
- Воочува и препознава различни предмети од дрво, пластика, метал, хартија, ткаенина.
- Наведува неколку примери за потребата од вода.
- Покажува и именува земја, камчиња, песок.
- Со свои зборови опишува светлина и темнина.
- Ги набројува деловите на денот (утро, пладне, вечер) и своите активности тогаш.

15.2.3.6. Општество

Цели

- Запознавање со името на градинката и во која населба се наоѓа.
- Воочување на новите елементи, средства, играчки и материјали во занималната, запознавање со сите останати простории во градинката и дворот.
- Навикнување за учество во уредувањето на просторот, донесувањето на правилата на однесување во занималната, нивно целосно запознавање.

- Воочување разлики и сличности меѓу децата, по некои воочливи особини (пр., име и презиме, возраст, боја на косата, боја на очите, височина, пол и сл.).

- Осознавање, во главни црти, на улогата на вработените во градинката.

- Надминување на стереотипите вразни за разлики меѓу половите.

- Запознавање со карактеристичните места во блиската околина.

- Запознавање со работата на луѓето и односот меѓу луѓето.

- Развивање на патриотски чувства.

- Негување на иницијатива и чувство дека секое дете, на свој начин, придонесува за радосен и интересен живот во групата.

- Негување на позитивен емоционален однос кон членовите на семејството, развивање на чувство на припадност и меѓусебна доверба.

- Запознавање со некои правила на однесување и комуникација со деца и возрасни.

- Запознавање со убавините на својот роден крај, народното богатство и културата, развивање на национален и културен идентитет.

- Запознавање со значењето на личните, локалните и државните празници, поттикнување на детето за активно учество во нивните прослави.

- Стекнување навики за правилна исхрана и развивање на навики за соодветно, културно и толерантно однесување.

Примери на активности

- Го учи името на градинката, улицата и населбата во која таа се наоѓа.

- Одбира игри и играчки, се договара со врсниците за заеднички игри и активности.

- Игра игри и со играчки кои не се „типични“ за неговиот пол.

- Учествува во посета на просториите во кои работат другите вработени во градинката, воочува различни и различно опремени простории за други намени (кујна, перална, кабинет на воспитувачите, просторија на педагогот и сл.), во главни црти се запознава со работата на возрасните во тие простории, ја согледува важноста на нивната работа, воочува како возрасните се договараат и си помагаат.

- На патот од дома до градинката ги воочува маркантните точки, позначајните јавни објекти и ги опишува.

- Учествува во посети на пошта, млекара, фурна и сл., набљудува кој работи таму, како и со што работи, ги запонува нивните професии.

- Игра игри, учествува во драматизации во кои се одразува животот во семејството, ги објаснува своите и обврските на другите членови во семејството, опишува и црта како во семејството заедно се радуваат, какви се кога се нежни, зошто се лутат и какви се тогаш, како се грижат еден за друг, кажува како може да ги израдува мама, тато, братот, сестрата, дедото и другите роднини, како може да покаже грижа за многу млади и многу возрасни членови на семејството.

- Слуша приказни, легенди врзани за тој крај (личности, случки и постари објекти), учествува во посети на музеј, дом на културата, гледа традиционална облека, слуша народна музика од родниот крај, гледа традиционална реализација на традиционални обичаи и празници и учествува во нив; се запознава со неколку стари занаети.

- Гледа книги, видео и ТВ-филмови и се запознава со различни географски и културни области во Република Македонија, природните убавини, позначајни објекти од областа на културата.

- Се запознава со случки од различни временски периоди - се запознава со најважните настани и личности од минатото, државните, локалните празници (8 Септември, 2 Август, 11 Октомври, 13 ноември и др.).

Очекувани резултати

- Ги познава и именува просториите во градинката.

- Ги познава правилата на однесување во групата.

- Ги познава релациите меѓу членовите на потесното и поширокото семејство.

- Умее да ги објасни резултатите од својата работа и покажува почит кон работата на другарчињата.

- Наведува неколку професии на возрасните (на своите родители и родителите на некои другарчиња).

- Го именува местото на своето живеење, државата Република Македонија.

- Наведува неколку објекти во своето место.

- Раскажува приказна или легенда од родниот крај, наведува барем една традиционална игра, пее една народна песна, опишува обичај од својата култура.

15.2.3.7. Сообраќајно воспитание

Цели

- Стекнување на неопходно искуство и формирање на елементарни поими од областа на сообраќајот, неопходни за сигурноста на детето како учесник во сообраќајот.

- Запознавање со местата каде е дозволена играта и како се означени.

- Запознавање со три до четири сообраќајни средства.

- Запознавање со основните правила за движење по тротоар и преминување на улицата.

- Запознавање со одделни сообраќајни знаци (стоп, деца на патот).

- Навикнување на правилно и културно однесување на улица, во возила на јавниот превоз и др.

Примери на активности

- Набљудува транспортни и сообраќајни средства, согледува кои превезуваат животни, предмети и др., а кои превезуваат луѓе, ги воочува и именува неколкуте кои најчесто ги среќава во околината.

- Разговара со воспитувачот или некој родител за работата на возачот и кондуктерот; разговара за тоа како треба да се однесува во возило.

- Воочува каде се движат возилата, а каде пешаците.

- Учествува во организираните прошетки, воочува каде се преминува улицата; како треба да се следи semaфорот и неговите светла, како треба да се следи сообраќајниот полицаец, слуша за тоа дека треба слободно да му се обрати на полицаецот за помош.

- Учествува во посети на игралишта, паркови, воочува кои се местата каде што играта е дозволена и како се означени тие места.

- Се запознава со изгледот на некои сообраќајни знаци, ги препознава и именува знаците: Стоп и Деца на патот.

- Учествува во драматизација на сообраќајни ситуации со кукли и макети.

Очекувани резултати

- На макета покажува: улица, тротоар, коловоз, пешачки премин.

- Ги препознава и покажува знаците: стоп и деца на патот.

- На сообраќаен полигон покажува како треба правилно да се движи пешакот, каде и како се преминува улица, при што нагласува дека секое дете се движи и преминува улица само во придружба на возрасен.

- Препознавање и именување неколку сообраќајни средства (на пр., автомобил, автобус, брза помош и сл.).
- Набројување места каде може безбедно да игра (на пр., дома, во градинка, во парк, игралиште).

15.2.3.8. Екологија

Цели

- Воочување на убавините на природата и околина-та и негување љубов кон неа.
- Осознавање на потребата од чистота и уредност во градинката и дома и начините на грижата.
- Согледување на влијанието на човекот кон природата, воочување на позитивните и негативните промени кои настануваат како резултат на човековото делување.

Примери на активности

- Учествува во прошетки во дворот и непосредната околина и ги воочува убавините во неа.
- Воочува каде има канти за отпадоци и се навикнува во нив да ги фрла отпадоците.
- Разговара со воспитувачот за тоа како во градот се собираат отпадоците, како се чистат и мијат улиците.
- Воочува како може да се разубави просторот со ангажирање на возрасните (чист простор, украсни растенија и сл.).
- Воочува ситуации со кои човекот се доведува себеси во опасност и нанесува штета во својата околина (загадува парк, улица, фрла стакло, остри предмети, расипана храна), со кои децата можат да се пресечат, повредат, разболат.
- Учествува во садење на дрвја и украсни растенија.

Очекувани резултати

- Може да наброи неколку примери на позитивно, како и неприфатливо однесување на некои луѓе кон природата.
- Внимава и се грижи за својата околина, не расфрла отпадоци.
- Може да учествува во садење цвеќиња во дворот на градинката.

15.2.4. Природа и општество за децата од 5 до 6 години

15.2.4.1. Растителен свет

Цели

- Осознавање на некои карактеристики на растенијата (сееење, ртење, растење, цутење, испуштање на семе, венење).
- Запознавање со условите за раст и развој на растението (почва, вода, воздух, светлина) и сфаќање на последиците поради недостаток од нив.
- Оспособување на детето за фокусирано набљудување.
- Спознавање дека растението е живо иако е неподвижно.
- Запознавање со изгледот и деловите на растенијата (корен, стебло, лист, цвет, семе, плод).
- Разликување на растенија кои слободно растат во природата, нивните карактеристични претставници - цвеќиња, печурки, трева, дрво (листопадни-иглолистни), растенија кои ги култивира човекот (пченица, сточна храна, овошје, зеленчук), лековити растенија.
- Спознавање на ползата од растенијата за човекот.
- Запознавање со растенијата во одделни екосистеми (бара, поле, шума, нива, мочуриште, градина).
- Проширување на знаењата за цветните растенија.
- Запознавање со општите карактеристики на овошјето и зеленчукот.

- Проширување на знаењата за дрвјата (видови на дрвја; делови на дрвото; полза од дрвото).
- Натомошно развивање на перцепциите, спознајните функции, говорот.

Примери на активности

- Учествува во посета на најблискиот парк, шума, собира природен материјал, го групира, прави збирки.
- Набљудува семе, изртено растение, израснато растение, ја воочува и опишува разликата; ги црта етапите во развојот на растението.
- Споредува растенија кои слободно растат во природата со оние кои ги одгледува човекот.
- Оди на прошетка во дворот, блискиот парк, набљудува дрвја и воочува стебло, лисја, крошна.
- Ги согледува сличностите и разликите помеѓу зимзелените (бор, елка) и листопадните дрвја (бреза, костен), како и меѓу зимзелените дрвја (бор и елка).
- Во есен и пролет набљудува овошни дрвја, ги учи имињата на дрвјата; воочува дека во пролет цутат, во есен има плодови кои се берат.
- Се запознава со начините на грижа на човекот за овошните дрвја (кроење, калемење, прскање, заштита од ниски температури).
- Набљудува со лупа какви се жиличките кај жолтиот и зелениот лист.
- Истражува во непосредната околина на кое дрво најпрвин му пожолтуваат и паѓаат лисјата, а на кое најдоцна.
- Набљудува со лупа пупка, цвет, стебленце, корен, лист, ги црта со молив.
- Прави книга за зеленчуков плод, овошен плод, за цветно растение.
- Сади дрво, зеленчук, цветно растение (во саксија, во градината, дворот на градинката), со семе, гранче, лист.
- Учествува во работата во зеленчуковата и цветната градина во дворот на градинката, окопува со соодветен алат, корне коров, не ги газат растенијата, ги полева со вода, ги заштитува од студ.
- Го набљудува овошјето најтипично за тој крај, разговара за тоа каде расте и како се одгледува; ја истражува нивната големина, вкус, мирис, боја, форма; осознава дека треба да се јаде, прави сок од некои овошни плодови.
- Набљудува со око и со лупа различни семиња; разговара со воспитувачот за тоа дека некои семиња се јадат, се добива масло од сончогледовото семе и сл.
- Става семиња во земја, вода или влажен памук, изложени на сонце и во темна просторија, во топол и студен простор и согледува колку е важна светлината, водата и топлината за растењето на растенијата.
- Истражува од кое растение што се користи и како (пр., лист, плод, семе, корен, смола, цвет - за храна, чај, лекови, мебел, украс во домот и сл.).
- Истражува што ќе се случи со растението кое се пресадува ако му скинеме лист, корен, цвет, рачка; што ќе се случи кога цветот ќе го ставиме во обоена вода; што ќе се случи со гранчето со пупка кога ќе се стави во вода.

Очекувани резултати

- Може да наброи по две дрвја, некултивирани и култивирани растенија.
- Знае да наведе неколку сличности и разлики помеѓу листопадните и зимзелените дрвја.
- Ги именува деловите на растенијата (корен, стебло, крошна, гранка, лист, цвет, плод).
- Знае да наведе неколку сличности и разлики помеѓу зеленчукот и овошјето.
- Умеа да наброи некои од одликите на растенијата како живи организми (се садат, никнат, растат, примаат вода и хранливи материи, изумираат).

- Може да наброи неколку примери за ползата од култивирани и некултивирани растенија за човекот.
- Правилно ја држи лупата при набљудување.
- Стекнатите сознанија за овошје, зеленчук или цветно растение може да ги обликува јазично и ликовно и да ги презентира во форма на книга.
- Се грижи за собните цвеќиња во градинката.
- Именува две до три лековити растенија.

15.2.4.2. Светот на животните

Цели

- Запознавање со животниот циклус кај животните (раѓање, растење, размножување и умирање).
- Запознавање со животната средина за одделни видови животни (температура, сонце, храна, хигиена) и нивните живеалишта.
- Запознавање со изгледот, начинот на движење кај животните и начинот на изразување на страв, пријателство.
- Оспособување за фокусирано набљудување.
- Запознавање со начинот на живот на некои животни во различни годишни времиња.
- Запознавање со некои типични претставници од животинското царство (инсекти, птици, влекачи, домашни животни, шумски животни, животни од далечните краеве) согледување на разликите и сличностите меѓу нив.
- Запознавање со домашните животни и птици, како и ползата од нив.
- Запознавање со односот и грижата на човекот кон животните.
- Стекнување навики за грижа за домашните галеничиња, животните во училиницата и дворот.
- Запознавање со животните од минатото (диносаурус).
- Запознавање со начините на производство на некои производи за исхрана на човекот (млечни, месни производи).
- Согледување на разновидноста и динамичноста на промените во животинскиот свет.
- Осознавање дека и животните се грижат за својата хигиена.
- Оспособување на детето за групирање на животни според различни карактеристики (на пр., според големината на телото, начинот на движење, начинот на исхрана, начинот на јавување, покриеност на телото-со крзно, пердуви, кожа).

Примери на активности

- Набљудува животни во нивниот амбиент (земја, поле, шума, река) или на видеокасета, ТВ-емисија, го набљудува нивниот карактеристичен изглед и однесување (како се хранат, одмораат, се движат, со што е покриено нивното тело).
- Набљудува, воочува и осознава како изгледаат, како се движат, каде живеат, како се хранат, како се јавуваат, како покажуваат страв и пријателство некои домашни животни: коњ, магаре, мачка, крава, свиња, куче, овца и како се викаат нивните младенчиња.
- Учествува во посета на село, фарма; набљудува домашни животни и птици, како човекот се грижи за нив, осознава кој дава млеко, јајца, месо, волна.
- Се запознава со основните карактеристики на еден претставник на тревопасни, месојадни животни, животни кои живеат во земја, влекачи, птици и инсекти.
- Набљудува птици и воочува дека се покриени со пердуви, се јавуваат со црцорење или пеење; забележува дека живеат во кафез во кука, околу куќата, во шума, парк; осознава дека се хранат со семиња, ронки, инсекти; осознава дека некои од нив во есен заминуваат во топлите краишта (јато) и во пролет повторно се враќаат.

- Набљудува со лупа: мравка, мува, пчела, глиста, жаба, полжав и воочува дали имаат очи, крила, нозе и др., а набљудуваното го црта.

- Набљудува како се раѓа и расте некое животно (пр. птица во кафез, риба, жаба во аквариум), ја следи последователноста во растот (пр., јајце, полноглавец, жаба) и разговара за промените во растењето.

- Учествува во изготвување на книга за дадено животно (групно или индивидуално).

- Разговара за можни опасности од непознати животни.

- Следи ТВ-емисии, гледа дијафилмови, енциклопедии и воочува дека кај некои животни во есен, зима, пролет и лето се јавуваат промени во изгледот и живеењето (на пр., погусто крзно кај зајакот, погусто пердуви кај врапчето, хибернирање на мечката во зима, враќањето на ластовичката во пролет).

- Набљудува како одделни животни се грижат за своите младенчиња и споредува со други претставници на живиот свет.

- Следи филмови, ТВ-емисии, гледа книги и набљудува животни кои живеат во други краишта (слон, тигар, пингвин, ирвас и сл.), разговара за нив, за нивниот изглед, каде живеат, како се хранат, утврдува разлики и сличности со животните кои живеат во нашите краишта, осознава како му помагаат на човекот (пр., ирвас и куче влечат санки).

- Учествува во изготвување на книга, албум за домашните и дивите животни.

- Практично ги применува стекнатите знаења за животните, се грижи за домашните галеничиња, за врапчињата во зима.

Очекувани резултати

- Може да именува по еден претставник на тревопасни, месојадни животни, влекачи, птици и инсекти.

- Умее да наведе неколку сличности и разлики во изгледот и начинот на живеење помеѓу домашни, шумски животни и птици.

- Може да именува некои од одликите на животните како живи организми (се раѓаат, растат, се хранат, примаат вода, дишат).

- Може да наброи имиња на некои младенчиња и нивните родители, кај домашните птици, домашните и шумските животни.

- Може да наброи неколку примери за ползата од животните.

- Користи лупа за набљудување инсекти и воочување детали.

- Набројува неколку животни што живеат блиску до човековото живеалиште (на пр., ластовичка, пајак, глужче и сл.).

- Именува неколку живеалишта на животните (гнездо, пештера, река, земја и сл.).

- Стекнатите сознанија за животинскиот свет може да ги обликува јазично и ликовно и да ги презентира во форма на книга.

15.2.4.3. Човекот како дел од живиот свет

Цели

- Стекнување на сознанија за човекот како суштество од природата, во поглед на биолошките функции.

- Воочување на надворешни појави на работата на некои внатрешни органи (срцето чука).

- Поттикнување на љубопитноста за функциите на одделните органи (сетила).

- Осознавање на основните карактеристики - разлики и сличности меѓу луѓето (бојата на косата, на очите, бојата на кожата, полот, височината, тежината).

- Задоволување на љубопитноста за разликите меѓу половите, раѓањето.

- Запознавање на условите за живот кај човекот (живеалиште, вода, храна, воздух, светлина, топлина, хигиена).

- Осознавање дека човекот се раѓа, расте, се размножува, старее и умира.

- Сознавање на потребата од заштита од повреди, штетни материи и од чести детски болести.

- Стекнување на сознанија за значењето на консумирањето на здрава храна, телесните вежби и одморот.

Примери на активности

- Детето се запознава со своето тело, неговите надворешни карактеристики и функционирање (што може моето тело во мирување, движење, порано и сега); разговара за тоа дека на неговото тело постојано расте косата, ноктите.

- Мери висина, тежина кај себе, другарчињата и воспитувачот, ја согледува разликата во должината на рацете, дланките, нозете кај себе и родителите.

- Споредува човечко и животинско тело, воочува сличности и разлики.

- Набљудува делови од скелетот на човекот на рендгенски снимки.

- Разговара за тоа кој се грижи за нивната исхрана (родителот, готвачката), се навикнува да прима разновидна и здрава храна.

- Разговара со воспитувачот за тоа каде оди храната во неговото тело.

Очекувани резултати

- Детето умее да ги наброи одликите на човекот како живо суштество (на пр., се раѓа, расте, се храни, дише, прима вода, се размножува, умира).

- Набројува сличности и разлики во изгледот на возрасните и децата.

- Образлага каков бил како мал, а што може и умее сега.

- Сознанијата кои ги стекнал за себеси може да ги обликува јазично и ликовно и да ги презентира во форма на книга.

15.2.4.4. Жива - нежива природа

Цели

- Воведување во откривањето и создавањето за видовите живи суштества и нивната околина и односот меѓу нив и себе.

- Осознавање на основните својства на живите суштества (растенија, животни, човек) и животните процеси (раѓање, растење, размножување, стареење, умирање).

- Откривање на заемната зависност на растенијата и животните од почвата, меѓусебната зависност, односите во екосистемите (поле, бара, езеро, река, шума, парк).

- Запознавање со градбата, функцијата и името на важните органи кај растенијата и животните и нивното поврзување со начинот на нивниот опстанок во средината (корен, стебло, лист, цвет, срце, крилја, уста, клун и сл.).

- Усвојување на елементарни знаења за поврзаноста на растенијата, животните и човекот.

- Откривање на некои разлики и сличности кај растенијата, животните и човекот како дел од природата.

- Откривање на разлики и сличности меѓу познати растенија и животни и нивно групирање според воочените особини (форма, големина).

Примери на активности

- Детето набљудува и воочува дека и растенијата и животните се раѓаат, се хранат, пијат вода, растат, се размножуваат и умираат (венеат, ги уништуваат).

- Набљудува претставници на живиот свет во нивните животни заедници и открива начини на кои тие се поврзани (пр., исхрана, живеалишта и сл.).

- Се запознава со градбата на важните органи кај растенијата и животните и бара објаснување за нивниот изглед со начинот на нивниот живот.

- Согледува разлики и сличности помеѓу растенијата, животните и човекот како дел од живиот свет (пр., се раѓа, дише, се храни, пие вода, расте, се размножува, умира).

- Ја осознава функцијата на заштитата - како се заштитуваат животните, растенијата и човекот од лоши временски услови и во опасност (крзно, пердуви, крлуски, канци, дебела кора, меснати листови, остри заби, боцки, зимска облека, обувки, потење и сл.).

- Воочува дека живите организми се менуваат.

- Воочува дека има промени и кај неживите објекти, разговара за доброто и неприфатливото влијание на човекот врз живиот свет и објектите во околината.

Очекувани резултати

- Детето набројува сличности меѓу живите суштества (расте, се развива, се храни, дише и сл.).

- Може да наброи примери за поврзаност на растенијата и животните (пр., исхрана, живеалишта).

- Може да наброи пример за функционална поврзаност на живите организми и материјалниот свет (неживата природа во функција на живата и обратно).

- Може да наброи примери дека се менуваат живите организми, како и неживите објекти.

- Може да наведе примери како човекот делува врз неживата природа (пр., гради, руши и сл.).

15.2.4.5. Откривање на материјалниот свет

Цели

- Поттикнување на љубопитноста и стекнување на елементарни сознанија за појавите и законитостите во природата.

- Запознавање со предметите и нивните особини (од што и како се направени, како функционираат и начинот на нивното користење).

- Откривање и осознавање за водата и нејзината агрегатна состојба.

- Откривање и осознавање на својствата на воздухот, звукот.

- Откривање и осознавање на својствата на светлината (ширење, одбивање, боја, сенка, извори на светлина).

- Откривање и осознавање на својствата на топлината и промената на предметите на топлина.

- Откривање и осознавање на својствата на ткаенината и хартијата.

- Проширување на знаењата за сонцето, месечината, ѕвездите.

- Запознавање и именување на некои географски појави и поими во непосредната околина (планина, ритче, низина, река, езеро, крајбрежје, земјиште).

- Воочување и запознавање со најчестите метеоролошки појави (ветер, дожд, облаци, снег, магла, слана, роса, град).

- Препознавање на некои знаци по кои може да се предвиди какво ќе биде времето.

- Утврдување на поврзаноста помеѓу различните појави (временските прилики и облекување на луѓето, однесувањето на животните и растенијата).

- Запознавање со карактеристиките на годишните времиња (однесување на растенијата и животните, работата на луѓето, карактеристични спортови).

- Воочување и именување на временските односи во секојдневниот говор, врзано за детски активности и дневен ритам.

- Разликување на ден- ноќ; утро- пладне- вечер.

- Запознавање со часот како траење на некоја дејност; стекнување на елементарни претстави за основните временски релации (ден, недела, месец, година).

- Навикнување на тоа дека на различен начин се добиваат информации.

- Воведување во елементарната истражувачка постапка (претпоставка, испитување, следење, проверување).

- Запознавање со едноставни апарати и справи и нивно правилно користење во секојдневните активности.

Примери на активности

- Се организираат активности преку кои детето ја испитува својата околина, а во кои се вклучени елементите на научно откривање на вистината: набљудување, поставување на хипотези, предвидување, експериментирање, проверување, мерење на резултатите, докажување на одредени ставови.

- Воочува и препознава особини на различни предмети и материјали по пат на предвидување, практично проверување и заклучување (пр. предмети од хартија, пластика, ткаенина, дрво и др.); бара сличности и разлики меѓу нив; открива што се може со нив, а што не може да направи.

- Набљудува сонце, месечина, ѕвезди, видеокасети, ТВ-емисии, енциклопедии; разговара за некои сличности и разлики меѓу сонцето и месечината; осознава дека има мали и поголеми ѕвезди и дека трепкаат; црта карта на месечината (како топка, половина, четвртина - резенки).

- Детето учествува во истражувачки активности со кои се испитуваат својствата на водата (боја, мирис, вкус, агрегатната состојба) и однесувањето на некои предмети во водата, на пример: кои предмети впиваат вода? - текстил, камен, дрво, железо, песок, сунѓер и др.; кои предмети ја менуваат бојата во вода.

- Истражува и групира кои предмети и материјали тонат, а кои пливаат во вода, го бележи тоа со цртање.

- Истражува каде се има вода; како човекот ја користи водата (хидроцентрала, воденица, пливање, спортување, бањи и сл.).

- Истражува својства на воздухот (нема боја, мирис, вкус), проверува колку долго ќе издржи со затнат нос и уста; разговара за тоа дека на животните и растенијата им треба воздух.

- Истражува дали во него има воздух (дуваме балон, цевче во вода); дали во земјата има воздух.

- Следи и воочува како се однесуваат предметите во воздух (летаат, паѓаат).

- Истражува светлина, темнина; како настанува сенка на дрвото, сопствената сенка; во кој дел од денот сенката на дрвото е најдолга, а кога е најкратка; како се осветлувале просториите во минатото (оган, фенер, факел, ламба, свеќа); осознава дека треба да ги чува очите од силна светлина.

- Ги осознава основните карактеристики и имињата на четирите годишни времиња; ги воочува промените во природата, однесувањето на животните, животот и работата на децата и возрасните во различните годишни времиња.

- Открива кои предмети се извори на топлина; кои се природни, а кои вештачки извори на топлина; кои грејни тела работат на дрва, нафта, струја; што се случува со одредени предмети изложени под разни топлинни влијанија (гори, се топи, менува облик, менува боја), учи дека има материјали кои не горат и од нив се прави облеката за пожарникарите; разговара со воспитувачот за опасни игри со оган.

- Истражува дали шеќерот и детергентот побрзо ќе се раствори во топла или студена вода.

- Набљудува географски карактеристики во крајот во кој живее; гледа фотографии, видеоснимки и воочува: низина, планина, ритче, река, поток, поле.

- Собира примероци од земјиште, камчиња, песок; истражува кои од собраните примероци најдобро пропуштаат, впиваат, задржуваат вода, по што може да се заклучи која почва е погодна за одгледување на растенијата.

- Забележува што се случува за една минута, што може да направи за пет минути, што се случува во текот на денот, што ноќе, игра со различни видови часовници.

- Истражува од што е направена ткаенината; како се облекувале луѓето во минатото.

- Се запознава со едноставни апарати и алатки, ги користи во игра, во различни активности (пр., ножици, чекан, лупа, вага и сл.).

- Осознава дека не може сè да разбере и дека на секое прашање не мора веднаш на добие одговор.

Очекувани резултати

- Набројува неколку карактеристики за секое годишно време.

- Може да класифицира предмети во однос на одредени својства (пр., оние кои потонуваат во вода, оние кои пливаат во вода и сл.).

- Набројува некои географски карактеристики на својот крај (планина, рид, река и сл.).

- Ги набројува деловите на денот (утро, вечер) и своите активности тогаш, ги набројува деновите во неделата.

- Набројува неколку својства на хартијата и ткаенината.

15.2.4.6. Општество

Цели

- Воочување на новите елементи, средства, играчки и материјали во просторијата (училницата).

- Навикнување за учество во уредувањето на просторот, донесувањето на правилата на однесување во училницата, нивно целосно запознавање и осознавање на последиците од нивното непочитување и прекршување.

- Воочување на потребата за заеднички распоред на животот, кој им овозможува заедно да живеат, играат и учат.

- Воочување разлики и сличности меѓу децата, по некои воочливи особини (пр., име и презиме, возраст, боја на косата, боја на очите, височина, пол и сл.).

- Поттикнување на детето да се договара, заедно со другите деца да планираат и реализираат активности, да решаваат едноставни задачи, проблеми и конфликти кои се појавуваат меѓу нив.

- Согледување на ползата од сопствената и заедничката работа.

- Осознавање, во главни црти, на улогата на вработените во градинката.

- Надминување на стереотипите вразни за разлики меѓу половите.

- Запознавање со карактеристичните места во блиската околина.

- Запознавање со работата на луѓето и односот меѓу луѓето-работата е важна за животот на луѓето и местото на живеење.

- Поттикнување на децата за осознавање на најелементарните разлики помеѓу различните општествени средини (град и село).

- Запознавање со државните симболи - знаме, химна.
- Развивање на патриотски чувства.
- Негување на иницијатива и чувство дека секое дете, на свој начин, придонесува за радосен и интересен живот во групата.
- Негување на позитивен емоционален однос кон членовите на семејството, развивање на чувство на припадност и меѓусебна доверба.
- Запознавање со некои правила на однесување и комуникација со децата и возрасните.
- Запознавање со убавините на својот роден крај, народното богатство и културата, развивање на национален и културен идентитет-гордост и припадност на македонскиот народ и етничките заедници во Република Македонија.
- Здобивање со конкретни претстави за правата и обврските на децата.
- Развивање и негување на детската љубопитност за основните карактеристики на општествениот живот и случувањата во непосредната околина, за поврзаноста на некои природни и општествени појави, за народните обичаи и културното наследство во местото на живеење.
- Запознавање со значењето на личните, локалните и државните празници, поттикнување на детето за активно учество во нивните прослави.
- Поттикнување на интерес за запознавање на други луѓе, краишта, обичаи, како и во други држави во светот.
- Осознавање на потребата од облекување соодветно на временските прилики и различните пригоди.
- Сознавање за различниот начин на комуницирање и пренесување на информации (пошта, телефон, радио, ТВ,) и комуникација со помош на компјутер.
- Стекнување навики за правилна исхрана и развивање на навики за соодветно, културно и толерантно однесување.

Примери на активности

- Одбира игри и играчки, се договара со врстниците за заеднички игри и активности, разговара со нив за евентуалните конфликтни ситуации, за можните решенија на проблемските ситуации.
- Игра игри и со играчки кои не се „типични“ за неговиот пол.
- Помага на помалите од себе.
- Учествува во посета на просториите во кои работат другите вработени во градинката, воочува различни и различно опремени простории за други намени (кујна, перална, кабинет на воспитувачите, просторија на педагогот и сл.), во главни црти се запознава со работата на возрасните во тие простории, ја согледува важноста на нивната работа, воочува како возрасните се договараат и си помагаат.
- На патот од дома до градинката ги воочува маркантните точки, позначајните јавни објекти и ги опишува.
- Учествува во посети на пошта, млекара, фурна, аптека, библиотека, училиште и сл., набљудува кој работи таму, како и со што работи, ги запамнува нивните професии, ја воочува важноста на нивната работа за сите луѓе; разговара со лекар и забелекар, ги проширува знаењата за нивната професија и го надминува стравот (доколку постои).

- Игра игри, учествува во драматизации во кои се одразува животот во семејството, ги објаснува своите и обврските на другите членови во семејството, опишува и црта како во семејството заедно се радуваат, какви се кога се нежни, зошто се лутат и какви се тогаш, како се грижат еден за друг, кажува како може да ги изразува мама, тато, братот, сестрата, дедото и другите роднини, како може да покаже грижа за многу млади и многу возрасни членови на семејството.

- Слуша приказни, легенди врзани за тој крај (личности, случки и постари објекти), учествува во посети на музеј, дом на културата, гледа традиционална облека, слуша народна музика од родниот крај, гледа традиционални обичаи и празници и учествува во нив; се запознава со неколку стари занаети.

- Учествува во посета на градското собрание, разговара со градоначалникот, се запознава со различни професионални и општествени функции.

- Се запознава со врстниците од истиот крај или од други краеве од државата, кои имаат друг мајчин јазик, се дружи и игра со нив, се запознава со нивните традиционални игри и играчки, обичаи и сл.

- Гледа книги, видео, DVD и ТВ-филмови и се запознава со различни географски и културни области во Република Македонија, природните убавини, позначајни објекти од областа на културата.

- Се запознава со случки од различни временски периоди - се запознава со најважните настани и личности од минатото, државните, локалните празници (8-ми Септември, 2-ри Август, 11-ти Октомври, 13-ти Ноември и др.).

- Собира фотографии, исечоци од весници, учествува во изготвување на албум за своето родно место; учествува во збогатување и уредување на етнолошкото катче.

Очекувани резултати

- Ги познава правилата на однесување во групата и знае дека треба да се почитуваат донесените правила.
- Ги познава релациите меѓу членовите на потесното и поширокото семејство, ги набројува своите активности како член на своето семејство.
- Умее да ги објасни резултатите од својата работа и покажува почит кон работата на возрасните.
- Ги препознава знамето и химната на Република Македонија.
- Знае за карактеристичните одлики на сопствената култура и сопствената национална припадност.
- Набројува неколку семејни, локални и државни празници.
- Набројува неколку примери на природни убавини на своето родно место и на својата татковина Република Македонија.

15.2.4.7. Сообраќајно воспитание

Цели

- Запознавање со карактеристиките на сообраќајот во непосредната околина.
- Познавање на личната адреса.
- Потесетување на местата каде е дозволена играта и како се означени.
- Запознавање со три до четири сообраќајни средства и кој ги управува.
- Потсетување на правилата за движење по тротоар и преминување на улицата.

- Осознавање на улогата на семафорот и значењето на неговите светла.
- Навикнување на правилно и културно однесување на улица, во возила на јавниот превоз и др.

Примери на активности

- Согледува што го предизвикува и поддржува движењето (пр., автомобилот го движи горивото, човекот го придвижува велосипедот, раката го придвижува моливот, воденицата - водата и сл.
- Согледува и групира што се движи и што не се движи во непосредната околина.
- На сообраќајното килимче во училницата или дворот на градинката ја увежбува способноста за брзо и точна ориентација во просторот, особено што е пред - зад во однос на себе.
- Набљудува транспортни и сообраќајни средства, согледува кои превезуваат животни, предмети и др., а кои превезуваат луѓе, ги воочува и именува неколкуте кои најчесто ги среќава во околината.
- Разговара со воспитувачот за: брза помош, противпожарна кола, полициска кола, нивната звучна и светлосна сигнализација, зошто брзо се движат.
- Разговара со воспитувачот или некој родител за работата на возачот и кондуктерот; разговара за тоа како треба да се однесува во возилото.
- Учествува во организираниите прошетки, воочува каде се преминува улицата; како треба да се следи семафорот и неговите светла, како треба да се следи сообраќајниот полицаец, осознава дека треба слободно да му се обрати на полицаецот за помош; набљудува како возрасните, без викање и туркање, се движат по тротоарите; учи дека не смее сам да преминува улица.
- Учествува во посети на игралишта, паркови, воочува кои се местата каде што играта е дозволена и како се означени тие места.
- Учествува во драматизација на сообраќајни ситуации со кукли и макети.
- Игра игри на улоги при што вежба правилно и културно однесување на автобуска станица, во автомобил, во возила на јавниот превоз.

Очекувани резултати

- Детето ја знае својата адреса, го познава патот од дома до градинка.
- Го опишува семафорот и наведува што значат светлата на семафорот.
- На сообраќаен полигон покажува како треба правилно и културно да се движи пешакот, каде и како се преминува улица, при што нагласува дека детето се движи и преминува улица само во придружба на возрасен.
- Набројува пет до шест сообраќајни средства.
- Набројува барем две професии врзани за сообраќај.

15.2.5.7. Екологија

Цели

- Воочување на убавините на природата и околина-та и негување љубов кон неа.
- Согледување на влијанието на човекот кон природата, воочување на позитивните и негативните промени кои настануваат како резултат на човековото делување.

- Поттикнување на грижлив и економичен однос кон материјалните вредности (рационално користење на храната, чистата вода, струјата, материјалите за активностите).

- Запознавање на некои начини на преобликување на отпадните материјали.

Примери на активности

- Учествува во прошетки во дворот и непосредната околина и ги воочува убавините во неа.
- Воочува каде има канти за отпадоци и се навикнува во нив да ги фрла отпадоците.
- Разговара со воспитувачот за тоа како во градот се собираат отпадоците, како се чистат и мијат улиците.
- Воочува како може да се разубави просторот со ангажирање на возрасните (на пр., чист простор, украсни растенија, скулптури, куќички за птици, пошумување).
- Слуша за начините на кои луѓето се ослободуваат од отпадоците.
- Воочува ситуации со кои човекот се доведува себеси во опасност и нанесува штета во својата околина (на пр., загадува река, парк, улица, фрла стакло, остри предмети, расипана храна, штетни материи, со кои децата можат да се пресечат, повредат, разболат).
- Учествува во еколошки истражувачки активности (пр., неколку растенија се полеваат со киселина, нафта и се забележуваат и опишуваат промените кај нив), така осознава дека и растенијата имаат потреба од чиста вода.
- Учествува во садење на дрвја и украсни растенија; учествува во еколошка патрола и поставување на пораки со еколошка содржина.
- Разговара со воспитувачката и вршниците за чување на средствата и материјалите за ликовни и други активности, за рационално користење на водата, осветлението и др.
- Учествува во рециклирање на хартиени кеси: за отпадоци, за чување ситни играчки, за изработка на маски, кукли и сл.

Очекувани резултати

- Може да наброи неколку примери на позитивно, како и неприфатливо однесување на некои луѓе кон природата.
- Внимава и се грижи за својата околина, не расфрла отпадоци.
- Може да користи некои отпадни материјали и за друга намена.
- Набројува неколку начини на рационално користење на вода, храна, материјали за работа во градинката.

Литература

1. „А ревиен оф сервисес фор Соунг Цхилдрен ин тхе Еуропеан Унион“, Еуропеан Комисион Нетњорк он Цхилдцаре, 1990- 1995 (1996).
2. Ајдуковиќ, М., Печник, Н. Ненасилно рјешавање сукоба,, Алинеа, Загреб, 1998.
3. Арцхард, Д. „Цхилдрен, Ригхтс анд Цхилдхоод“, Роутледге, Лондон, Неџ Сорк, 1993.
4. Археим, Р. „Уметност и визуелно опажање“, Универзитет уметности у Бг., Београд, 1982.
5. Аубс, Царол „Матхематикс Теацхинг ин тхе Еарлс Сеарс : Ан инвестигатион оф Теацхерсж Субјект Кноџледге“, Фалмер Пресс, Лондон, 1997.

6. Балл, С. „Фоукаулт анд Едукацион: Дисциплинес анд Кноџледге“, Роутледге, Лондон, Нењ Сорк, 1990.
7. Болтон, Г. „Тоњардс а тхеорс оф драма ин едукацион“, Лондон, 1979.
8. Бутлер, Д., Финдинг схелтер (патерс оф лаиф)“, Греат Бритаин, 1993.
9. Беламарик, Д. „Дијете и облик“, Школска књига, Загреб, 1986.
10. Бабик, Н. „Дечја питања“, Школска књига, Загреб, 1983.
11. Барвинек, Х. „Методе и поступци доживљавања и посматрања природе код предшколског детета “Предшколско дете, Београд, 1974/4, 345-64.
12. Богдановиќ, К. „Увод у визуелну културу“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986.
13. Бојовиќ, В. „У свету електрицитета“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.
14. Бојовиќ, В., Кретање“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1992.
15. Брунер, Џ. „Ток когнитивног развоја“, Психологија, Београд, 1972/1-2.
16. Виготски, Л.С., „Учење и развој у предшколском узрасту“, Предшколско дете, Београд, 1971/2.
17. Њснн, Карен „Оригинс оф нумерицал кноџледге“, Матхематикал Цогнитион, 1995, 1, стр.35-60.
18. Њатсон, Р. „Филм анд Телевисион ин Едукацион“, Тхе Палмер Пресс, Хампсхире, 1990.
19. Вукомановиќ, Н. и сарадници „Музичко стваралаштво у деџем вртику“, Републички завод за унапреѓивање васпитања и образовања, Републичка заједница деџе заштите, Београд, 1989.
20. Гарднер, Х., „Расезности ума“, Танграм, Лјубљана, 1995.
21. Група аутора, „Срце за планету- приручник за еколошке програме у вртикима“, ЕКО- центар, Београд, 1992.
22. Група на автори, „Планирање на работата со деца од јаслена возраст“, Педагошки завод на Македонија, Скопје, 1994.
23. Група аутора „Корак по корак- васпитање деце до три године“, Креативни центар, Београд, 1996.
24. Група аутора, „Корак по корак- васпитање деце од три до седам година“, Креативни центар, Београд, 1997.
25. Група аутора, „Процес социјализације код деце“, Завод за унапреѓивање васпитања и образовања града Београда, Београд, 1981.
26. Група аутора, „Аутономија личности и васпитање“, Педагошко друштво Србије, Београд, 1996.
27. Група аутора: РО за предшколско васпитање и образовање, Раковица, Београд „Развијање појма о себи“, Београд, 1988, материјал за интерну употребу, стр. 1-4.
28. Дехаене, С., „Тхе нумбер сенс“, Пенгуин пресс, Хармондсџортх, 1997.
29. Дјаченко, О.М., Лаврентијева В., „Психички развој предшколске деце“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.
30. Доналдсон, М. „Ум детета“, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1982.
31. Дуран, М. „Дијете и игра“, Наклада Слап, Јастребарско, 1995.
32. Ераковиќ, Т., „Личност детета и психомоторика“, Дневник, Нови Сад, 1987. 1997.
33. Зазо, Р. „Порекло човекове осекајности“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985.
34. Зборник на трудови „Планирање на работата со децата од јаслена возраст“, Педагошки завод на Македонија, Скопје, 1994.
35. Зборник, „Дијете и креативност“, Школска књига, Загреб, 1987.
36. „Здравствено- одгојни програми дјеце у јаслицама“, Савез заједница друштвене бриге о дјеци предшколског узраста, Загреб, 1978.
37. Ивиќ, И., „Развој конзервације“, Психологија 1-2 1973, Београд.
38. Ивиќ, И., „Развој сазнајних функција у предшколском периоду“, Педагогија бр. 2, Београд.
39. Ивковиќ, Ј., Трикиќ, З. „Нешто лично - ја о себи“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд и Дневник Нови Сад, 1992.
40. Извештај од истражувањето „Валоризација на Програмата за воспитно-образовната дејност во предучилишното воспитание и образование“, „Републички завод за унапредување на образованието и воспитувањето“, Скопје, 1990.
41. Ишин - Томиќ, Ј. „Чувари природе“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
42. Каменов, Е. „Играмо се, откривамо, стварамо“ Дневник, Нови Сад, 1986.
43. Каменов, Е. „Модел основа програма воспитно- образовног рада са предшколском децом“, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду,
44. Каменов, Е. „Игре опажања“, Нова просвета, Београд, 1972.
45. Касагиќ, Ѓ, Бојаниќ, И. „Игре покретом“, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1996.
46. Крчмар-Јовановиќ, З. „Заштитито децу од несреќе“, Медицинска књига, Београд, 1985.
47. Катз, Л.Г., Џ. Ф. Мохантс „Еарлис цхилдхоод едукацион“, Тхе интернационал Енцсцопледиа оф Едукацион, Пергамон Пресс, Олфорд, 1985.
48. „Курикулум за вртице“, Министерство за шолство ин шпорт, Урад Републике Словеније за шолство, Лјубљана, 1999.
49. „Карактеристике и психолошки увјети оптималног развоја предшколског дјетета“, Завод за просвјетно- педагошку службу града Загреба и заједнице опкина Загреб, Загреб, 1987.
50. Цохен, Д.Х., Стерн, В., Балабан, Н. „Обсервинг анд рецординг тхе бехавиор оф соунг цхилдрен“, Тхеацерс цоллеге, Цолумбиа Университс, Нењ Сорк анд Лондон, 1978.
51. Цлауцомб, П., Грегг, Л. „Тхе бус цлассroom – А Пресхоол Тхеацхерс монхлс боок оф креативе активитиес“, Нењ Сорк, 1985.
52. Колман, П. „Нека поговорим“, Кргозор, Софија, 2003.
53. Корвигина, М.Д., „Сестра одгајателјица у јаслицама и дјечјем вртику“, Школска књига, Загреб, 1980.
54. „Лес триос премиерес аннеес“, УНЕСКО-УНИЦЕФ, Парис, 1990.
55. Марсх, Цолин Ј. „Курикулум: темелјни појмови“, Загреб, 1993.

56. Марјановиќ, А. „Дечје језичке игре”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд и Свјетлост, Сарајево, 1990 год.

57. Марјановиќ, А., Отворени систем васпитања”, Предшколско дете, Београд, 1987/1-4.

58. Марковиќ, М. „Планирање и евиденција неге и васпитног рада са децом до три године”, Просветни преглед, Београд, 1983.

59. Матиќ, Е., Мирковиќ - Радош, К. „Музика и предшколско дете”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986.

60. Матиќ, Р. и др., Игре и активности до полака у школу” („Истраживачке ликовне игре” - Крсмановиќ, М.), Нова Просвета, Београд, 1989.

61. Мањевцова, Л. „Организовање елементарне истраживачке делатности деце као средство за формирање сазнајне делатности”, Предшколско дете, Београд, 1974/4, 365-70.

62. Maser, Ричард Е. „Тхинкинг, Проблем Солвинг Цогнитион” Њ.Х. Фреман анд цомпанс, Неџ Сорк, 1996.

63. Милјевич-Ригиџки, Р., Малес Д., Ријавец М., „Одгој за развој”, Алинеа, Загреб, 2001.

64. Милјак, А. „Улога комуникације у развоју говора дјете предшколске доби”, Школске новине, Загреб, 1984.

65. Нортх, М. „Мовемент Едукацион” Темпле Смитх, Лондон, 1973.

66. Нонвиоленте анд Цхилдрен Програм, Фриендс Пеаце Цоммитте, Цхерс, Њинерс алл, Пхиладелфија, УСА, публисхед бс Пац Цристи, Лондон, 1994, стр. 5-31.

67. Ож Хаган, М., М. Смитх „Специал иссуес ин цхилд царе” Баиллиере Тиндалл, Лондон, 1993.

68. Ортиер, Дј. „Бајке које помажу дјеци”, Мозаик кнјига, Загреб, 1998.

69. „Основе програма одгојно-образовног рада с дјецом предшколске доби”, Просвјетни савјет Хрватске, Завод за просвјетно-педагошку службу СР Хрватске, Загреб, 1980.

70. „Программе дес активитес” Енсеигнемент пресцолаире де лжетат, Министере де лж едукацион национале, Органисатион дес етудес, Бруцеллес, 1985.

71. Павловски, Т. „Тематско планирање у дечјем вртику”, Институт за педагогију и андрагогију, Београд, 1992.

72. „Основе програма васпитног рада с децом узраста до три године” Република Србија, Министарство просвете, Просветни преглед, Београд, 1996.

73. „Основе програма предшколског васпитања и образовања деце узраста од три до седам година”, Република Србија, Министарство просвете, Просветни преглед, 1996.

74. Пешиќ, М. „Програмирање рада у дечјим вртикама”, Предшколско дете, 1985, 19(2), стр.5-11.

75. Пешиќ, М., „Вредновање предшколских васпитних програма” Завод за издавање уџбеника, Београд, 1989.

76. Пијаже, Ж., Инхелдер, Б. „Интелектуални развој детета”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1978.

77. „Програми предшколског васпитања у свету - Квебек, Јапан”, Просветни преглед и Филозофски факултет ИПА, Београд, 1996.

78. „Програма-Активността на детето в детската градина”, Просвета, Софија, 1993.

79. „Програма за подготвителна група”, Софија, АЗ-БУки, бр. 20, 2003.

80. Протиќ, В. „Прве музичке игре”, Београд, 1982.

81. Родари, Ѓ. „Граматика фантазије”, Предшколско дете, Београд, 1981 /2-3.

82. Рубинштајн, С.Л. „О мишљењу и путевима његовог истраживања”, Београд, 1981.

83. Станојевиќ - Кастори, М., Каменов, Е., Пантелејева, Ј.В. „Ликовно обликовање у дечјим вртикама”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд и Просвешченије, Москва, 1989.

84. „Структурес оф тхе едукацион анд инициал траининг ссстемс ин тхе Еуропеан Унион” Еуропеан Цоммисион: Оффице фор Официал Публикационс оф тхе Еуропеан Цоммунитиес, Луцсембоург, 1995.

85. Смитх, С., Холт, Т. „Тхе скулпторс хандбоок”, Галлерс боокс, Неџ Сорк Цитс, 1984.

86. Смитх, С., Холт, Т. „Тхе паинтерс хандбоок”, Галлерс боокс, Неџ Сорк Цитс, 1984.

87. Трстењак, А. „Човек и боје”, Нолит, Београд, 1987.

88. Фалхам, Р. „Све што треба да знам научно сам још у вртику”, Заложба, Младинска кјига, Загреб, Лјубљана, 1990.

89. Фоот, Х.Ц., А.Ј. Цхепман, Ј.Р. Смитх „Фриендсхип анд Социал Релатионс ин Цхилдрен”, Трансакцион Публисхерс, 1995.

90. Холт, Б.Г. „Сциенце њитх Соунг Цхилдрен”, Национал Асоциатион фор тхе Едукацион оф Соунг Цхилдрен, Њасхингтон, 1998.

91. Хорват, Л. Предшколско васпитање и интелектуални развој,, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986.

92. Хохманн, Марс, Д. П. Њекарт „Едукацинг Соунг Цхилдрен: активе леарнинг практицес фор пресцоол анд цхилд царе програм” Спсиланти, Хигх/ Сцоле Пресс, Мицхиган, 1995.

93. Чуковски, К. „Од друге до пете”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986.

94. Цхилдренжс Реадинг Институте „Тхе Скиллс Ладдер фор Басиц Матх, А Гуиде фор Парентс”, цреатед бс СРА, Хиганум, Цоннептицут, УСА, 1986.

95. Јохнстоне, К. „ИМПРО Импровисатион анд тхе тхеатре”, Еспе Метхуен Лтд, Лондон, 1987.

96. Јосе, Марс „Данце Тецхнџуе фор Цхилдрен,, Цалифорнија : Масфиелд Публисхинг Цомпанс, 1984.

Профил на воспитно-образовен кадар

Реализацијата на „Основите на програмата за воспитно – образовната работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки“ ја имплементираат: воспитувачите, негователите, стручните соработници и стручните работници чиј вид и степен на образование е утврден во Законот за заштита на децата.

МИНИСТЕРСТВО ЗА КУЛТУРА**1639.**

Врз основа на член 22 од Законот за Филмскиот фонд на Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр. 70/06), министерот за култура донесе

**П Р А В И Л Н И К
ЗА КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА
ПРОЕКТНИТЕ ОД ФИЛМСКАТА ПРОДУКЦИЈА И
ЕЛЕМЕНТИТЕ ШТО ТРЕБА ДА БИДАТ СОДРЖАНИ
ВО ПРОЕКТНИТЕ ОД ФИЛМСКА ПРОДУКЦИЈА
ШТО СЕ ОД НАЦИОНАЛЕН ИНТЕРЕС**

1. Општа одредба**Член 1**

Со овој правилник се утврдуваат критериумите за финансирање на проектите од филмската продукција и другите проекти и елементите што треба да бидат содржани во проектите од филмската продукција и во другите проекти што се од национален интерес и се доставуваат на годишните конкурси за обезбедување средства од Националната установа - Филмски фонд на Република Македонија.

2. Критериуми по кој се одлучува по проектите**Член 2**

Проектите од филмската продукција и другите проекти за да се утврди дека се од национален интерес е потребно да се во согласност со Законот за Филмскиот фонд на Република Македонија и да ги исполнуваат следните општи критериуми:

- Приоритет на филмски проекти наменети за јавно (кино) прикажување;
- Поддршка на копродукциски проекти и проекти поддржани од Европски фондови;
- Поддршка на кратка и документарна продукција на млади автори и дебитанти;
- Презентација на македонската филмска продукција на фестивали од висока категорија;
- Филмскиот проект да има високи уметнички вредности;
- Филмскиот проект да е со тематика од културните простори на Република Македонија;
- Филмскиот проект да се снима на македонски јазик или на јазиците на припадниците на заедниците;
- Филмскиот проект покрај уметничкиот да има и комерцијален потенцијал;
- Претходно искуство на продуцентот, режисерот и сценаристот и
- Потврдени средства од други извори на финансирање.

Член 3

Покрај општите критериуми содржани во членот 2 на овој правилник, проектите од член 2 на овој Правилник треба да ги исполнуваат и следните дополнителни критериуми:

- мнозинство од членовите на авторската и изведувачката екипа да се со државјанство на Република Македонија и
- мнозинство од членовите на филмската екипа да е составена од државјани на Република Македонија.

3. Елементи што треба да бидат содржани во проектите**Член 4**

Проектите од филмската продукција и другите проекти што се пријавуваат на конкурсот треба да ги содржат следните елементи:

- име на проектот;
- име, адреса и телефон на носителот на проектот;
- цели и очекувани ефекти;
- времетраење и место на реализирање на проектот;
- број и структура на кадарот;
- спецификација на трошоците;
- побарани средства од Националната установа - Филмски фонд на Република Македонија (во натамошниот текст: Фонд) и од други извори;
- динамика на реализација на проектот и
- регулирање на авторското право и сродните права.

Член 5

Покрај елементите наведени во членот 4 на овој правилник во проектите од филмската продукција, покрај тоа што филмските дела треба да се реализирани на 35 мм филмска лента е потребно да бидат содржани следниве елементи:

- 1) за долгометражен и среднометражен игран филм:
 - синопсис, сценарио, (документ за обезбедени авторски права согласно прописите за авторското право и сродните права);
 - режисерска експликација;
 - финансиска конструкција со калкулација;
 - писма со намери за копродукции, односно копродукциски договор доколку е склучен односно документ за потврдени средства доколку поседува таков;
 - портфолија за продуцентот, сценаристот и режисерот и за други автори и соработници доколку ги има обезбедено;
 - план за реализација;
 - потврда за обезбеден дистрибутер и анализа од агент за продажба;
 - план за дистрибуција и маркетинг и
 - договор за претпродажба доколку има таков договор;
- 2) за кусометражен документарен филм:
 - идеја или синопсис или сценарио;
 - режисерска експликација;
 - финансиска конструкција со калкулација;
 - план за реализација и
 - портфолија за продуцентот, сценаристот и режисерот;
- 3) за кусометражен игран филм:
 - сценарио,
 - режисерска експликација;
 - финансиска конструкција со калкулација;
 - план за реализација и
 - портфолија за продуцентот, режисерот и сценаристот;
- 4) за анимиран филм:
 - сценарио;
 - стори борд;
 - режисерска експликација;
 - дефинирани ликови;
 - финансиска конструкција со калкулација;
 - план за реализација;
 - технологија на реализација и
 - портфолија за продуцентот, сценаристот, режисерот и главниот аниматор.

Член 6

Покрај елементите наведени во членот 4 на овој правилник, другите проекти е потребно да ги содржат и следниве елементи:

- 1) за дистрибуција и киноприкажување на филмови во Република Македонија, културни активности поврзани со филмот, учество на фестивали и други слични манифестации за презентација на филмовите и активности на аматерски филмски здруженија:

- експликација на проектот;
- стратешки цели;
- времетраење;
- ангажирање на потребен кадар;
- финансиска конструкција;
- експликација на очекуваните ефекти и
- портфолио на носителот на проектот.

2) за меѓународни активности:

- експликација на проектот за презентација на домашни филмски дела во странство и покана со образложение на условите на учеството;

- периодот на реализација;
- финансиска конструкција;
- експликација на очекуваните ефекти и
- портфолио на носителот на проектот.

3) за поддршка за млади и талентирани автори од областа на филмската дејност:

- за млади и талентирани автори се применуваат елементите содржани во член 5 став 1 точки 1, 2, 3 и 4.

Член 7

Проектите од филмската продукција кои не биле избрани на конкурсот на Фондот заради недоставување на комплетна документација можат повторно да конкурираат на конкурс на Фондот.

Член 8

Овој правилник влегува во сила со денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 33-9407/1
3 октомври 2007 година
Скопје

Министер,
м-р **Арифмет Цемали**, с.р.

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

По извршеното срамнување со изворниот текст утврдено е дека во Календарот за организација на учебната 2007/2008 година во јавните средни училишта („Службен весник на Република Македонија“ бр. 94/07), направена е техничка грешка, поради што министерот за образование и наука дава

ИСПРАВКА НА КАЛЕНДАРОТ ЗА ОРГАНИЗАЦИЈА НА УЧЕБНАТА 2007/2008 ГОДИНА ВО ЈАВНИТЕ СРЕДНИ УЧИЛИШТА

1. Во член 3 став 1 наместо: „31 декември“ треба да стои: „28 декември“.

2. Во член 4 став 2 наместо: „2008 година“ треба да стои: „2007 година“.

Бр.18-7648/3
9 октомври 2007 година
Скопје

Министер,
Сулејман Рушити, с.р.

КОМИСИЈА ЗА ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ 1640.

Врз основа на член 184 став 1 точка б и член 227 од Законот за хартии од вредност („Службен весник на Република Македонија“ бр. 95/2005 и 25/2007), Комисијата за хартии од вредност, на седницата одржана на 03.10.2007 година, донесе

ОДЛУКА ЗА УТВРДУВАЊЕ НА СОДРЖИНА И ВИСИНА НА НАДОМЕСТОЦИ

(1) Комисијата за хартии од вредност за сопствено-то работење обезбедува финансиски средства преку следниве надоместоци:

а) Надоместоци за одобренија за издавање хартии од вредност:

1. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање хартии од вредност, во висина од:

- 0,40% од обемот на емисијата од поднесеното барање која е во износ до 1.000.000 ЕВРА во денарска противвредност по среден курс на Народна Банка на РМ на денот на уплатата,

- 0,35% од обемот на емисијата од поднесеното барање која е во износ од 1.000.001 ЕВРА до 10.000.000 ЕВРА во денарска противвредност по среден курс на Народна Банка на РМ на денот на уплатата,

- 0,30% од обемот на емисијата од поднесеното барање која е во износ од 10.000.001 ЕВРА до 50.000.000 ЕВРА во денарска противвредност по среден курс на Народна Банка на РМ на денот на уплатата и

- 0,25% од обемот на емисијата од поднесеното барање која е во износ над 50.000.001 ЕВРА во денарска противвредност по среден курс на Народна Банка на РМ на денот на уплатата;

2. надомест за разгледување и одлучување по барање за одобрение за измени на Проспектот во висина од 7.000 денари;

3. надомест за разгледување и одлучување по барање за дозвола за промена на идентитетот на познатиот купувач во висина од 7.000 денари;

4. надомест за разгледување и одлучување по барање за одобрение за необјавување на ценовно чувствителни информации во Проспектот односно во Извештајот на акционерското друштво со посебни обврски за известување во висина од 7.000 денари;

б) Надоместоци за дозволи за работење на сите овластени учесници на пазарот со хартии од вредност, односно брокерски куќи, берзи, депозитари, банки, брокери и инвестициони советници:

5. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање дозвола за основање на берза, во висина од 0,70% од износот на основната главнина со која се основа берзата;

6. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање дозвола за основање на депозитар за хартии од вредност, во висина од 0,70% од износот на основната главнина со која се основа депозитарот;

7. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање дозвола за основање и работа на брокерска куќа и работа на банка за вршење на работи со хартии од вредност, во висина од 0,70% од износот на основната главнина со која се основа брокерската куќа;

8. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање, односно обновување на дозвола за работа на брокер или инвестиционен советник, во висина од 7.000 денари;

9. надомест за учество на обука и за прво полагање на стручен испит за вршење на работи со хартии од вредност, во висина од 25.000 денари;

10. надомест за учество на обука и за прво полагање на стручен испит за инвестиционо советување, во висина од 50.000 денари;

11. надомест за повторно полагање на дел од стручен испит за вршење на работи со хартии од вредност, во висина од 2.000 денари;

12. надомест за повторно полагање на дел од стручен испит за инвестиционо советување, во висина од 3.000 денари;

в) Надоместоци утврдени со Законот за инвестиционите фондови и Законот за девизно работење:

13. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање одобрение за издавање и воведување хартии од вредност и документи за удел во резидентните инвестициони фондови во странство и за издавање и воведување на странски хартии од вредност во Република Македонија, во висина од 0,25% од обемот на вредноста на издадените и воведените хартии од вредност од поднесеното барање;

14. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање одобрение за основање на друштво за управување со фондови, во висина од 1% од износот на основната главнина со која се основа друштвото;

15. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање одобрение за основање на отворен фонд, во висина од 0,4% од износот на капиталот со кој се основа отворениот фонд;

16. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање одобрение за основање на затворен фонд, во висина од 0,4% од износот на капиталот со кој се основа затворениот фонд;

17. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање одобрение за избор на депозитна банка, во висина од 20.000 денари;

г) Надоместоци утврдени со Законот за преземање на акционерски друштва:

18. надомест за поднесување барање за издавање дозвола за понуда за откуп, во висина од 15.000 денари;

19. надомест за издавање дозвола за понуда за откуп во висина од 0,15% од депонираниот паричен износ потребен за плаќање на хартиите од вредност во депозитар за хартии од вредност (кога хартиите од вредност што се предмет на преземање се плаќаат со пари, во случај на алтернативна понуда, во случај на комбинирана алтернативна понуда и во случај на променета понуда за откуп кога се нуди повисока цена);

20. надомест за издавање дозвола за понуда за откуп во висина од 0,15% од вкупната пазарна цена на хартиите од вредност што се нудат за замена на хартиите од вредност - предмет на преземањето (во случај на комбинирана понуда, освен кога понудувачот нуди акции или обврзници што првпат ќе ги издаде заради преземањето, и во случај на променета понуда за откуп кога се нуди поповолен однос на замена);

21. надомест за издавање дозвола за понуда за откуп во висина од 0,25% од вкупната номинална вредност на хартиите од вредност што се нудат за замена во случај на комбинирана понуда кога понудувачот нуди акции или обврзници што првпат ќе ги издаде заради преземањето;

д) Надоместоци за согласност на актите на здруженијата на учесниците на пазарот на хартии од вредност:

22. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање согласност за актите на здруженијата на учесниците на пазарот на хартии од вредност во висина од 7.000 денари;

ѓ) Надоместоци за согласност за именување на директори на учесниците на пазарот на хартии од вредност:

23. надомест за разгледување и одлучување по барање за давање согласност за именување директор на берза, брокерска куќа или депозитар на хартии од вредност, во висина од 12.000 денари;

е) Надоместоци за реализирани берзански трансакции од кои берзите остваруваат приходи:

24. надомест од приходите што берзата ги остварува месечно од реализираните берзански трансакции, во висина од 20%;

ж) Надоместоци од приходите на брокерските куќи, односно банките со дозвола за работа со хартии од вредност:

25. надомест во висина од 3% од:

а) приходите што брокерските друштва (куќи) и подружниците на странските брокерски друштва (куќи) кои имаат добиено дозвола за работење од Комисијата, ги остваруваат месечно;

б) приходите што посебните организациони единици на овластените банки со дозвола за работење добиена од Комисијата, ги остваруваат месечно;

з) Надоместоци од приходите на депозитари:

26. надомест од приходите што депозитарот на хартии од вредност ги остварува месечно, во висина од 15%;

с) Надоместоци за вршење теренска контрола кај учесници на пазарот на хартии од вредност:

27. надомест за извршена теренска контрола во учесник на пазарот на хартии од вредност, односно акционерско друштво, берза, брокерска куќа, банка за вршење на работи со хартии од вредност, депозитар за хартии од вредност, друштво за управување со фондови, отворен фонд или затворен фонд, во висина од 7.000 денари;

и) Надоместоци за разгледување и проверка на извештаите на акционерски друштва со посебни обврски за известување:

28. еднократен годишен надомест за водење, разгледување и проверка на извештаите на акционерско друштво во Регистарот на акционерски друштва со посебни обврски за известување, во висина од 7.000 денари;

29. надомест за давање увид, односно издавање препис на податоци кои се водат во Регистарот на акционерски друштва со посебни обврски за известување на Комисијата за хартии од вредност, во висина од 500 денари;

30. надомест за давање увид, односно издавање препис на тримесечно, шестомесечно, годишно или тековно известување, доставено од акционерско друштво кое се води во Регистарот на акционерски друштва со посебни обврски за известување на Комисијата за хартии од вредност, во висина од 500 денари;

ј) Други приходи што Комисијата ги остварува од своето работење:

31. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање согласност на актите на депозитари на хартии од вредност, берзи, брокерски куќи, друштва за инвестиционо советување, друштва за управување со фондови, инвестициони фондови во висина од 15.000 денари;

32. надомест за разгледување и одлучување по барање за издавање согласност за измена на актите на депозитари на хартии од вредност, берзи, брокерски куќи, друштва за инвестиционо советување, друштва за управување со фондови, инвестициони фондови во висина од 7.000 денари;

33. надомест од приходите што друштвата за инвестиционо советување ги остваруваат месечно, во висина од 5%.

(2) Надоместите од точка 1 на оваа Одлука се уплатуваат еднократно на денарската жиро-сметка на Комисијата за хартии од вредност и истите се неповратни.

(3) Оваа одлука влегува во сила со денот на нејзиното донесување, а ќе се применува по објавувањето во Службен весник на Република Македонија.

(4) Висината на надоместите во оваа Одлука соодветствуваат со висината на трошоците на Комисијата утврдени со годишниот финансиски план, програмата за работа, како и развојните потреби на Комисијата за хартии од вредност.

Бр. 03-2912/1 Комисија за хартии од вредност
3 октомври 2007 година Претседател,
Скопје **Марина Накева-Кавракова**, с.р.

1641.

Врз основа на член 107 од Законот за хартии од вредност ("Службен весник на Република Македонија" бр. 95/2005 и 25/2007), Комисијата за хартии од вредност, на седницата одржана на ден 3.10.2007 година, донесе

РЕШЕНИЕ ЗА ДАВАЊЕ ДОЗВОЛА ЗА РАБОТЕЊЕ НА БРОКЕРСКА КУКА

1. Се дава дозвола за работење на брокерската кука АУЦТОР БРОКЕРИ АД Скопје, со седиште на ул. "Партизански одреди" бр. 43-б стан 5, 1000 Скопје, Република Македонија.

2. Брокерската кука АУЦТОР БРОКЕРИ АД Скопје, согласно со член 94, точки а), в), г) и е) ќе ги врши следниве работи:

- купување и продавање на хартии од вредност по налог и за сметка на клиентот;
- управување со портфолио на хартии од вредност по налог и за сметка на индивидуален клиент;
- дејствување како покровител при котација и инвестиционо советување.

3. Ова решение влегува во сила со денот на донесувањето.

4. Ова решение ќе се објави во "Службен весник на Република Македонија".

Бр. 07-2092/14 Комисија за хартии од вредност
3 октомври 2007 година Претседател,
Скопје **Марина Накева-Кавракова, с.р.**

РЕГУЛАТОРНА КОМИСИЈА ЗА ЕНЕРГЕТИКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1642.

Врз основа на член 19, алинеја 6 од Законот за енергетика ("Службен весник на РМ" бр. 63/06 и 36/07), член 28 од Законот за акцизите ("Службен весник на РМ" бр. 32/01, 50/01, 52/01, 45/02, 98/02, 24/03, 96/04 и 38/05), член 28 и 29 од Законот за данокот на додадена вредност ("Службен весник на РМ" бр. 44/99, 59/99, 86/99, 11/00, 8/01, 21/03 и 19/04), Законот за животната средина ("Службен весник на РМ" бр. 53/05), Регулаторната комисија за енергетика на Република Македонија, на седницата одржана на 15.10.2007 година, донесе

ОДЛУКА ЗА ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НАЈВИСОКИ ЦЕНИ НА ОДДЕЛНИ НАФТЕНИ ДЕРИВАТИ УТВРДЕНИ СОГЛАСНО МЕТОДОЛОГИЈАТА

Член 1

Претпријатијата кои произведуваат деривати од нафта можат да ги формираат цените на одделни нафтени деривати така што највисоките производни цени да изнесуваат и тоа:

а) Моторни бензини ден/лит
- МБ-96 (ПРЕМИУМ) до 26,827
- БМБ-91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР) до 26,904
- ЕУРОСУПЕР - 95 до 26,984
- ЕУРОСУПЕР - 98 до 27,982

б) Дизел гориво ден/лит
- Д-Е III до 31,018

в) Масло за горење ден/лит
- екстра лесно (ЕЛ) до 31,166

г) Мазут ден/кг
- М-1 (М) до 20,490
- М-2 до 20,469

Член 2

Претпријатијата и другите правни и физички лица, што вршат промет на нафтени деривати и увозници (во натамошниот текст: претпријатија) ги формираат цените за одделни нафтени деривати така што:

А. Највисоките малопродажни цени (1 ГРУПА НА ЦЕНИ) да изнесуваат и тоа:

а) Моторни бензини ден/лит
- МБ-96 (ПРЕМИУМ) до 65,50
- БМБ-91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР) до 62,00
- ЕУРОСУПЕР - 95 до 62,50
- ЕУРОСУПЕР - 98 до 63,50

б) Дизел гориво ден/лит
- Д-Е III до 55,50

в) Масло за горење ден/лит
- екстра лесно (ЕЛ) до 45,00

г) Мазут ден/кг
- М-1 (М) до 24,827
- М-2 до 24,802

Б. Претпријатијата што вршат промет на нафтени деривати можат да ги формираат цените за одделни нафтени деривати во однос на највисоките цени од точката А на став 1 на овој член (1 ГРУПА НА ЦЕНИ), освен од потточката "г" и тоа: за 0,5 ден/лит пониски (2 ГРУПА НА ЦЕНИ), за 1,00 ден/лит пониски (3 ГРУПА НА ЦЕНИ) и за 1,5 ден/лит пониски (4 ГРУПА НА ЦЕНИ), согласно следната табела и да изнесуваат:

НАФТЕН ДЕРИВАТ	(2 ГРУПА НА ЦЕНИ) ден/лит	(3 ГРУПА НА ЦЕНИ) ден/лит	(4 ГРУПА НА ЦЕНИ) ден/лит
МБ-96 (ПРЕМИУМ)	65,00	64,50	64,00
БМБ-91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР)	61,50	61,00	60,50
ЕУРОСУПЕР - 95	62,00	61,50	61,00
ЕУРОСУПЕР - 98	63,00	62,50	62,00
Д-Е III	55,00	54,50	54,00
ЕЛ - ЕКСТРА ЛЕСНО	44,50	44,00	43,50

Претпријатијата што вршат промет на нафтени деривати можат да вршат промет на секој дериват поодделно по една од цените утврдени за тој дериват во една од групите на цени определени согласно оваа одлука.

Цените од сите четири ценовни групи формирани согласно став 1 на овој член, освен цените за мазутот М-1 и М-2, важат франко пумпна станица, а цените на мазутот М-1 и М-2 важат франко производител во земјата.

Во цените од сите четири ценовни групи формирани согласно став 1 на овој член, освен во цените за мазутот М-1 и М-2, содржани се и трошоците за превоз од 0,50 ден/литар.

Во малопродажните цени формирани согласно овој член содржан е данокот на додадена вредност согласно Законот.

Член 3

Во малопродажните цени утврдени со членот 2 од оваа одлука содржан е надоместокот за финансирање на активностите во областа на животната средина кои согласно Законот за животната средина го плаќаат обврзниците утврдени со овој закон и тоа:

а) Моторни бензини	ден/лит
- МБ-96 (ПРЕМИУМ)	0,150
- БМБ-91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР)	0,080
- ЕУРОСУПЕР – 95	0,080
- ЕУРОСУПЕР – 98	0,080
б) Дизел гориво	ден/лит
- Д-Е III	0,030
в) Масло за горење	ден/лит
- екстра лесно (ЕЛ)	0,040
г) Мазут	ден/кг
- М-1 (М)	0,050
- М-2	0,050

Член 4

Во малопродажните цени утврдени со членот 2 од оваа одлука акцизите кои ги плаќаат обврзниците согласно Законот изнесуваат и тоа:

а) Моторни бензини	ден/лит
- МБ-96 (ПРЕМИУМ)	24,831
- БМБ-91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР)	21,858
- ЕУРОСУПЕР – 95	22,202
- ЕУРОСУПЕР – 98	22,051
б) Дизел гориво	ден/лит
- Д-Е III	12,286
в) Масло за горење	ден/лит
- екстра лесно (ЕЛ)	3,230
г) Мазут	ден/кг
- М-1 (М)	0,100
- М-2	0,100

Член 5

Во малопродажните цени утврдени согласно членот 2 од оваа одлука, трошоците на прометот на секој поделен нафтен дериват од секоја ценовна група изнесуваат:

НАФТЕН ДЕРИВАТ	Ед. мерка	(1 ГРУПА НА ЦЕНИ)	(2 ГРУПА НА ЦЕНИ)	(3 ГРУПА НА ЦЕНИ)	(4 ГРУПА НА ЦЕНИ)
МБ - 96 (ПРЕМИУМ)	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
БМБ - 91 (БЕЗОЛОВЕН РЕГУЛАР)	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
ЕУРОСУПЕР - 95	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
ЕУРОСУПЕР - 98	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
Д-Е III	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
ЕЛ - ЕКСТРА ЛЕСНО	ден/лит	3,200	2,776	2,353	1,929
МАЗУТ М - 1	ден/кг	0,400	0,400	0,400	0,400
МАЗУТ М - 2	ден/кг	0,400	0,400	0,400	0,400

Член 6

Оваа одлука влегува во сила со денот на објавувањето во “Службен весник на Република Македонија”, а ќе се применува од 00,01 часот на 16.10.2007 година.

Бр. 02-1578/1

15 октомври 2007 година
Скопје

Заменик претседател,

м-р **Радомир Цветковиќ**, с.р.

1643.

Врз основа на член 19, алинеа 6 од Законот за енергетика (“Службен весник на РМ” бр.63/06 и 36/07), а во врска со член 6 од Тарифниот систем за продажба на природен гас на тарифни потрошувачи (“Службен весник на РМ” бр.94/05), Регулаторната комисија за енергетика на Република Македонија, на седницата одржана на 15 октомври 2007 година, донесе

О Д Л У К А

ЗА ОПРЕДЕЛУВАЊЕ ПРОДАЖНА ЦЕНА НА ПРИРОДЕН ГАС ВО ЧЕТВРТИОТ КВАРТАЛ ОД 2007 ГОДИНА

Член 1

Продажната цена на природниот гас во четвртиот квартал од 2007 година се определува да изнесува 14,1782 ден/нм³.

Во продажната цена на природниот гас од ставот 1 на овој член, содржани се трошоците сврзани со набавката на природниот гас (набавна цена) во износ од 14,0070 ден/нм³ и цена за трговија и снабдување на тарифните потрошувачи непосредно приклучени на системот за пренос на природен гас во износ од 0,1712 ден/нм³.

Во продажната цена од став 1 на овој член, не е содржана цената за пренос и управување со системот за пренос на природниот гас во износ од 2,2170 ден/нм³, која тарифниот потрошувач непосредно приклучен на системот за пренос е должен да ја плати за вршењето на овие услуги.

Во продажната цена од став 1 на овој член и во цената за преносот и управување со системот за пренос на природниот гас од став 3 на овој член, не е содржан и данокот на додадена вредност во вкупен износ од 2,9511 ден/нм³.

Вкупниот надоместок кој што треба да го платат тарифните потрошувачи непосредно приклучени на системот за пренос на природен гас, во согласност со став 1, 3 и 4 на овој член, во четвртиот квартал од 2007 година изнесува 19,3463 ден/нм³.

Член 2

Продажната цена на природниот гас од членот 1 на оваа одлука е утврдена со примена на просечен продажен курс на САД доларот од 45,0138 денари за еден САД долар.

Член 3

Оваа одлука влегува во сила со денот на објавувањето во “Службен весник на Република Македонија”.

Бр. 02-1582/1

15 октомври 2007 година
Скопје

Заменик претседател,

м-р **Радомир Цветковиќ**, с.р.

ЈП СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РМ ВИ ГИ НУДИ СЛЕДНИТЕ ИЗДАНИЈА:

Р.бр	Изданија	Цена денари	Р.бр	Изданија	Цена денари
1	Закон за безбедност на сообраќајот на патиштата (редакциска збирка), 2007	400,00	в)	III книга – (Редакциски пречистени текстови на Законите за: основното образование; средното образование; заштита на децата и Законот за социјална заштита)	245,00
2	Закон за нотаријатот (редакциска збирка), 2007	250,00	г)	IV книга – (Закон за управување со отпадот; Закон за квалитетот на амбиентниот воздух; Законите за заштита на природата)	245,00
3	Закон за банките (редакциска збирка), 2007	300,00	д)	Комплет од четирите книги - Збирки на Законите од областа на локалната самоуправа, 2004	840,00
4	Закон за пензиското и инвалидското осигурување Станка Трајкова и Олгица Костова (со коментар и прилози), 2006	700,00	12	Збирка на прописи (редакциска) (Законите за: градење; за просторно и урбанистичко планирање; за животната средина), 2005	210,00
5	Изборен законик, 2006	300,00	13	Збирка на меѓународни конвенции од областа на кривичното право, 2000	80,00
6	Закон за стечај Д-р Кирил Чавдар (со објаснувања, судска практика и предметен регистар), 2006	600,00	14	Закон за извршната постапка Д-р С. Георгиевски, 2002	140,00
7	Збирка на прописи од областа на судството (Законите за: судовите; Судскиот совет на РМ; судскиот буџет (редакциски пречистен текст); Академија за обука на судии и јавни обвинители), 2006	400,00	15	Закон за спречување на корупцијата со Закони за ратификација на конвенции Д-р Ј. Проевски (со објаснувања), 2002	80,00
8	Закон за трговските друштва со вовед, 2004	400,00	16	Закон за денационализација (со коментар, објаснувања и обрасци) Д-р С. Георгиевски, 2000	160,00
9	Закон за општата управна постапка (со коментар) Проф. д-р С. Гелевски, 2005	400,00	17	Збирка на прописи од областа на државјанството Д-р Ф. Стоев, М-р М. Лазарова – Трајковска, 1998	120,00
10	Устав на Република Македонија (со сите амандмани од I - XXX) на македонски и на англиски јазик (во една книга), голем формат, 2005	180,00	18	Закон за кривична постапка и Закон за извршување на санкциите (редакциски пречистени текстови), 2004	360,00
11	Збирки на прописи од областа на локална самоуправа, 2004	280,00	19	Поединечни CD-ROM изданија 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 и DVD за 2006 година	600,00
а)	I книга – (Законите за: локална самоуправа; територијална организација на локалната самоуправа; за градот Скопје; финансирањето на единиците на локалната самоуправа и Законот за локалните избори – редакциски пречистен текст)	210,00	20	Комплет CD-ROM изданија 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 и DVD за 2006 година	3.400,00
б)	II книга – (Законите за: комуналните такси; даноци на имот; угостителска дејност; туристичка дејност и Законот за вршење занаетчиска дејност)	210,00	21	Регистар на прописи на РМ	3.700,00

П О Р А Ч К А БР. 125

Со ова неотповикливо ги порачуваме изданијата под реден број _____ во _____ примероци;
р.бр. _____ во _____ примероци; р.бр. _____ во _____ примероци; р.бр. _____ во _____ примероци;
р.бр. _____ во _____ примероци; р.бр. _____ во _____ примероци; р.бр. _____ во _____ примероци.

Доказот за извршена уплата на жиро с-ка 300000000188798 и порачката ги испраќаме по пошта на адреса бул. „Партизански одреди“ бр. 29, п. фах 51, 1000, Скопје, или на телефакс број + 389-2-311-22-67.

Порачател: _____

Место: _____, ул. _____, бр. _____, тел./факс _____

Во _____, _____ 2007 година. (М.П.)

Потпис на порачателот _____

www.sivesnik.com.mk
contact@sivesnik.com.mk

Издавач: ЈП СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, ц.о.-Скопје
бул. "Партизански одреди" бр. 29. Поштенски фах 51.
Директор и одговорен уредник - Тони Трајанов.
Телефони: +389-2-3298-860, 3290-471, 3290-449.
Телефакс: +389-2-3112-267.

Претплатата за 2007 година изнесува 9.200,00 денари.
„Службен весник на Република Македонија“ излегува по потреба.
Рок за рекламации 15 дена.
Жиро-сметка: 300000000188798.
Депонент на Комерцијална банка, АД - Скопје.
Печат: ГРАФИЧКИ ЦЕНТАР ДООЕЛ, Скопје.

ISSN 0354-1622

